

De porseleinfabriek en kosterswoning van dominee Joannes de Mol aan de Oud-Loosdrechtsedijk in Oud-Loosdrecht, gemeente Wijdmeren

Een archeologische opgraving

Onder redactie van N. Bouma

Auteurs:

N. Bouma
J. van Dijk (Archeoplan Eco)
N.L. Jaspers
J.F.P. Kottman
M.J.A. Melkert
C. Nooijen
S. Ostkamp
J. Verweij (Van Welleer)

Colofon

ADC Rapport 2974

De porseleinfabriek en kosterswoning van dominee Joannes de Mol aan de Oud-Loosdrechtsedijk
in Oud-Loosdrecht, gemeente Wijdmeren
Een archeologische opgraving

Onder redactie van: N. Bouma

In opdracht van: Gemeente Wijdmeren
Directievoering: RAAP Archeologisch Adviesbureau b.v.

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, januari 2012

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
E. Jacobs

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033 299 8181
Fax 033 299 8180
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	4
Samenvatting	5
1 Inleiding (N. Bouma)	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Vooronderzoek	8
1.2.1 Inleiding	8
1.2.2 Korte historische schets	9
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	15
1.4 Opzet van het rapport	15
2 Methoden (N. Bouma)	17
3 Resultaten	20
3.1 Fysisch geografisch onderzoek (N. Bouma)	20
3.1.1 Inleiding	20
3.1.2 Methoden	20
3.1.3 Resultaten en interpretatie	21
3.2 Sporen en structuren (N. Bouma)	22
3.2.1 Algemeen	22
3.2.2 14 ^e - en 15 ^e -eeuwse sporen van bewoning en menselijke activiteiten	23
3.2.3 De kosterwoning van dominee Joannes De Mol	24
3.2.4 Sporen van houtwerk en houten constructies in werkput 2	30
3.2.5 Restanten van een gebouw in werkput 3	33
3.2.6 Sporen uit de periode na de porseleinfabriek: 19 ^e en 20 ^e eeuw	35
3.3 Vondstmateriaal	36
3.3.1 Aardewerk (N.L. Jaspers en S. Ostkamp)	36
3.3.2 De glasvondsten (J.F.P. Kottman)	49
3.3.3 Metaal (C. Nooijen)	51
3.3.4 Leer (J. Verweij, Van Welleer)	52
3.3.5 Natuursteen en keramisch bouw materiaal (M.J.A. Melkert)	53
3.3.6 Het archeozoologische onderzoek naar dierlijk botmateriaal uit een 17 ^e /18 ^e -eeuwse ophogingslaag te Oud-Loosdrecht (J. van Dijk)	62
4 Synthese (N. Bouma)	65
4.1 Algemeen	65
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	68
5 Conclusie (N. Bouma)	69
Literatuur	70
Lijst van afbeeldingen	80
Lijst van tabellen	81
Bijlage 1 Sporenoverzicht noordelijke deel werkput 1	82
Bijlage 2 Sporenoverzicht zuidelijke deel werkput 1 vlak 1	83
Bijlage 3 Sporenoverzicht werkput 2	84
Bijlage 4 Detailoverzicht noordoosthoek werkput 2	85
Bijlage 5 Sporenoverzicht werkput 3	86
Bijlage 6 Sporenlijst	87
Bijlage 7 Vullinglijst	89
Bijlage 8 Vondstenlijst	91
Bijlage 9a – Telling EVE's per Deventer-systeemtype	93
Bijlage 9b – Verklaring bakselcodes Deventer-systeem	95
Bijlage 9c – Middeleeuwse archeologische periodes	95
Bijlage 9d – Basisgegevens aardewerk	96
Bijlage 10 Glas	120
Bijlage 11 Catalogus: Aardewerk en glas uit de opgraving aan de Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht	121
Bijlage 12 Oud-Loosdrecht, Wijdmeren: de skeletelementverdeling bij de zoogdieren	124
Bijlage 13 Oud-Loosdrecht, Wijdmeren: leeftijdsbepaling bij de zoogdieren	124
Verklarende woordenlijst	125
Afkortingen in de database	126

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Noord-Holland
Gemeente:	Wijdmeren
Plaats:	Oud-Loosdrecht
Toponiem:	Oud-Loosdrechtsedijk
Kaartblad:	31F
Coördinaten:	NW 133.784,8/468.798,9 NO 133.820,9/468.790,7 ZO 133.794,8/468.739,9 ZW 133.778,9/468.786,9
Projectverantwoordelijke:	Drs. N. Bouma
Bevoegde overheid:	Gemeente Wijdmeren Mevr. D. Cramers en dhr. E.A.H. van der Biezen
Directievoerder:	RAAP Archeologisch Adviesbureau b.v. Mevr. P. Kloosterman
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	42903
ADC-projectcode:	4120902
Complex en ABR codering:	Nederzetting onbepaald (NX) Economie industrie/nijverheid (EIX)
Periode(n):	Late Middeleeuwen tot en met vroegmoderne tijd 14 ^e tot en met 19 ^e eeuw
KNA versie:	3.2
Geomorfologische context:	Veenontginning met petgaten
NAP hoogte maaiveld:	Direct ten zuiden van de Oud-Loosdrechtsedijk tussen 0 en 0,20 m +NAP Centrale deel van het terrein ca. 0,40 m +NAP Zuidoostelijke deel van het terrein ca. 0,40 m -NAP
Maximale diepte onderzoek:	Ca. 2 m -NAP
Uitvoering van het veldwerk:	20 tot en met 27 september 2010
Beheer en plaats documentatie:	Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Holland
e-depot link:	http://persistent-identifier.nl/?identificer=urn:nbn:nl:ui:13-g6w1-2t

Samenvatting

Inleiding

In opdracht van de gemeente Wijdmeren heeft ADC ArcheoProjecten een definitief archeologisch onderzoek in de vorm van een vlakdekkende opgraving uitgevoerd in het plangebied Oud-Loosdrechtsedijk ter hoogte van de voormalige porseleinfabriek en kosterswoning van dominee Joannes de Mol. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd van 20 tot en met 27 september 2010.

Doel en reden van het onderzoek

In de nabije toekomst zal het onderzoeksterrein worden ontwikkeld voor onder andere woningbouw met ondergrondse parkeerkelder. De voorgenomen nieuwbouwplannen hebben tot gevolg dat bepaalde delen van het plangebied tot grote diepte zullen worden geroerd en verstoord. Op de gemeentelijke bestemmingsplankaart is het terrein evenwel aangeduid als archeologisch waardevol gebied. Binnen het plangebied zijn namelijk resten aanwezig van een 18^e-eeuwse porseleinfabriek alsook van de (kosters)woning van de eigenaar daarvan, dominee De Mol. De voorgenomen nieuwbouwplannen zullen tot gevolg hebben dat deze archeologisch waardevolle resten worden verstoord en mogelijk zelfs geheel worden vernietigd.

Doel van het hier besproken archeologisch onderzoek betrof behoud *ex situ* van de door de geplande inrichting bedreigde archeologische resten en informatie door middel van een vlakdekkende opgraving. Door middel van deze opgraving, die zich beperkte tot het bedreigde deel van het archeologisch waardevolle terrein, is de wetenschappelijke informatie(waarde) van de vindplaats voor het nageslacht veiliggesteld.

Resultaten

De belangrijkste conclusie die op basis van het uitgevoerde archeologische onderzoek kan worden getrokken, is dat er belangrijke en aanvullende informatie over de historische bewoning en bebouwing ter plaatse van het plangebied aan het licht is gekomen. Er wordt over het algemeen gedacht dat archeologisch onderzoek van de vroegmoderne tijd weinig kan toevoegen aan de historische gegevens die daarover bekend zijn. Van het huidige plangebied, en dan met name van de porseleinfabriek uit 1774-1784, zijn echter nauwelijks uitvoerige historische bronnen of afbeeldingen beschikbaar. Van de porseleinfabriek is niet één tekening of plattegrond bekend. Ook is er nog maar weinig bekend over de inrichting van de porseleinproductie ter plaatse.

Archeologisch onderzoek is hiervoor nog de enige informatiebron die aanvullende en nieuwe informatie op kan leveren. Tevens vormen de archeologische vondsten tastbare overblijfselen van de historische bewoning in het plangebied.

Het archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er zeker al vanaf de 18e eeuw maar mogelijk al eerder sprake is van twee percelen die van elkaar gescheiden waren door een perceelssloot. Op het westelijke perceel was de porseleinfabriek gesitueerd. Op het oostelijke perceel zijn de resten aangetroffen van twee gebouwen. Eén van deze gebouwen kan worden toegeschreven aan de kosterswoning van dominee Joannes de Mol, eigenaar en oprichter van de Loosdrechtse porseleinfabriek. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de kosterswoning nieuw is gebouwd en dat er geen sprake is geweest van een verbouwing of restauratie van een ouder, reeds bestaand gebouw.

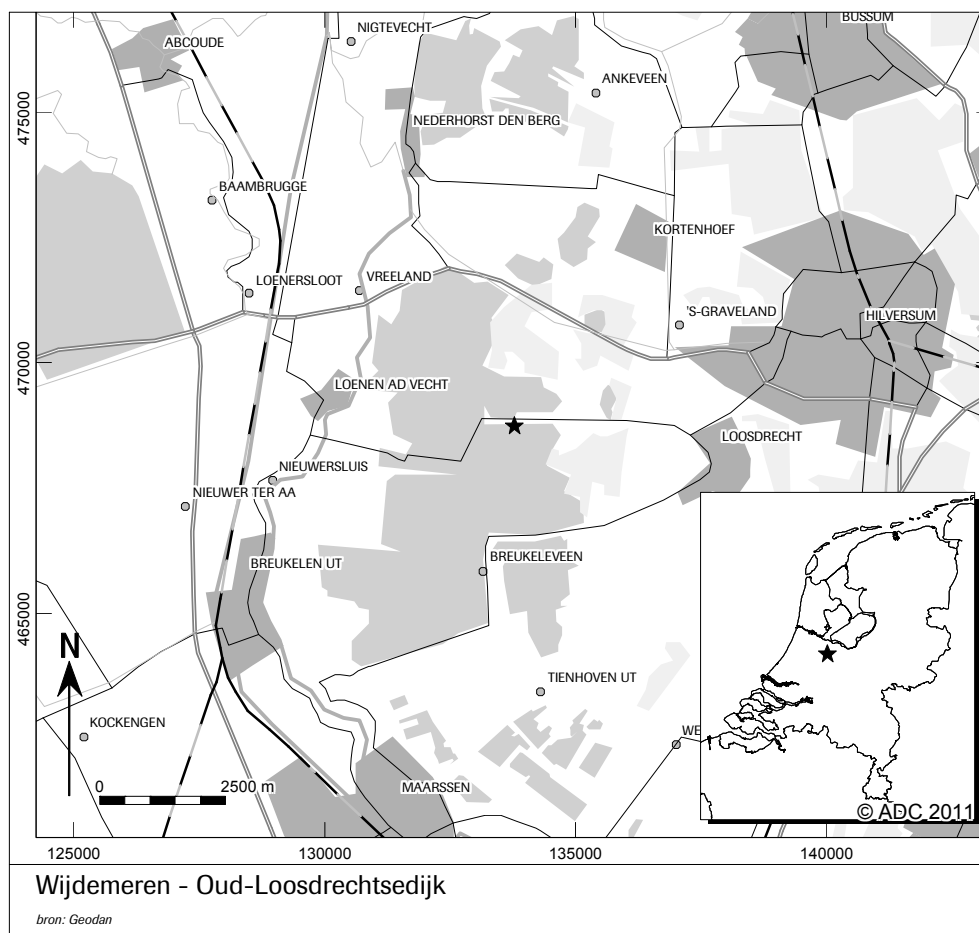
Het onderzoek heeft ook aangetoond dat het huidige plangebied al vanaf de 14^e eeuw bewoond moet zijn geweest en vanaf deze periode continu in gebruik moet zijn geweest tot in onze tijd. Op basis van historisch kaartmateriaal blijkt dat de veenwinning zich vrijwel beperkt heeft tot het land achter de percelen waar de bewoning zich op bevond. Ook is het opvallend dat de Loosdrechtse plassen zoals wij die nu kennen in de 19^e eeuw veel kleiner waren. Pas in de loop van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw nemen de Loosdrechtse plassen hun huidige vorm en omvang aan. Het aangetroffen vondstmateriaal, dat hoofdzakelijk uit de periode 1650 tot 1850 dateert, vormt dan ook voornamelijk de neerslag van de historische bewoning ter plaatse.

Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

Periode	Tijd in jaren
Nieuwe tijd	1500 - heden
Nieuwe tijd C	1850 - heden
Nieuwe tijd B	1650 - 1850 na Chr.
Nieuwe tijd A	1500 - 1650 na Chr.
Middeleeuwen:	450 – 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen B / Late Middeleeuwen	1250 - 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen A / Volle Middeleeuwen	1050 - 1250 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 - 1050 na Chr.
Romeinse tijd:	12 voor Chr. – 450 na Chr.
IJzertijd:	800 – 12 voor Chr.
Bronstijd:	2000-800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd):	5300 – 2000 voor Chr.
Mesolithicum (Midden-Steentijd):	8800 – 4900 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd):	tot 8800 voor Chr.

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

(N. Bouma)

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Wijdmeren heeft ADC ArcheoProjecten een Archeologische Opgraving uitgevoerd voor het plangebied Oud-Loosdrechtsedijk ter hoogte van de voormalige 18^e-eeuwse porseleinfabriek (afb. 1 en 2). Dit in het kader van de geplande realisering van het nieuwe 'Dorpscentrum Loosdrecht'. In het plangebied komt in de nabije toekomst een passantenhaven, een pier, een dorpsplein en een horecapaviljoen. Tevens is voorzien in de nieuwbouw van winkeltjes en appartementen en er wordt een ondergrondse parkeergelegenheid aangelegd. Op de locatie van de geplande ondergrondse parkeergarage wordt de bodem tot grote diepte verstoord en afgegraven. Op de gemeentelijke bestemmingsplankaart is het terrein aangeduid als archeologisch waardevol gebied. Vooronderzoek (zie §1.2) heeft namelijk aangetoond dat zich op deze locatie resten bevinden van de 18^e-eeuwse porseleinfabriek en de kosterwoning van de eigenaar daarvan, dominee Joannes de Mol (zie voor periodisering tabel 1). De voorgenomen nieuwbouwplannen zullen tot gevolg hebben dat deze archeologisch waardevolle resten worden verstoord en mogelijk zelfs geheel worden vernietigd.

Doel van het hier besproken archeologisch onderzoek betrof behoud *ex situ* van de door de geplande inrichting bedreigde archeologische resten en informatie door middel van een vlakdekkende opgraving. Door middel van deze opgraving, die zich beperkte tot het bedreigde deel van het archeologisch waardevolle terrein, is de wetenschappelijke informatie(waarde) van de vindplaats voor het nageslacht veiliggesteld.

In het kader van de bestemmingsplanprocedure is door de gemeente in samenwerking met diens adviseur een definitief selectiebesluit opgesteld, waarin is aangegeven welke delen van de bij het archeologisch vooronderzoek aangetroffen resten behoudenswaardig zijn. Een deel van de behoudenswaardige archeologie zal op basis van dit besluit *in situ* in de bodem worden behouden. Het onderzoeksgebied, de huidige opgravingslocatie, vormt dat deel van de behoudenswaardige vindplaats dat niet *in situ* in de bodem bewaard kan blijven. De omvang van het opgegraven deel van de vindplaats is bepaald aan de hand van de geplande ingrepen (nieuw te graven watergang en bebouwing met parkeerkelder) binnen het archeologisch waardevolle gebied. Daarnaast zijn, om versnippering van de archeologisch waardevolle resten te voorkomen, twee extra delen aan weerszijden van de te graven watergang geselecteerd voor opgraven (behoud *ex situ*). Het overige deel van het archeologisch waardevolle terrein wordt *in situ* bewaard.

Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 4480 m² en lag voorafgaand aan het onderzoek braak en was deels voorzien van oppervlakteverharding ten behoeve van parkeergelegenheid. Het gebied ligt direct ten zuiden van de Oud-Loosdrechtsedijk in Oud-Loosdrecht en wordt in het westen en oosten begrensd door bebouwing, in het zuiden door de Loosdrechtse Plassen en in het noorden door de Oud-Loosdrechtsedijk. Direct ten noordwesten van het onderzoeksgebied staat de kerk van Oud-Loosdrecht aan de overzijde van de dijk. Het areaal dat opgegraven diende te worden, bedroeg maximaal ca. 1385 m². In het gebied zijn drie werkputten aangelegd met een totale oppervlakte van 615,5 m².

Het veldwerk is uitgevoerd van 20 tot en met 27 september 2010. In die periode zijn de werkputten aangelegd en onderzocht conform het Programma van Eisen (PvE), dat door RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. is opgesteld.¹ Dit ontwerp is goedgekeurd door E.A.M. van der Biezen van de gemeente Wijdmeren.²

De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens de opgraving zijn verzameld, zijn gedeponneerd in het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Noord-Holland.

¹ Ostkamp & Isarin 2010, RAAP PvE 689. Goedgekeurd door het bevoegd gezag op 16-07-2010.

² En door C.M. Soonius en P. Kloosterman van RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: N. Bouma (projectverantwoordelijke en veldarcheoloog), H. van Engeldorp (junior archeoloog), N. Frederickx en M. Breeman (veldassistenten), A. van Helbergen (veldassistent en materiaalspecialist Nieuwe tijd) en H. van Barneveld (kraanmachinist van de firma Agterberg). Senior archeoloog en wetenschappelijk begeleider was E. Jacobs.

De directievoerder voor dit project is RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. (mevr. P. Kloosterman). De contactpersoon bij de opdrachtgever, de gemeente Wijdmeren, is mevr. E. Koelmeij. Het vondstmateriaal is bestudeerd door N.L. Jaspers en S. Ostkamp (aardewerk), J.F.P. Kottman (glas), C. Nooijen (metaal), J. Verweij (Van Welleer, leer), M.J.A. Melkert (natuursteen en keramisch bouw materiaal), J. van Dijk (ArcheoPlan Eco, dierlijk bot), N. Bouma (hout) en Stichting RING (dendrochronologisch onderzoek). Hun bevindingen zijn in de betreffende deelrapporten beschreven. Controle en coördinatie van documentatie en vondstverwerking is uitgevoerd door M. Nieuwenhuijsen en J.W. Beestman.

Afb. 2. Zicht op het achterterrein van het opgravingsgebied en de Loosdrechtse Plassen, gezien richting het zuidwesten.

1.2 Vooronderzoek

1.2.1 Inleiding

In verband met toekomstige ontwikkelingen in het plangebied Oud-Loosdrechtsedijk is in 2000 een eerste archeologische inventarisatie in het onderzoeksgebied uitgevoerd door de archeologische werkgroep van de Historische Kring Loosdrecht.³ Hierbij zijn overblijfselen van de voormalige porseleinfabriek van dominee Joannes de Mol aangetroffen. In 2007 heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in de vorm van een bureauonderzoek met veldtoets.⁴ De resultaten van de verschillende vooronderzoeken komen hieronder aan bod.

³ Nieuwenhuizen, Van der Meulen, Haselhoff Lich Kasteleijn, Manten & Mol 2007.

⁴ Schamp & Timmerman 2007.

1.2.2 Korte historische schets

Oud-Loosdrecht is gelegen op korte afstand ten westen van de Utrechtse Heuvelrug. Aan de voet van de stuwwallen welt het water omhoog. Mede door deze wellen heeft de zijrivier van de Vecht, de Drecht, zich gevormd. Loosdrecht is ontstaan op de bosrijke oeverwallen van de Drecht. Tot in de 12^e eeuw was het gehele moerasgebied vrijwel ontoegankelijk. Van oudsher hadden de Heren van Amstel, naast hun gebied in Ouderkerk, ook gronden aan de oostelijke zijde van de Vecht. Als dienstmannen van de bisschoppen van Utrecht werden zij betaald met uitbreiding van hun grondbezit. De jongste zoon van Gijsbrecht II van Amstel, Egidius, kreeg omstreeks 1200, bij broederdeling, van zijn vader het gebied van Mijnden toegewezen met de buurtschappen Loosdrecht, Die Zyp en Muyevelt. Zoals toen gebruikelijk was, nam Egidius de naam van zijn nieuw verworven land aan en ging zich Heer van Amstel en Mijnden noemen. Onder zijn bewind is door middel van bedijking, aanleg van watergangen en bemaling een aanvang gemaakt met de ontginning van het moeras. Voor zover nu bekend begint de geschiedenis van Loosdrecht rond 1200. De eerste gerechtelijke vermelding dateert van 1296.

Veen: ontginning en turfwinning

Oud-Loosdrecht is in de Late Middeleeuwen ontstaan als veenontginning. Over de stichting van Oud-Loosdrecht is vrij weinig bekend. De eerste vermeldingen van Nieuw-Loosdrecht in de historische bronnen dateren van rond het jaar 1296. De veenontginning ten westen van de heuvelrug van het Gooi moet al in de 11^e eeuw op gang zijn gekomen.⁵ De Oud-Loosdrechtsedijk, waaraan het plangebied ligt, is de noordelijke as van een veenontginningsblok (zie ook afb. 8). De dijk heet op de kaart van Spruytenburgh "den Nieuwen Dijk". Het veenriviertje de Drecht, dat loodrecht uitkomt op de Vecht, vormde de ruggengraat van dit blok. Ten zuiden van de Drecht werd het gebied ontgonnen vanaf "den Ouden Dijk", nu grotendeels verdwenen in het water. Vanwege de vernatting van het milieu heeft de bewoning van "den Ouden Dijk" zich dieper het veen in verplaatst, naar een tweede "Nieuwen Dijk". Het is mogelijk dat er voorafgaand aan "den Nieuwen Dijk" in Oud-Loosdrecht ook een "Ouden Dijk" is geweest, die door de veenwinning op die plek niet meer te zien is op 17^e-eeuwse kaarten.⁶

Rond 1330 wordt aan de huidige Oud-Loosdrechtsedijk een kerk in laat gotische stijl gebouwd op de locatie van de huidige kerk schuin tegenover het opgravingsterrein. Vóór die tijd hadden de bewoners van Oud-Loosdrecht geen eigen kerk en moesten zij in Loenen aan de Vecht te kerke gaan. In 1843 werd de laat gotische kerk gesloopt en verrees de huidige kerk in zaalbouw, die nog altijd bestaat.

Vanaf het eind van de Middeleeuwen wordt veen afgegraven ten behoeve van de brandstofvoorziening. Bij de winning van het veen ontstaan legakkers en petgaten. Legakkers zijn smalle stroken land waarop het veen te drogen werd gelegd. Petgaten zijn kuilen in het oppervlak, die zijn ontstaan door het lokaal weggraven van het veen. In de omgeving van Oud-Loosdrecht is het petgatenlandschap nog duidelijk te herkennen. Als gevolg van de vervening is een groot gebied rond Oud-Loosdrecht onder water komen te staan, de huidige Loosdrechtse Plassen. Uit 15^e-eeuwse bronnen wordt duidelijk dat de gemeenschap van Loosdrecht zich in deze periode bezig hield met turfsteken, veeteelt en een beetje akkerbouw. Vanaf het eind van de 15^e eeuw moet men al land hebben opgeofferd ten behoeve van turfwinning. De begrippen turftrekken en slagturven komen sinds de 16^e eeuw in de bronnen omtrent Loosdrecht voor.⁷

Vanaf ca. 1400 begon men met het delven van turf. Het ontvenen gebeurde in drie fasen:

- door wilde vervening;
- door het systematische afsteken van veen tot het grondwater (steekvervening);
- door het delven van veen onder het grondwaterniveau (slagturven).

⁵ De Bont 1997, 55.

⁶ De Bont 1997, 289.

⁷ De Bont 1997, 56.

De bovenste laag van het veen, circa 30 cm, was niet geschikt voor het maken van turf. Deze laag werd afgegraven en opzij gelegd. Vervolgens voeren de schepen met turf naar de grote steden, in het Loosdrechtse geval hoofdzakelijk naar Amsterdam, en kwamen zij beladen met stadsafval terug. De opzij gelegde bovenlaag werd gemengd met het stadsafval en verspreid over de akkers. Drooggelegd moeras was door een hogere zuurgraad alleen geschikt voor weiland. Door de bodemverbetering met stadsafval werd ook landbouw mogelijk. In de loop van de 18^e eeuw raakte in Loosdrecht de turf als delfstof langzamerhand op. Maar dat niet alleen, de Loosdrechtse turf was te duur geworden. Slagturven was bijzonder moeizaam en duur; turf uit steekvervening was een stuk goedkoper.

Op 18^e-eeuwse kaarten is bewoning langs de ontginningsas van Oud-Loosdrecht duidelijk herkenbaar (afb. 3 en 4). Op de kadastrale minuut uit 1832 is zichtbaar dat de bebouwing zich met name bevindt langs de Oud-Loosdrechtsedijk. Ook zijn enkele bijgebouwen zichtbaar, die mogelijk als veenschuren in gebruik waren. Op de *Nieuwe kaart van Mynden en de Loosdrecht*, vervaardigd door Jan Spruytenburgh in 1734, is deze bebouwing ook al te zien. De gebouwen bevinden zich voornamelijk dicht op de dijk. Op het perceel direct tegenover de kerk (ten zuiden van de dijk) stond de pastorie. Op het perceel hier ten oosten van, het latere fabrieksterrein, staat één gebouw afgebeeld. Op het perceel daar weer ten oosten van staan twee gebouwen ingetekend. Dit is het perceel van de latere kosterswoning van dominee Joannes de Mol (zie volgende paragraaf). Gedurende de dynamische ontstaansgeschiedenis van het Loosdrechtse landschap zijn grote delen van het land door veenwinning in het water verdwenen. Topografische kaarten uit het begin van de 17^e eeuw, de 18^e eeuw en de 20^e eeuw illustreren dit proces. Het is opvallend dat de Loosdrechtse plassen zoals wij die nu kennen in de 19^e eeuw veel kleiner waren (afb. 3). Pas in de loop van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw nemen de Loosdrechtse plassen hun huidige vorm en omvang aan. Daarnaast blijkt dat de veenwinning zich vrij strikt beperkt heeft tot het land achter de percelen waar de bewoning zich op bevond en bevindt.

Joannes de Mol (1726-1782)

In 1726 is in het Friese plaatsje Midlum (bij Harlingen) Joannes de Mol geboren. Hij groeide op in een domineesgezin, eerst in het Friese Midlum, en van 1727 tot 1735 in het Noord-Hollandse Jisp. Hij bracht zijn tienerjaren door in Middelburg en bezocht daar de Latijnse school. In 1743 begon hij de theologiestudie in Leiden. In het jaar 1749 studeerde hij af, nam hij een beroep aan naar het Zeeuwse 's-Gravenpolder en trouwde in Leiden met de uit een plaatselijke regentenfamilie stammende Wilhelmina Jacoba van Teylingen. De gemeente van 's-Gravenpolder heeft Joannes de Mol van 1749 tot 1753 gediend. In 1753 werd hij op 26 jarige leeftijd aangesteld als predikant van Oud-Loosdrecht, zijn tweede en laatste standplaats. Toen dominee De Mol het terrein, het huidige plangebied, kocht, stond er reeds een boerenhofstede. Hoe lang deze boerenhofstede al bestond en wanneer deze is gebouwd, is niet bekend.

In het 18^e-eeuwse Loosdrecht heerste vaak armoede. De armoede in Loosdrecht was niet te wijten aan de algehele economische neergang in deze periode, maar aan de uitputting van de turfkavels. De oprichting van de Loosdrechtse porseleinfabriek door dominee De Mol moet dan ook vanuit dit licht gezien worden. Met de oprichting van deze porseleinfabriek beoogde De Mol de plaatselijke nijverheid te bevorderen en de werkloosheid terug te dringen. De boerenhofstede werd ingericht als schildersatelier. Mogelijk stonden de hofstede en fabriek tegen elkaar aan. Uit verschillende bronnen kan worden opgemaakt dat de dijk tijdens de periode van dominee De Mol niet meer was dan een karrenspoor. Transport van en naar de fabriek zal vermoedelijk over water hebben plaatsgevonden.

De geschiedenis van de porseleinproductie

Porselein werd al eeuwen geleden in China en Japan gemaakt. Het eerste porselein is circa 700 jaar na Chr. in China vervaardigd. Door de handel met China brachten de schepen van de Verenigde Oostindische Compagnie voor het eerst porselein naar ons land, alleen betaalbaar voor de rijken, maar zeer in trek. In de 17^e en 18^e eeuw werd het Chinese porselein in grote hoeveelheden naar Europa verscheept. Om nu aan de mode mee te doen, ontwikkelden de Nederlandse pottenbakkers betaalbare imitaties, in zogenoemd majolica en later faïence. Deze werden met een wit tinglazuur overgoten, waarna men ze voorzag van blauwe schilderingen. Eerst kopieën van de Chinese voorstellingen, later ook tekeningen van fruit, bloemen, dieren, landschappen enz.

Het productieproces van porselein bleef lange tijd onbekend in de westerse wereld. Hoewel in Europa vaak werd geprobeerd het porselein na te maken, wilde dit aanvankelijk maar niet lukken. Het zoeken naar de formule om porselein te maken vond plaats in de geheimzinnige sfeer van de alchemie. Een Duitse apotheker, Johann Friedrich Böttger, beweerde dat hij goud kon maken. Dit was aanleiding voor August de Sterke, keurvorst van Saksen, om Böttger op te dragen voor hem goud te produceren. Dit geschiedde onder bewaking, in afzondering in een kasteel, waar hij kon experimenteren met velerlei grondstoffen. Na veel mislukkingen ontstond hierbij het harde, rode 'Böttger-steengoed'. In 1708 slaagde hij erin om het eerste volwaardige, witte Europese porselein te maken. Zo kreeg het porselein de bijnaam 'wit goud'. Hiervoor gebruikte hij o.a. een fijne, witte, wat vetachtige klei die ter plaatse in Saksen werd gevonden. In 1710 liet August de Sterke in Meissen een fabriek bouwen. Het geheim van de porseleinfabricage heeft meer dan 30 jaar stand gehouden. Via medewerkers van de fabriek lekte het uiteindelijk toch in beperkte kring uit. Na ongeveer 1750 ontstonden in Europa, mede door rondtrekkende arcanisten⁸, die min of meer op de hoogte waren van de formule, talloze porseleinfabriekjes. Maar er was meer nodig dan de formule alleen. Porselein maken is een ingewikkeld proces van malen, mengen, fermenteren en bakken bij een hoge temperatuur in meestal primitieve ovens. Van de productie vormde wel 80% misbaksels en van de 20% die de handel bereikte, was slechts een gering percentage van goede kwaliteit.

Overigens was het zonder kaolien, een uiterst fijne porseleinaarde, met bestanddelen als gemalen glas en krijt ook wel mogelijk om iets te produceren wat op porselein leek. De kwaliteit was echter volstrekt onvergelijkbaar met het Meissner porselein. Lange tijd was Saksen de enige vindplaats van kaolien en de keurvorst beschermde zijn schat: de grondstof mocht niet worden geëxporteerd. Zo ontstond een levendige smokkelhandel in deze klei. Lange tijd ook bleef er een waas van geheimzinnigheid hangen rond de porseleinfabricage. Omkoperij en bedrijfsspionage was in dat wereldje niet ongewoon. Ook dominee De Mol zou er niet aan ontkomen.

Zoals de Europese porseleinfabrikanten in de achttiende eeuw vaak door spionage verkregen formules van samenstelling van klei en verfstoffen angstvallig voor zichzelf hielden, zo ook werd in Loosdrecht door dominee Joannes de Mol over zijn werkwijze, en met name de stooktechniek, angstvallig gezwezen. Zijn medewerkers kregen allen geheimhouding opgelegd. Het terrein van de fabriek was door dichte begroeiingen vrijwel aan het zicht onttrokken.

De Loosdrechtse porseleinfabriek

Als op 8 april 1753 de dan 26 jarige dominee Joannes de Mol zijn intrede doet in de gemeente Oud-Loosdrecht, treft hij in het dorp werkeloosheid en ook bittere armoede aan. De Mol besluit hierin verandering te brengen. Zijn interesse in mineralogie spitst hij toe op het porselein maken. Hij begon zijn experimenten in het tuinhuisje achter de pastorie met grondstoffen die hij vond rond de stuwwallen van het Gooi, waaronder veldspaat en kwarts. Zijn eerste oven was niet geschikt om de benodigde temperatuur te bereiken. Hij besloot gebruik te maken van de diensten van de arcanist Gerverot, die korte tijd in de porseleinfabriek te Weesp had gewerkt. In Schrezeim (Beieren) liet hij Gerverot proefstukken maken. Er kwam bericht terug dat er een uitmuntende kwaliteit porselein was bereikt. De experimenten in opdracht van De Mol waren omstreeks 1773 zover gevorderd dat er zicht was op de productie van een verhandelbare kwaliteit. In dat jaar zal hij daarom besloten hebben om op zo kort mogelijke termijn een porseleinfabriekje te bouwen en met de productie van porselein te beginnen. De Mol was geen vermogend man dus hij moest leningen aangaan om het benodigde kapitaal bij elkaar te krijgen. Berichten over het faillissement van de porseleinfabriek in Weesp kwamen De Mol ter ore. Tien jaar had het bedrijf bestaan. Pogingen om de Weesper fabriek in zijn geheel te verkopen, mislukten. Toen de inboedel in delen werd verkocht, wist De Mol de hand te leggen op onder andere grondstoffen, gereedschappen en halfproducten. De porseleinproductie van De Mol nam een aanvang in 1774. Er moet sprake zijn geweest van een vrij omvangrijk industrieel complex. Joannes de Mol heeft zelf geschreven dat er in de fabriek 85 personen werkten: 60 volwassenen en 25 kinderen. Gelet op de geleverde productie moet ook de oven niet klein van omvang zijn geweest. Vanaf 1779 moest De Mol steeds meer leningen aangaan, omdat de productie verlieslijdend bleek. Porselein was een modieus eliteproduct

⁸ Arcanist = kenner van de geheime procédés voor het maken van porselein.

waarvoor bovendien hooggespecialiseerde vaklieden uit het buitenland moesten worden aangetrokken. De Mol kon zijn kwalitatief voortreffelijke product aan de straatstenen niet kwijt. In 1782 moest hij het beheer van de fabriek overdragen aan de obligatiehouders. In 1784 werd de fabriek gesloten.

De Loosdrechtse porseleinfabriek heeft uiteindelijk tien jaar bestaan: van 1774 tot 1784. Daarvan heeft De Mol alleen de eerste acht jaren meegemaakt. Behalve technische en zakelijke problemen had De Mol in die tijd ook veel zorgen in de privésfeer. In 1779 overleed zijn broer Jacob, hoofdbaljuw van o.a. Mijnden en de beide Loosdrechten, en in 1780 zijn vrouw. Ook de gezondheid van de dominee en porseleinfabrikant zelf liet te wensen over, zodat hij in 1781 vervroegd emeritaat aanvroeg en kreeg. In dezelfde maand november 1782 waarin zijn onderneming te gronde was gegaan, overleed dominee De Mol in Amsterdam. Alle goede bedoelingen van de dominee ten spijt, heeft de porseleinfabriek in het lot van de Loosdrechtse armen niet veel verbetering gebracht.

De periode na de porseleinfabriek

Na de dood van dominee De Mol besloten de Amsterdamse eigenaren om de porseleinfabriek voort te zetten in Ouder-Amstel. In 1784 vond de verhuizing plaats. Wat er met het bestaande bedrijfsgebouw is gebeurd, is niet bekend. Na beëindiging van de productie in 1784 lijkt de porseleinfabriek van de aardbodem te zijn weggevaagd. Op enkele vage beschrijvingen na is er niets over van het fabrieksgebouw en zijn er geen bruikbare kadastrale gegevens bekend, geen gravures, tekeningen, schilderijen, niets. In 1820 stond op het voormalige fabrieksterrein een schoolgebouw, een openbare lagere school. Omstreeks 1900 is de school verbouwd en uitgebreid. In 1948 is deze verbouwd tot de Ireneschool. In 1965 was door toename van het aantal leerlingen weer een grote verbouwing en uitbreiding noodzakelijk. Bij de Ireneschool is in 1974 een kleuterschool aangebouwd. De toenmalige gemeente Loosdrecht, thans gemeente Wijdmeren, ontwikkelde vanaf 1995 plannen om op deze locatie een nieuw dorpscentrum tot ontwikkeling te brengen. In 1999 werden in het kader hiervan de schoolgebouwen gesloopt.

Archeologisch onderzoek op het fabrieksterrein

Vanaf ongeveer 1900 zijn verschillende onderzoeken verricht naar mogelijke sporen van de porseleinfabriek. Al deze onderzoeken hebben niks concreets opgeleverd omtrent de locatie en de omvang van de porseleinfabriek.

In 2000 begon de archeologische werkgroep van de Historische Kring Loosdrecht haar onderzoek naar de productielocatie van het internationaal vermaarde Loosdrechts porselein (afb. 5). Deze archeologische werkgroep bestaat uit een kleine groep vrijwilligers die in hun vrije tijd het onderzoek hebben voorbereid en uitgevoerd vooruitlopend op een bouwplan. Deze werkgroep werd ondersteund door de Stichting Loosdrechts Porselein (SLOP) en door deskundigen van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN). De provincie Utrecht adviseerde en hield toezicht op de archeologische kwaliteit van het onderzoek. De voormalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), tegenwoordig RCE, gaf toestemming voor het bodemonderzoek door de amateurs. De twee belangrijkste onderzoeksvragen waren: waar stond de fabriek van het Loosdrechts porselein en zijn er nog restanten van porseleinovens in de bodem aanwezig? Tijdens het onderzoek werden funderingen van de productiehal van ca. 5 bij 50 m teruggevonden en de overblijfselen van enkele ovens in het westelijke en zuidwestelijke deel van het plangebied. Op het hele onderzochte terrein zijn scherven porselein en cassettes of gazettes (omhulsels voor het porselein tijdens het bakken) gevonden. Hoe dichter bij de Loosdrechtse plas, des te groter de schervenconcentratie. In de plas zelf lag en ligt nog een veelvoud hiervan: gazettes, biscuit- en geglazuurd porselein, misbaksels, hulpstukken voor stapeling in de oven enz.

In werkput 4 (zie afb. 5) werd op een voormalig slootje na niks bijzonders aangetroffen. In put 3A zat een gedeelte van een houten beschoeiing, waarschijnlijk de 18^e-eeuwse oeverlijn. In de putten 3C en 3E werden grote hoeveelheden Staffordshire Redware en Blackware gevonden. In put 2 werd een houten paalfundering aangetroffen. De fundering bestond uit rijen houten palen, steeds twee naast elkaar op onderlinge afstand van 90 cm, per 2 palen een dwarshout, de zogenaamde kesp. Over de kesp een houten plankier waarop de fundering was gemetseld. De plankieren hadden een breedte van ca. 60 cm. De oven(s) waren zover mogelijk bij de bestaande bebouwing vandaan gebouwd en zo dicht mogelijk bij het (blus)water. De houten heipalen waren ca. 3,50 m

lang. De kop is vierkant 12 x 12 cm. Het formaat bakstenen is 23 x 11 x 3,5 cm. Met name in de plassen langs de oeverlijn komen veel fragmenten van de vuurvaste bekledingsstenen van de oven voor. Een groot deel van deze stenen is eenzijdig voorzien van een dikke glazuurlaag. Deze glazuurlaag ontstaat als de damp, die ontstaat bij het glazuurproces, tegen de ovenwand condenseert.

De oudste vondsten die door de amateur-archeologen werden gedaan, dateren uit de 14^e eeuw. Onder het vondstmateriaal is ook een bepaalde hoeveelheid uit de Late Middeleeuwen tot en met de 17^e eeuw afkomstig. Dit wordt in de publicatie van het amateur-onderzoek als Amsterdams stadsafval geïnterpreteerd. De Loosdrechtse schippers, die hun turf al sinds de 15^e eeuw in Amsterdam aan de man brachten, kwamen namelijk met bootladingen vol afval terug om er het afgegraven veenland mee op te hogen.

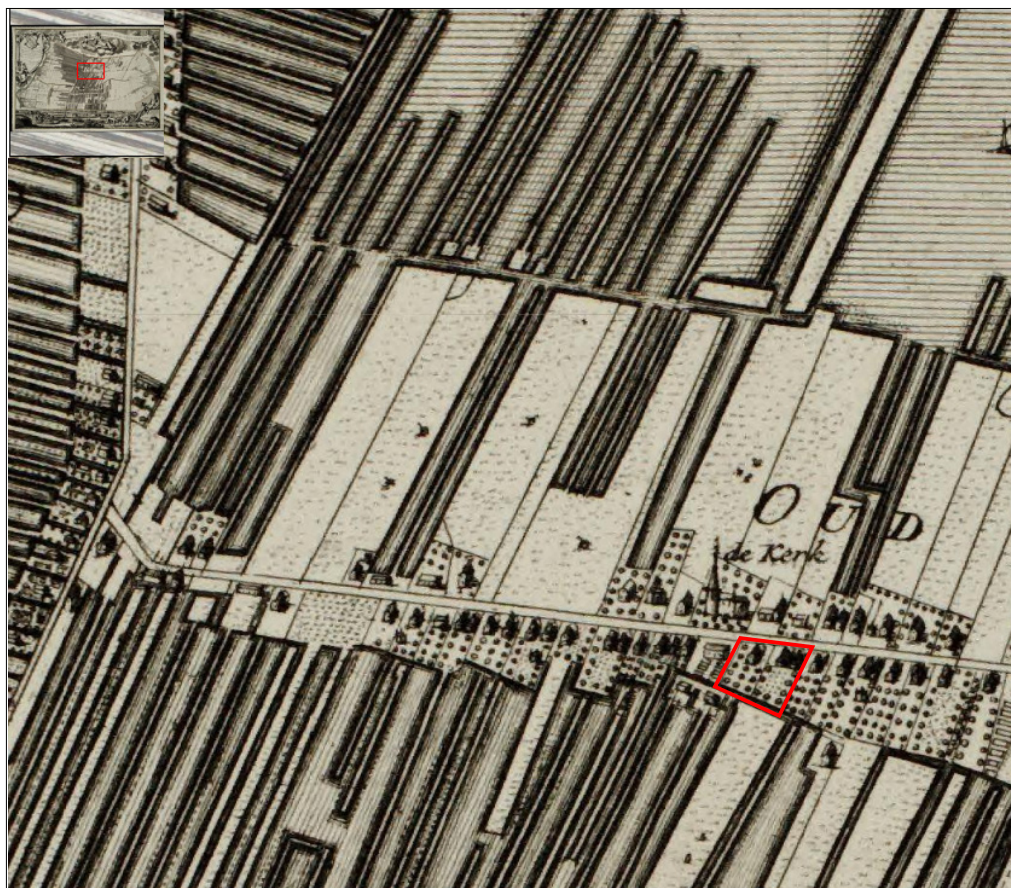
Tijdens het archeologisch onderzoek bleek het bodemarchief veel meer geroerd dan op basis van de school(ver)bouw te verwachten was. Met name kabels en leidingen van nutsbedrijven en de riolering bleken delen van het archeologisch bodemarchief vernietigd te hebben, maar ook een put van een verwijderde olietank en de zandbak van de kleuterschool.

Archeologisch onderzoek in de directe omgeving

In 2009 heeft Hollandia Archeologen een opgraving uitgevoerd aan de Oud-Loosdrechtsedijk, ca. 60 tot 190 m ten oosten van het huidige onderzoeksgebied.⁹ De vroegste bewoningsfase die werd aangetroffen, dateert uit de 14e en 15e eeuw. Uit deze fase zijn twee waterputten aangetroffen, die op het achtererf van één of meerdere huizen moeten hebben gelegen. Sporen van huizen uit deze fase zijn niet aangetroffen. Daarnaast werd een greppel en een sloot gevonden met een noord-zuid oriëntatie en een sloot met een oost-west oriëntatie. Laatstgenoemde sloot was waarschijnlijk de achtergrens van het erf.

In een volgende occupatiefase, in de 16^e en 17^e eeuw, is de achtergrens iets verlegd richting het zuiden. Verder zijn er slechts drie kuilen uit deze periode gevonden. Uit de laatste bewoningsfase, de 19^e en 20^e eeuw, zijn veel sporen en structuren aangetroffen: plattegronden van huizen in de vorm van muurresten, heipalen en funderings sleuven en erfgrenzen in de vorm van sloten. Tevens werd een aantal water- en beerputten aangetroffen, evenals een aantal kuilen met begravingen van een groot aantal runderen.

⁹ Verduin 2010.

Afb. 3. Fragment van de Nieuwe kaart van Mynden en de Loosdrecht, vervaardigd door Jan Spruytenburgh in 1734. Het plangebied ligt ten zuiden van de dijk, rechtsonder ten opzichte van de kerk. Hierop is duidelijk zichtbaar dat de Loosdrechtse plassen in deze periode hun huidige omvang nog niet hebben bereikt.

Afb. 4. Zicht op het dorp Oud-Loosdrecht rond 1739. Prent van H. Spilman.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

De archeologische opgraving heeft tot doel het materiaal van de vindplaats veilig te stellen en de gegevens te documenteren om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden.

De onderhavige vroegmoderne porseleinfabriek is een zeldzaamheid voor Nederland te noemen. Een dergelijk complextype wordt in het betreffende hoofdstuk van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) niet met name genoemd. In dit hoofdstuk 16, *De Middeleeuwen en vroegmoderne tijd in West-Nederland*, staat over het aspect nijverheid het volgende: *'Er is nog te weinig aandacht van archeologen voor dergelijke resten, omdat er meestal van uit wordt gegaan dat zij weinig toevoegen aan de historische gegevens die daarover bekend zijn.'* En verder wordt ook vermeld: *'Kortom, de vroegmoderne nijverheid is een nog vrijwel onontgonnen terrein dat meer archeologische aandacht verdient.'* Derhalve zullen het archeologisch onderzoek en de onderzoeksvragen focussen op datgene wat aanvullend is op bekende historische gegevens. De vraagstelling richt zich op reconstructie van het productieterrein (lay-out) en de ontwikkeling ervan in tijd en ruimte. Waar vonden welke activiteiten plaats, traden hierin verschuivingen op en zijn er aanwijzingen voor technische ontwikkelingen gedurende het in werking zijn van de fabriek. Daarnaast biedt de onderzoekslocatie een unieke kans om inzicht te verkrijgen in de vroegste fase van de industrialisatie binnen ons land. Het onderzoek richt zich, gezien de redengevende omschrijving, niet op de 14^e en 15^e-eeuwse mogelijke bewoningssporen in het plangebied, tenzij bijzondere waarnemingen worden gedaan.

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld, die in dit rapport worden beantwoord op basis van hetgeen in de werkputten is aangetroffen:

1. Hoe zag het terrein eruit ten tijde van de bouw van de porseleinfabriek? Wat is de lay-out van de porseleinfabriek en zijn er faseringen binnen de aan de fabriek gerelateerde bebouwing en bijvoorbeeld ovens waar te nemen?
2. Zijn er uit de actieve periode van de porseleinfabriek (gesloten) vondstcontexten, en zo ja hoe verhouden deze zich tot deze fabriek en wat zeggen deze over de bewoners in termen van sociale achtergrond en dagelijkse bezigheden?
3. Zijn er afvalcontexten aan deze eventuele bewoning te relateren en zo ja wat zeggen deze over de bewoners in termen van sociale achtergrond en dagelijkse bezigheden?
4. Wat vertellen de aan de porseleinfabriek te relateren afvalcontexten over het assortiment (zowel in vormen als decors) van de fabriek en het productieproces?
5. Stemt het archeologische beeld van het assortiment overeen met dat van het porselein dat uit overlevering bewaard is gebleven?
6. Uit historische bronnen weten we dat de fabriek te kampen had met veel misbrand. Is hier op basis van archeologisch materiaal een verklaring voor te geven?
7. Hoe zag de bewoning er (in grote lijnen) uit na het verlaten van de porseleinfabriek en welke aanwijzingen zijn er voor het stopzetten van de productie?

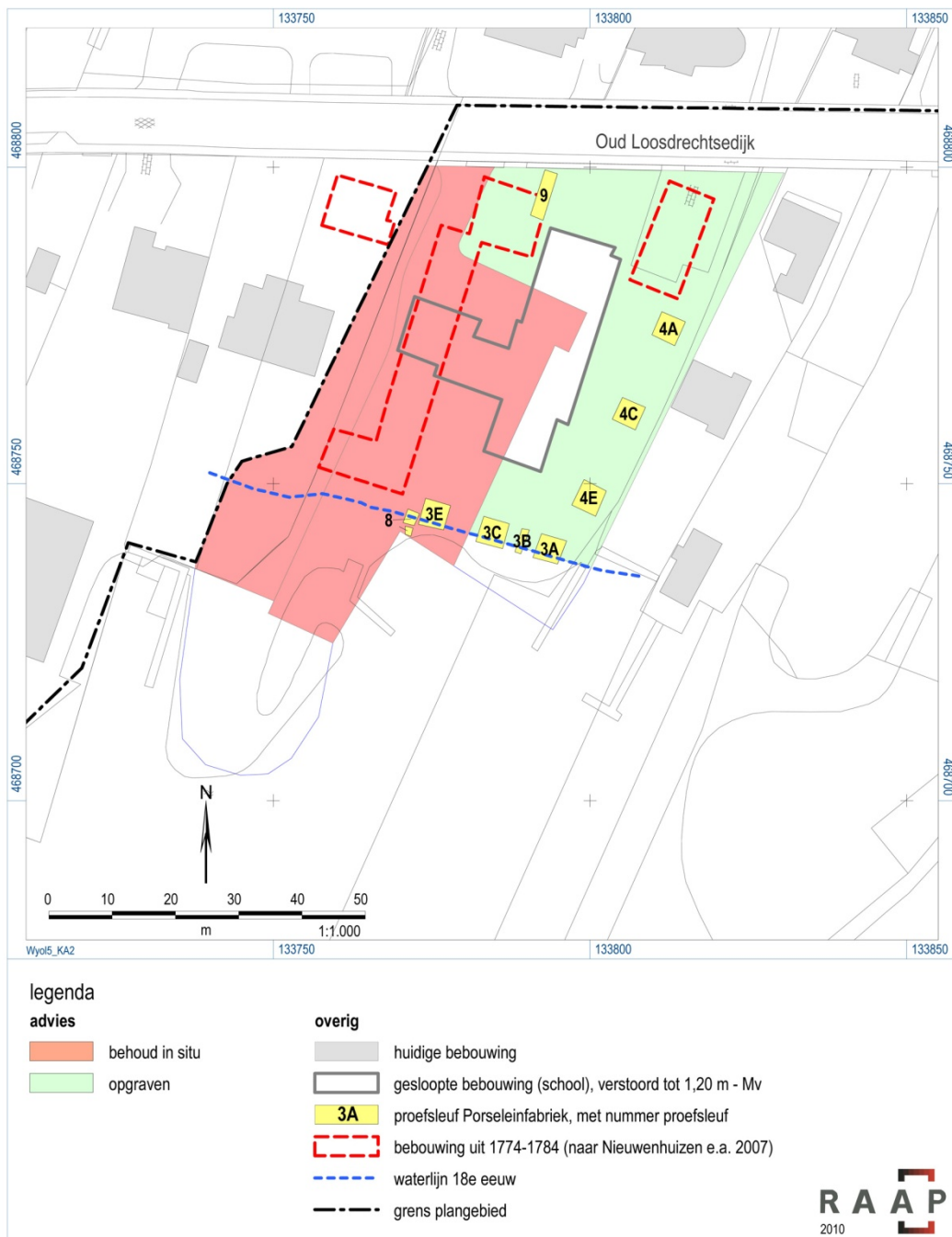
1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.2 -specificatie OS15). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen. Indien nodig kan altijd worden teruggегреpen op de basisgegevens in het e-depot (zie e-depot link in de tabel met administratieve gegevens).

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. Vervolgens zullen de verschillende deelonderzoeken aan de orde komen in hoofdstuk 3. De auteurs staan telkens bij de betreffende hoofdstukken vermeld. Allereerst zal in het hoofdstuk fysische geografie worden ingegaan op de bodemopbouw van het plangebied. Daarna volgt een omschrijving van de aangetroffen sporen en structuren en een analyse van het verzamelde vondstmateriaal. De verschillende materiaalcategorieën zoals aardewerk, glas, metaal en leer worden in aparte hoofdstukken behandeld. In hoofdstuk 4 staat de synthese van het onderzoek en worden de onderzoeksvragen zo nauwkeurig mogelijk beantwoord op basis van de resultaten van de opgraving. De conclusie van het onderzoek staat in hoofdstuk 5.

Achterin het rapport zijn bijlagen te vinden, evenals een verklarende woordenlijst en een lijst met verklaringen van in de database gebruikte afkortingen.

Afb. 5. Overzichtskartaal van de resultaten van het vooronderzoek en aangelegde proefputjes.

2 Methoden

(N. Bouma)

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.2 en de bepalingen uit het voor dit onderzoek opgestelde Programma van Eisen. In een Plan van Aanpak is de onderzoeksstrategie vastgelegd. Conform het Plan van Aanpak is op 20 september 2010 met het onderzoek gestart. Hierbij is als eerste begonnen met het oostelijke deel van de oost-west gerichte zoekseuf, waarna aansluitend haaks hierop de noord-zuid georiënteerde zoekseuf is aangelegd. Vervolgens is de opgravingsput in het noordwesten aangelegd, gevolgd door het westelijke deel van de oost-west georiënteerde zoekseuf tussen de werkputten 1 en 2 in (afb. 6). Na deze eerste fase van het onderzoek (totaal 500 m²) heeft, na overleg en met toestemming van het bevoegd gezag, de opdrachtgever en de directievoerder, een uitbreiding plaatsgevonden in het noordelijke en noordoostelijke deel van het onderzoeksterrein (afb. 7). Doel van deze uitbreiding betrof het geheel vrijleggen, voor zover mogelijk binnen de grenzen van het plangebied, van de op deze locatie in de zoekseuven aangetroffen sporen. In totaal zijn drie werkputten binnen het onderzoeksgebied aangelegd.

Opgemerkt moet worden dat delen van de zoekseuven en opgravingsput, zoals weergegeven in het PvE en in afbeelding 6, buiten de grenzen van het huidige plangebied vielen en daardoor niet aangelegd en onderzocht konden worden. Het betreft het meest oostelijke deel van de oost west gerichte zoekseuf en het meest noordelijke deel van de noord zuid georiënteerde zoekseuf. Ook van de opgravingsput in het noordwestelijke deel van het plangebied, op de verwachte locatie van het atelier van de porseleinfabriek, kon de meest noordelijke rand niet worden opgegraven.

De opgraving werd bemoeilijkt door een dik pakket recent opgebracht zand dat veelvuldig moest worden omgezet en het overvloedige regen- en oppervlaktewater dat samen met dit zand de seufen en werkput inliep. Op het noordoostelijke deel van het terrein bleek verder recent een seuf voor riolering en elektriciteit door de vindplaats heen gegraven te zijn waardoor deze hier deels verstoord was.

Het onderzoek is verricht door een team bestaande uit een medior KNA-archeoloog, een veldtechnicus en twee veldmedewerkers, onder supervisie van een senior KNA-archeoloog en met assistentie van materiaalspecialisten, waaronder dhr. drs. S. Ostkamp. Het graafwerk is verricht door een rupskraan met gladde bak. De bovengrond is machinaal verwijderd tot op het niveau waarop de eerste sporen zich duidelijk begonnen af te tekenen. Vrijwel overal op het opgravingsterrein bevond het eerste sporenvlak zich direct onder het recent opgebrachte zandpakket.

Alle sporenvlakken zijn fotografisch vastgelegd. Zowel de sporen als de vlak- en maaiveldhoogtes zijn ingemeten met behulp van een *robotic Total Station* (rTS). Alle op het vlak aanwezige sporen zijn gefotografeerd, gedocumenteerd en afgewerkt.

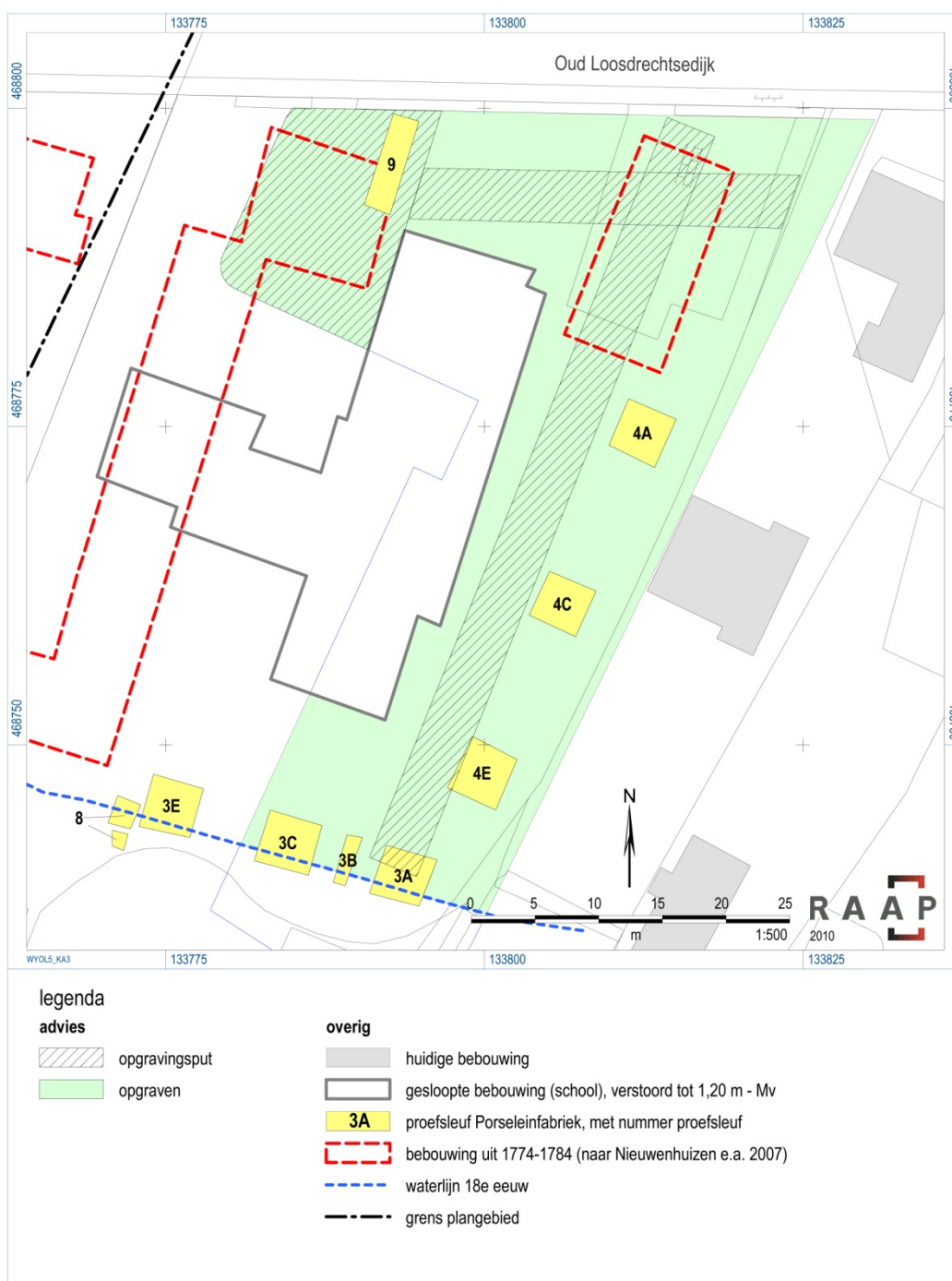
Aangetroffen funderingen en houten constructies zijn voor zover mogelijk binnen de grenzen van het opgravingsterrein vrij gelegd en schoongemaakt. Funderingen zijn ingemeten en de hoogte ten opzichte van NAP is vastgesteld. Indien bewaard gebleven, zijn steenmaten en metselverbanden gedocumenteerd. Van bakstenen constructies zijn representatieve stenen verzameld voor nadere analyse. Funderingsplanken en/of palen zijn bemonsterd ten behoeve van houtsoortbepaling en dendrochronologisch onderzoek. Vondsten zijn verzameld per spoor, vulling en laag. Vondsten die niet aan een specifiek spoor konden worden toegeschreven, zijn daarbij, voor zover noodzakelijk voor de beantwoording van de onderzoeksvragen, in vakken van maximaal 5 x 5 m verzameld. Tijdens de vlakaanleg en later in de stort is intensief met een metaaldetector gezocht naar metalen objecten. Bijzondere vondsten zijn als puntvondst ingemeten.

In de lange noord-zuid georiënteerde zoekseuf (werkput 1) is over de volledige lengte van de seuf een tweede vlak aangelegd in de top van het ongestoorde veen. Tevens is het volledige lengteprofiel geschaafd, gefotografeerd, getekend en beschreven. Ook in de noordwestelijke opgravingsput zijn profielen aangelegd en gedocumenteerd.

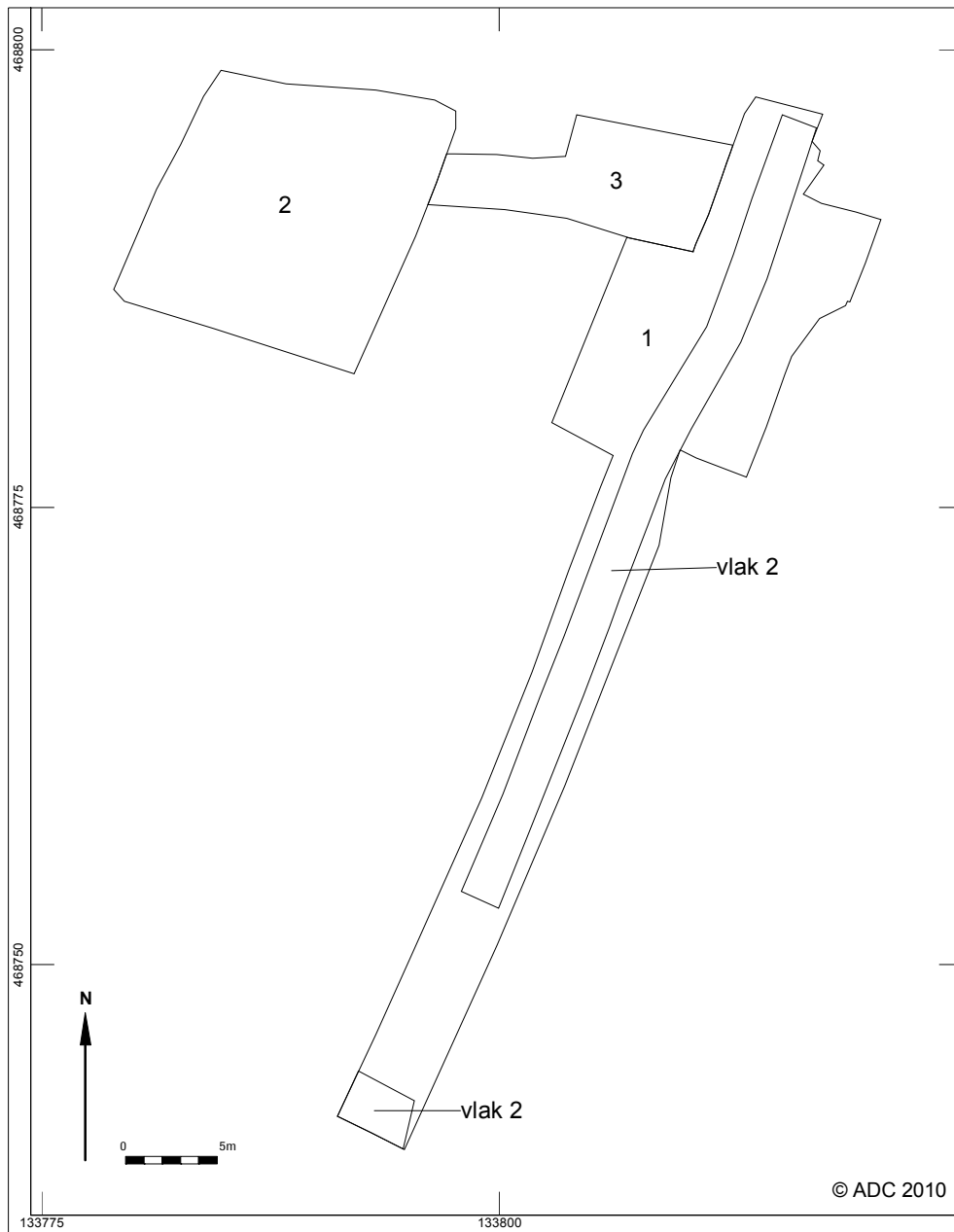

Na de eerste fase van het archeologisch onderzoek (twee zoek sleuven en een opgravingsput met een totaal oppervlak van 500 m²) heeft in het veld overleg plaatsgevonden met het bevoegd gezag, de opdrachtgever en de directievoerder over het nut en de noodzaak van een eventuele uitbreiding van het onderzoek. Dit overleg heeft op locatie plaatsgevonden op donderdagochtend 23 september om 9 uur. Tijdens dit overleg is besloten om het onderzoek in het noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied uit te breiden ter hoogte van de daar aangetroffen funderingen van de kosterswoning. Deze uitbreiding heeft direct aansluitend op het sleuvenonderzoek plaatsgevonden en is op eenzelfde wijze uitgevoerd als de eerste fase van het onderzoek. Bij de uitbreiding is een oppervlak van in totaal 115,5 m² aangelegd en gedocumenteerd.

Bij het archeologisch onderzoek zijn behalve de houtmonsters verder geen monsters genomen ten behoeve van eventueel macrobotanisch onderzoek. Dit vanwege het feit dat hiervoor geen geschikte contexten zijn aangetroffen.

Afb. 6. Voorgesteld werkputtenplan op basis van de resultaten van het vooronderzoek en de door nieuwbouw te verstoren delen van het plangebied.

Afb. 7. Aangelegde werkputten met put- en vlaknummer.

3 Resultaten

3.1 Fysisch geografisch onderzoek

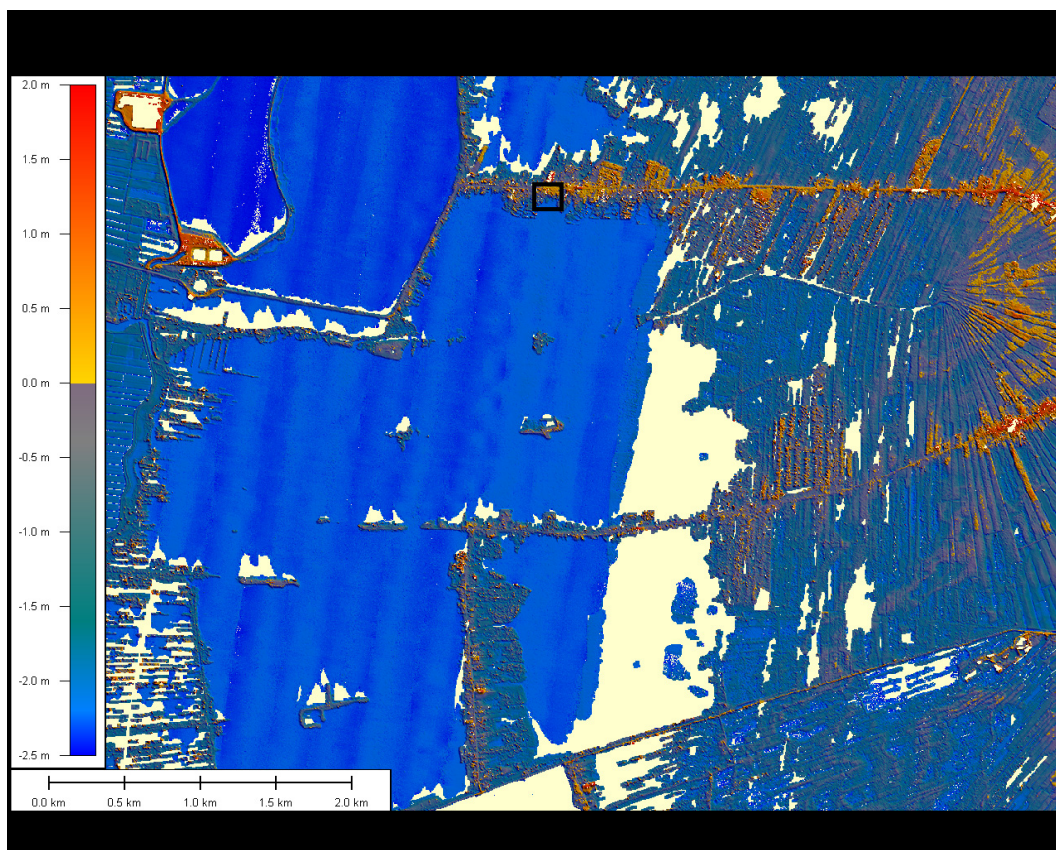
(N. Bouma)

3.1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de bodemopbouw en de genese van het plangebied Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht besproken. Hierbij wordt gebruik gemaakt van literatuurgegevens, informatie verkregen bij het vooronderzoek, resultaten van archeologisch onderzoek uit de omgeving van het plangebied en het uitgevoerde veldwerk. Tijdens het veldwerk is de profielopbouw van de werkputten gedocumenteerd en bestudeerd, teneinde een beeld te verkrijgen van de bodemopbouw, de gaafheid van de bodem en de (geologische) opbouw en genese van het plangebied.

3.1.2 Methoden

Voor het fysisch geografisch onderzoek is gebruik gemaakt van gedocumenteerde profielwanden en kolomopnamen in putwanden. De profielen zijn handmatig opgeschaafd en vervolgens ingekrast en gedocumenteerd. Hierbij zijn zowel lithologische lagen als archeologisch relevante lagen onderscheiden, zoals cultuurlagen en eventuele sporen. In werkput 1 is het profiel over vrijwel de gehele lengte van de werkput gedocumenteerd. In werkput 2 zijn meerdere korte profielen gedocumenteerd.

Afb. 8. AHN van Loosdrecht. Op het Actueel Hoogtebestand Nederland zijn de middeleeuwse ontginningsassen, de huidige dijkjes, duidelijk herkenbaar. Helemaal bovenaan op de kaart ligt de oost-west georiënteerde Oud-Loosdrechtsedijk. Hieronder is nog een klein deel van de bijna volledig in het water verdwenen Drecht herkenbaar. Locatie van het plangebied is zwart omkaderd.

3.1.3 Resultaten en interpretatie

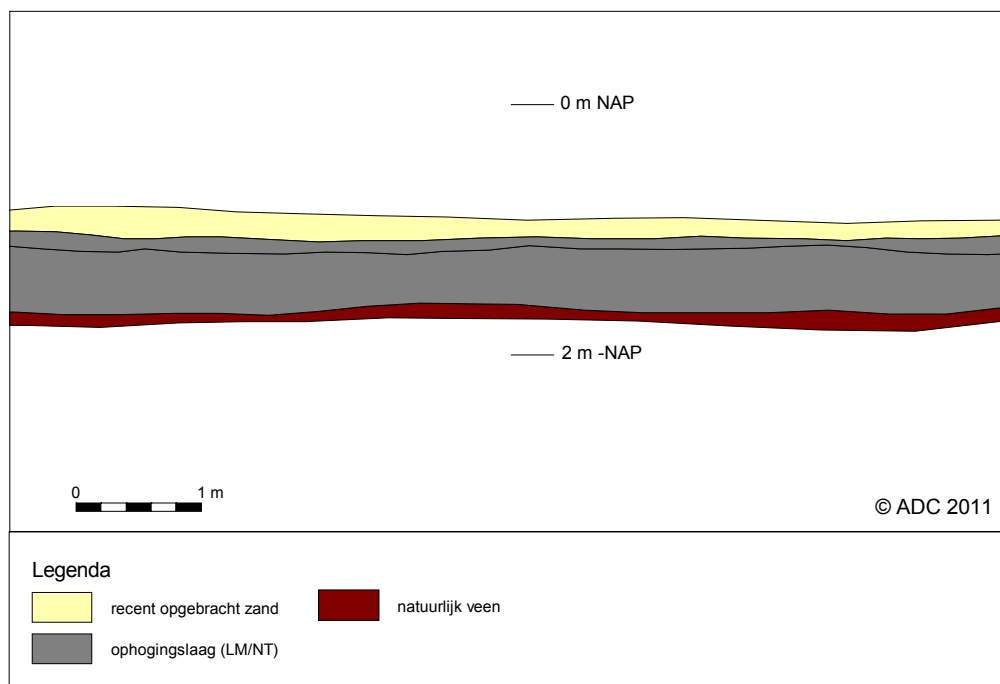
De bodemopbouw in het plangebied bestaat aan de basis uit roodbruin mineraalarm zwak kleiig veen (S2000) met daarboven verschillende antropogene ophogingslagen (afb. 9). In het noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied, het dichtsbij de dijk gelegen, is het natuurlijke veen aangetroffen vanaf een diepte van ca. 1,40 m –NAP. Richting het zuiden wordt het natuurlijke veen op iets grotere diepte aangetroffen, namelijk vanaf ongeveer 1,70 m –NAP. Het ophogingspakket direct boven het natuurlijke veen bestaat in het noordoostelijke deel van het gebied uit klei met zand- en veenbrokken, puinresten en afval in de vorm van keramiek, glas en dierlijk bot. Verder in zuidelijke richting bestaat dit ophogingspakket uit donkerbruin tot zwart sterk kleiig veen met aardewerk, baksteenresten, botmateriaal en ander afval. Dit pakket (S1000) is in het noordoosten van het plangebied meer verrommeld dan in het zuiden. Ook bestaat het ophogingspakket hier uit meerdere veelal dunne ophogingslagen (S1500) onder dit verrommelde pakket. Zowel de verrommeling als de verschillende dunne ophogingslaagjes daaronder in de bodemopbouw direct ten zuiden van de Oud-Loosdrechtsedijk, kan in verband worden gebracht met de historische bewoning ter plaatse. Het deel van het plangebied direct ten zuiden van de dijk is namelijk eeuwenlang bewoond en bebouwd geweest. Het achterterrein, verder naar het zuiden gelegen, was meestal niet bebouwd en kent veel minder ophogingslagen. De dikte van het ophogingspakket varieert maar bedraagt over een groot deel van het onderzoeksgebied toch zeker 60 cm. Dit ophogingspakket bevat vondstmateriaal dat vanaf de 14^e eeuw tot in de Nieuwe en vroegmoderne tijd gedateerd kan worden. Hierboven bevindt zich een recent opgebracht pakket schoon matig fijn tot grof zand. Dit pakket zand varieert in dikte van ca. 50 tot 120 cm en kent een zeer scherpe horizontale grens met het onderliggende ophogingspakket. Voorafgaand aan het opwerpen van dit zandpakket enkele jaren geleden moet de top van het onderliggende ophogingspakket zijn afgegraven. Het maaiveld in het plangebied bevindt zich tussen ca. 0,40 m –NAP in het zuidoosten en ca. 0 tot 0,20 m +NAP in het noordoosten.

Het Pleistocene dekzand bevindt zich in het plangebied op ongeveer 3,7 à 4 m onder NAP. Dit dekzand is tijdens het archeologisch onderzoek niet aangesneden en bevindt zich op relatief grote diepte ten opzichte van het archeologisch sporenniveau. Bovenop het dekzand heeft zich veen gevormd dat wordt aangeduid als Hollandveen. Het veen bestaat uit veenmosveen en bosveen. Het ophogingspakket boven het natuurlijke veen kan in verband worden gebracht met de historische bewoning ter plaatse. Uit het hierin aangetroffen vondstmateriaal kan worden opgemaakt dat de vroegste sporen van bewoning uit de 14^e eeuw dateren. Het grootste deel van het vondstmateriaal stamt echter uit de Nieuwe tijd B (1650-1850), waarbij 18^e-eeuws materiaal het sterkst vertegenwoordigd is. Dit ophogingspakket wordt afgedekt door een relatief recent vrijwel schoon zandpakket.

Bij het archeologisch onderzoek dat ca. 60 tot 190 m ten oosten van het plangebied is uitgevoerd door Hollandia is de bodemopbouw ter plaatse in kaart gebracht. Vastgesteld is dat het Pleistocene zand zich op ca. 3,70 m onder NAP bevindt. Hierboven ligt een bijna 2 m dik pakket natuurlijk roodbruin veen, waarvan de bovenkant op ongeveer 1,80 m -NAP ligt. In een andere werkput bevond de top van het natuurlijke veen zich rond 1,40 m -NAP. De oudste veenlaag van het terrein is middels ¹⁴C-onderzoek gedateerd in het Neolithicum (in het midden van het 5^e millennium voor Christus).¹⁰ Tot ongeveer 0 m NAP (het maaiveld) liggen verschillende ophogingspakketten op elkaar. Het bovenste ophogingspakket betreft een recent opgebrachte laag zand. In de resultaten wordt het opvallend genoemd dat er richting de Oud-Loosdrechtsedijk, de plek waar eeuwenlang huizen hebben gestaan, een grotere verscheidenheid aan ophogingslagen te zien is. Hier liggen veel dunne laagjes over elkaar heen, terwijl achterop het terrein minder en dikkere lagen te vinden zijn.¹¹ De vroegste ophogingslagen van het terrein zijn in het eind van de 13^e of het begin van de 14^e eeuw gedateerd.

¹⁰ Verduin 2010, 17 (conceptrapport).

¹¹ Verduin 2010, 15 (conceptrapport).

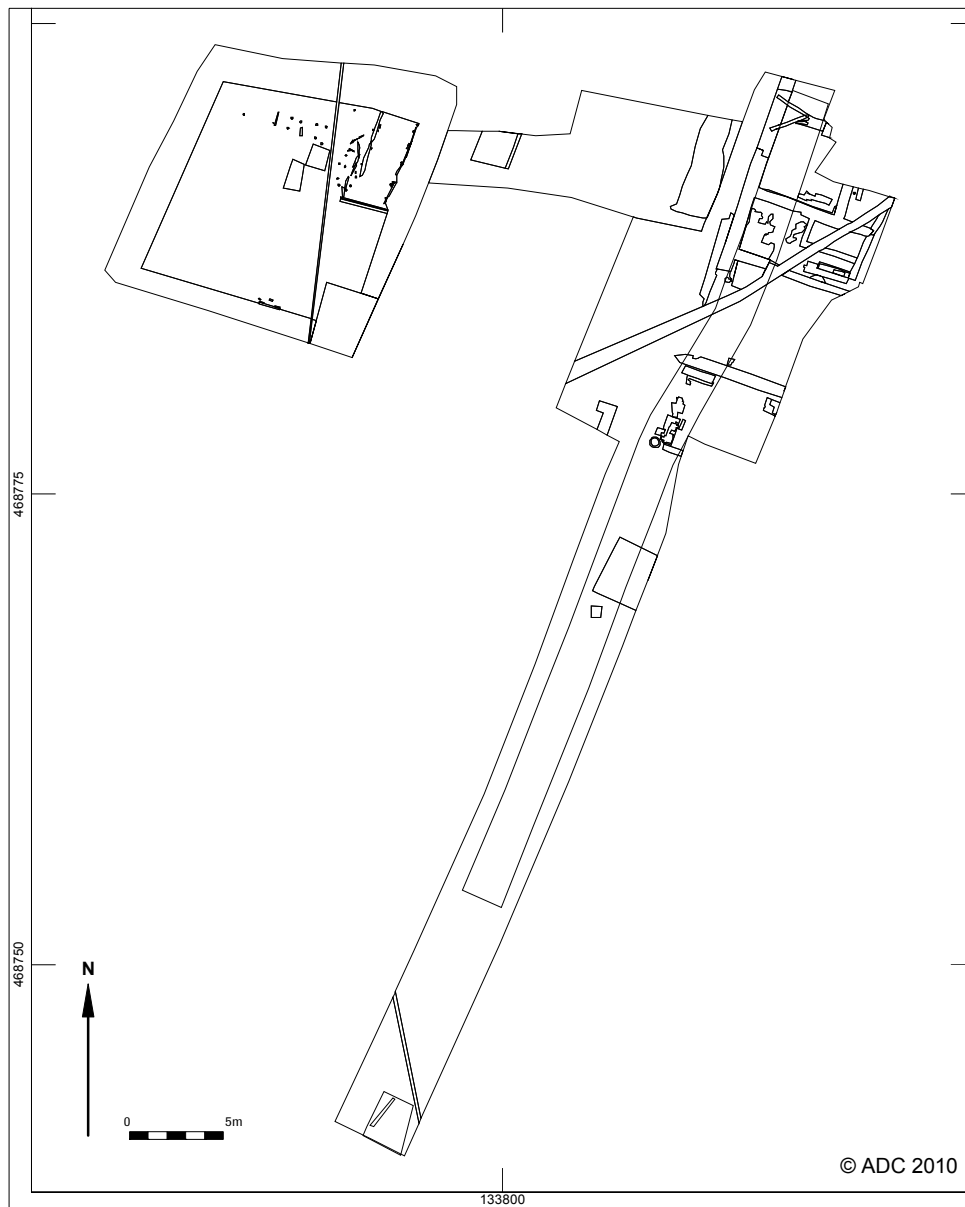
Afb. 9. De bodemopbouw in het zuidelijke deel van het plangebied.

3.2 Sporen en structuren

(N. Bouma)

3.2.1 Algemeen

Bij het archeologisch onderzoek aan de Oud-Loosdrechtsedijk zijn in totaal drie werkputten aangelegd. Het eerste sporenniveau bevond zich vrijwel direct onder het recent opgebrachte zandpakket. De grootste sporenconcentraties zijn aangetroffen in het noordelijke deel van werkput 1 en het noordoostelijke deel van werkput 2. Afbeelding 10 toont een overzicht van alle in het onderzoeksgebied aangetroffen sporen. In werkput 1 zijn in totaal 24 sporen aangetroffen. In de zuidelijke helft van deze werkput zijn geen sporen aangetroffen. In werkput 2 bedroeg het aantal sporen 66 en in werkput 3 zijn 3 sporen aangesneden. In verschillende werkputten zijn recente verstoringen aangetroffen in de vorm van kabels en leidingen die delen van de vindplaats doorsnijden en ook deels verstoord hebben. Bakstenen en bouw materiaal, onder andere verzameld uit muren, funderingen en vloerniveaus, worden in meer detail in hoofdstuk 3.3.5 'Natuursteen en keramisch bouw materiaal' behandeld. Achterin het rapport zijn bijlagen te vinden waarin alle put- en vlakoverzichten met spoornummers zijn opgenomen.

Afb. 10. Allesporenkaart.

3.2.2 14^e- en 15^e-eeuwse sporen van bewoning en menselijke activiteiten

De oudste vondsten die binnen het opgravingsterrein zijn gedaan, dateren uit de 14^e eeuw en komen vooral uit ophogingslagen. Vondsten uit deze periode bestaan hoofdzakelijk uit aardewerkfragmenten, maar ook is er een laatmiddeleeuws ijzeren mesfragment aangetroffen (zie § 3.3.3). Het 14e- en 15e-eeuwse aardewerk betreft fragmenten bijna-steengoed en steengoed uit het Duitse Rijnland en het lokaal of in de regio vervaardigde kogelpotaardewerk, grijs aardewerk en roodbakkerd aardewerk (zie § 3.3.1). Er is één spoor aangetroffen dat mogelijk aan deze vroegste fase kan worden toegeschreven. Het betreft een licht noordoost-zuidwest georiënteerde sloot die in het noordoosten van werkput 2 is aangesneden. Deze sloot is op verschillende historische kaarten en oude foto's nog te herkennen en volgt precies de laatmiddeleeuwse percelering. De aangetroffen sloot vormt dan ook niet alleen een perceels- of erfgrans, maar heeft waarschijnlijk ook als ontginnings- of afwateringssloot gefunctioneerd. Dit lijkt te worden bevestigd door 14^e- en 15^e-eeuwse vondsten uit het diepere deel van de opvulling/demping van deze sloot. In de paragraaf "Sporen van houtwerk en houten constructies in werkput 2" komt dit spoor verder aan bod.

3.2.3 De kosterswoning van dominee Joannes De Mol (afb. 11)

In het noordoostelijke deel van het plangebied zijn in werkput 1 en 3 sporen van bewoning en bebouwing aangetroffen. Deze sporen bestaan uit funderingen, bakstenen constructies, vloer- en straatniveaus en een deel van een waterput. Op basis van het vooronderzoek en het historische kaartmateriaal gaat het om overblijfselen van de kosterswoning. De kosterswoning ligt haaks op en vrijwel direct aan de Oud-Loosdrechtsedijk met een lichte noordoost-zuidwest oriëntatie. De woning meet, voor zover zichtbaar binnen de putgrenzen, van noord naar zuid bijna 21 m en is meer dan 7 m breed. De kosterswoning kon niet volledig worden vrij gelegd in verband met de begrenzingen van het plangebied en in het onderzoeksgebied aanwezige obstakels.

De fundering van de kosterswoning is opgebouwd uit turfblokken die op houten funderingsplanken liggen (spoor 13, afb. 12 en 13). De turfblokken zijn ongeveer 14 x 7 x 8 cm groot. Het gebruik van turf in funderingen is sterk landschappelijk bepaald. In Loosdrecht en omgeving was veen vrijwel overal in ruime mate aanwezig en daardoor relatief makkelijk en goedkoop aan te komen. In Nieuwkoop, ook gelegen in een veerijk gebied, zijn bij archeologisch onderzoek in het dorpscentrum ook funderingen van turf aangetroffen.¹² De turfblokken hebben tevens als eigenschap dat ze licht van gewicht zijn en daardoor minder snel weg zullen zakken als bijvoorbeeld bakstenen funderingen en vocht op kunnen nemen. Behalve de funderingen van de voormalige gevels van het gebouw, zijn ook de funderingen van binnenmuren bewaard gebleven. Ook hier is sprake van een fundering van turfblokken op houten planken. Doordat de fundering van de binnenmuren bewaard is gebleven, ontstaat er een idee van de binnenindeling van de kosterswoning. De funderingen van de binnenmuren zijn minder breed en daarmee waarschijnlijk ook minder zwaar uitgevoerd dan de funderingen van de gevels van het gebouw. De fundering van de voormalige westelijke gevel van het gebouw is ca. 77 cm breed. De breedtes van de funderingen van de binnenmuren variëren van ca. 30 cm tot ongeveer 60 cm. De breedte van de fundering zal samenhangen met de functie en het belang van de muur binnen het gebouw. Tussenmuren betreffen geen dragende muren en kunnen dus minder zwaar gefundeerd worden.

De turfblokken liggen op houten funderingsplanken. Afhankelijk van de breedte van de fundering liggen er één of twee planken naast elkaar die gemiddeld ongeveer 30 cm breed zijn. De dikte van de houten planken bedraagt ca. 5 cm. De houten funderingsplanken zijn door middel van pen-gat verbindingen aan elkaar vastgemaakt. De pen-gat verbindingen zijn vierkant waarbij de pennen zijn aangepunt. De houtsoort die voor de fundering van de kosterswoning is gebruikt, betreft in alle gevallen hout van de grove den. Door middel van dendrochronologisch onderzoek is een absolute datering verkregen van één van deze planken. Het hout van de fundering van de westgevel van het gebouw is gekapt na 1757. Op basis van deze datering kan dit gebouw met zekerheid als de kosterswoning van dominee Joannes de Mol worden gezien. Tevens kan hieruit worden opgemaakt dat de kosterswoning nieuw is aangelegd en niet een verbouwing of restauratie betreft van een ouder reeds bestaand gebouw. Spoor 1 en 2 in het uiterste noorden van werkput 1 betreffen ook de restanten van houten funderingsplanken van de kosterswoning, maar deze zijn vermoedelijk in recente tijden verstoord. Mogelijk voorafgaand aan de recente ophoging met schoon zand, waarbij het onderliggende ophogingspakket deels is afgegraven. Het is zeer aannemelijk dat bovenop deze planken turfblokken hebben gelegen, maar deze zijn volledig vergraven.

De noordgevel van de kosterswoning is tijdens het onderzoek niet aangetroffen en bevindt zich nog verder in noordelijke richting, dichter richting de Oud-Loosdrechtsedijk. Mogelijk ligt deze onder de huidige stoep, aangezien de dijk in de loop der tijden steeds verder moet zijn versterkt en verbreed in verband met de toenemende verkeersdruk, met name vanaf de tweede helft van de 20^e eeuw. Het woongedeelte van de kosterswoning bevond zich waarschijnlijk aan de straat- of dijkzijde van de woning. Dit is afgeleid uit de lay-out van de kosterswoning. Aan de hand van de funderingen kunnen in de noordelijke helft van het gebouw meerdere kamers of ruimtes worden onderscheiden. Op basis van de opgravingsresultaten en het vondstmateriaal is het echter onmogelijk om specifieke functies aan een ruimte toe te schrijven. Mogelijk betreft de grote ruimte in het noordwesten van het gebouw

¹² Halverstad 2010.

de woonkamer of opkamer van de kosterswoning. Deze veronderstelling is gebaseerd op de locatie en de grootte van de ruimte binnen het huis. De zuidelijke helft van de kosterswoning laat geen specifieke indeling in verschillende ruimtes of kamers zien. Ook zijn er geen uitbraaksporen aangetroffen die hierop zouden kunnen wijzen. Op basis hiervan kan wellicht gesteld worden dat de zuidelijke helft van het gebouw in gebruik was als mogelijke schuur, stal of opslagruimte.

Binnen de lay-out van de kosterswoning zijn verschillende bakstenen constructies bewaard gebleven. In enkele gevallen gaat het om restanten van muurwerk of de uitbraaksporen daarvan. Spoor 3 betreft een deel van een deels uitgebroken muur met een lichte noordoost-zuidwest oriëntatie. Deze twee steens brede muur is opgebouwd uit harde rode bakstenen van 19 x 10 x 4 cm en is gevoegd met zandige kalkmortel. Deze muur kon over een lengte van bijna 4 m gevolgd worden. Mogelijk gaat het hier om een binnen- of tussenmuur van de kosterswoning.

Van spoor 4 was bijzonder weinig bewaard gebleven. Mogelijk is dit muurwerk verstoord door de graafwerkzaamheden die samenhangen met het recent ophogen van het terrein met schoon zand. Het gaat om een ca. 24 cm brede muur met eenzelfde oriëntatie als spoor 3. De muur was opgebouwd uit hardgebakken rode bakstenen, waarvan geen goede afmetingen gedocumenteerd konden worden. Het is niet duidelijk of het een puinfundering betreft of een (recente) verstoring van deze fundering. Dit muurwerk was over een lengte van iets meer dan 60 cm in de werkput te volgen. De exacte functie van dit muurwerk is niet duidelijk. Het zou kunnen gaan om een deel van een tussen- of binnenmuur.

Direct ten westen hiervan is een houten paaltje aangetroffen met een diameter van ca. 6,5 cm (spoor 12).

Spoor 7 is een licht noordoost-zuidwest georiënteerde één steens brede muur van rode bakstenen van 27 x 14 x 4 cm en is gevoegd met zandige kalkmortel. Op ongeveer één meter afstand van de hoekaansluiting van dit muurwerk is een bekapt fragment van een Bentheimer zandsteen aangetroffen van ca. 10 kg (zie ook § 3.3.5). Dit fragment zandsteen is hergebruikt en moet afkomstig zijn van een monumentaal pand uit de omgeving. Wellicht is dit bouwelement afkomstig van de laat gotische kerk die schuin tegenover het onderzoeksgebied aan de overzijde van de dijk heeft gestaan en in 1843 is afgebroken. De locatie van deze zandsteen binnen de woning doet vermoeden dat deze als fundering voor een gebintstijl (staander) kan zijn gebruikt.

Spoor 8 en 18 betreft een licht noordwest-zuidoost georiënteerde twee steens brede muur van oranje-rode hardgebakken bakstenen van 19 x 10 x 4 cm en is gevoegd met zandige kalkmortel.

Spoor 9 is een drie steens brede, licht noordoost-zuidwest georiënteerde muur van hardgebakken rode bakstenen van het formaat 19 x 10 x 4 cm en is gevoegd met zandige kalkmortel. Dit muurdeel is een restant van de oorspronkelijke westgevel van de kosterswoning. Spoor 20 maakt onderdeel uit van ditzelfde spoor, maar is grotendeels verstoord en verrommeld. Dit muurwerk lijkt een hoek te maken met het muurwerk spoor 16, maar door mogelijke recente verstoring was het verband tussen beide muurdelen niet te zien. Spoor 16 is net als spoor 9 opgebouwd uit rode bakstenen van het formaat 19 x 10 x 4 cm en gevoegd met zandige kalkmortel. Direct ten oosten van dit muurwerk ligt spoor 14. Dit lijkt een restant van een vloer te zijn, die is opgebouwd uit oranje-rode tegels van 15 x 15 x 3 cm. Direct ten westen van het muurwerk is spoor 15 aangetroffen. Dit spoor ligt direct buiten de kosterswoning en bestaat uit oranje-rode tegels van 15 x 15 x 3 cm. Mogelijk kan dit spoor als een deel van een goot worden geïnterpreteerd, maar een verhard stukje straatwerk zou ook nog kunnen.

Spoor 10 betreft een deel van een licht noordwest-zuidoost georiënteerde fundering. Deze fundering kent twee versnijdingen en is opgebouwd uit oranje-rode hardgebakken bakstenen van 19 x 10 x 4 cm. Inclusief versnijdingen is de fundering ongeveer 70 cm breed. Gelet op de locatie binnen de kosterswoning kan deze fundering mogelijk als de zuidgevel van het woongedeelte van het gebouw worden gezien.

Spoor 11 betreft een restant van een stuk muurwerk binnen de kosterswoning dat is opgebouwd uit hardgebakken rode bakstenen van 19 x 10 x 4 cm groot en is gevoegd met zandige kalkmortel. De functie van dit muurwerk is niet geheel duidelijk, maar heeft wellicht te maken met de binnenindeling van de woning.

Spoor 19 is een deel van een muur in het zuidelijke deel van de kosterswoning. Van dit muurwerk is niet bekend hoe ver dit in oostelijke richting doorloopt, omdat dit buiten de putgrens valt. In de werkput kon slechts ca. 70 cm gevolgd worden van deze muur. Dit muurwerk lijkt op één lijn te liggen met het muurwerk van de sporen 8 en 18 dat enkele meters verder in westelijke richting ligt.

Spoor 24 betreft een fundering van turfblokken in het zuidelijke deel van de kosterswoning en kent een lichte noordwest-zuidoost oriëntatie. Op het vlak is deze turffundering ca. 65 cm breed, maar in de coupe bleek deze fundering bijna één meter breed te zijn en ongeveer 60 cm diep. Onder de turfblokken zijn geen houten funderingsplanken aanwezig. Ongeveer halverwege deze fundering aan de noordzijde hiervan is een groot bouwelement van Bentheimer zandsteen (spoor 17) aangetroffen van ongeveer 32 kg (zie ook § 3.3.5). Dit bouwelement komt in meerdere opzichten goed overeen met het bouwelement spoor 7 dat bij de hoekaansluiting van spoor 7 is gevonden. De positie waar dit bouwelement gevonden is, geeft mogelijk aan dat deze als fundering of voet voor een gebintstijl (staander) heeft gediend. Het zware, geprofileerde fragment werd in ieder geval met de bewerkte zijde naar beneden en de platte zijde naar boven aangetroffen. Het fragment is een deel van een halfzuil met een strak uitgevoerd kapiteel en geprofileerde schacht. De schacht is afgebroken ter hoogte van een gebeeldhouwde versiering, mogelijk een bladversiering, die nog slechts in rudimentaire vorm aanwezig is. Het gaat net als bij spoor 7 om hergebruik van –een deel van– een bouwelement dat van elders afkomstig is. Dit fragment zandsteen moet afkomstig zijn van een monumentaal pand uit de omgeving. Wellicht is dit bouwelement afkomstig van de laat gotische kerk die schuin tegenover het onderzoeksgebied aan de overzijde van de dijk heeft gestaan en in 1843 is gesloopt.

Vloeren

Op verschillende locaties binnen de kosterswoning zijn restanten van vloerniveaus bewaard gebleven. De sporen 5 en 6 behoren hoogstwaarschijnlijk tot één en dezelfde vloer, maar zijn door latere bodemverstorende activiteiten of gedeeltelijke sloop slechts gefragmenteerd bewaard gebleven. In deze vloer zijn zowel tegels en tegelfragmenten als bakstenen en gebroken bakstenen verwerkt. De tegels en bakstenen zijn oranje-rood van kleur en overwegend hard gebakken. De vloer bevat bakstenen van verschillend formaat. Er zijn bakstenen gebruikt met afmetingen van 25 x 13 x 4 cm, 23 x 13 x 4 cm en 28 x 13 x 4 cm.

Ongeveer 9,5 m ten zuiden van het muurwerk spoor 16 is een vierkante poer aangetroffen die is opgebouwd uit turfblokken. Onder deze turfblokken is geen hout aanwezig. De turfblokken zijn ongeveer 14 x 8 x 5 cm groot. De poer meet ongeveer 60 bij 55 cm en is vier lagen diep. De turfblokken liggen in een kop-strek verband. Dit spoor lijkt enigszins geïsoleerd op enige afstand ten zuiden van de kosterswoning te liggen. Het is goed mogelijk dat ten westen en oosten hiervan nog meer turffunderingen aanwezig zijn, maar omdat de sleuf hier niet is uitgebreid weten we dat niet. Wellicht dat deze fundering onderdeel heeft uitgemaakt van een houten constructie achter de kosterswoning, waar verder weinig sporen van bewaard zijn gebleven.

Straat of looppad (afb. 14)

Direct ten westen van de kosterswoning, geheel in het oosten van werkput 3, is een deel van een straat of looppad aangetroffen (spoor 2 in werkput 3). Deze ligt evenwijdig aan en op korte afstand van de westgevel van de woning. Dit straatje of paadje is ongeveer 1,80 m breed en bestaat uit middelgrote en enkele grote keien. Dit paadje of straatje is aangetroffen langs dat deel van de kosterswoning dat als woongedeelte van het gebouw is geïnterpreteerd en heeft waarschijnlijk tot aan de dijk gelopen.

Waterput (afb. 15 en 16)

Direct ten zuidwesten van de kosterswoning, op het achtererf, is een restant van een ronde houten waterput aangetroffen (spoor 22). Van de waterput zijn twee houten hoepels en kleine restanten van duigen bewaard gebleven. De twee hoepels zijn gemaakt van ineen gevlochten takken van de fijnspar of lariks. De duigen waren gemaakt van het hout van de grove den. Er werd geen bodem van de put aangetroffen. Uit de vulling van de waterput zijn enkele vondsten verzameld die allemaal uit de Nieuwe tijd B dateren. Al deze vondsten dateren vóór de periode van de kosterswoning, overwegend uit de periode 1600-1750. Mogelijk dateert deze waterput uit de periode van de in de bronnen vermelde boerenhofstede, die hier al gestaan moet hebben voordat de kosterswoning van de dominee werd gebouwd in de tweede helft van de 18^e eeuw.

Afb. 11. Restanten van de kosterswoning in het noorden van werkput 1.

Afb. 12. Deel van de funderingen van de kosterwoning.

Afb. 13. Detail van de funderingswijze van de kosterwoning. Door middel van een piketpaaltje is de funderingsplank opgelicht om de pengat verbindingen zichtbaar te maken.

Afb. 14. Straatje of paadje van keien langs de westgevel van de kosterswoning.

Afb. 15. Restant van een waterput op het achtererf van de kosterswoning.

Afb. 16. Detail van één van de in elkaar gevlochten hoepels van de waterput.

3.2.4 Sporen van houtwerk en houten constructies in werkput 2 (afb. 17)

Ter hoogte van werkput 2 werden op basis van het vooronderzoek overblijfselen verwacht van een werkruimte of atelier van de porseleinfabriek. In deze werkput zijn in het noordelijke en voornamelijk noordoostelijke deel van de opgravingsput houtconstructies aangetroffen in de vorm van beschoeiingen en palenrijen.

In het centrale noordelijke deel van de werkput zijn een dubbele palenrij en twee delen van houten planken aangetroffen met een lichte noordwest-zuidoost oriëntatie (spoor 1 tot en met 11). Mogelijk gaat het hier om de funderingen van de kopse kant van een houten gebouw. Alle palen zijn rond en

hebben een diameter van ongeveer 10 cm. Van 4 van deze sporen is de houtsoort vastgesteld. In alle 4 de gevallen betreft het hout van de grove den. De twee planken lijken niet meer op hun oorspronkelijke plek te liggen en zijn deels verstoord. Hierdoor is het niet zeker of deze onderdeel hebben uitgemaakt van een fundering, bijvoorbeeld in de vorm van kespen.¹³ Een andere mogelijkheid, gelet op de ligging van deze palenrijen evenwijdig aan de dijk, is dat deze als dijkversteving hebben gediend. Een argument hiertegen is echter dat de palenrijen niet verder in westelijke en oostelijke richting lijken door te lopen en alleen in het centrale noordelijke deel van werkput 2 zijn aangetroffen.

Direct ten zuiden van deze dubbele palenrij zijn twee min of meer vierkante tot rechthoekige puinlagen of ondiepe puinsporen aangetroffen (S12 en S13). In deze sporen zijn ook resten van baksteenpuin aanwezig. Beide sporen wijzen op de sloop van een voormalig (deels?) bakstenen gebouw in de directe omgeving. Of het hierbij gaat om resten van de porseleinfabriek kan niet met zekerheid worden gesteld.

Sloot met beschoeiingen (afb. 18 en 19)

In de noordoosthoek van de werkput is een sloot aangetroffen die in oorsprong al uit de Late Middeleeuwen zou kunnen dateren. Niet alleen volgt deze sloot exact de laatmiddeleeuwse ontginning en percelering, tevens dateert het oudste vondstmateriaal uit de dieper gelegen opvulling van de sloot uit de 14^e en 15^e eeuw. Het merendeel van de verzamelde vondsten kan echter in de periode 1650-1850 geplaatst worden. De licht noordoost-zuidwest georiënteerde sloot is langs beide oevers voorzien van houten beschoeiingen. De twee noordoost-zuidwest georiënteerde beschoeiingen zijn opgebouwd uit vertikaal ingeslagen palen waartegen aan de bovenzijde horizontale planken bevestigd zijn. De vertikaal ingeslagen palen bevinden zich hierbij in de waterkant. De westelijke beschoeiing is voor een deel verstoord en lijkt naar binnen te zijn geklapt. De vertikaal ingeslagen palen zullen in de slootkant zijn geplaatst om juist dit te voorkomen: voorkomen dat het land in de sloot schuift of wegzakt. De sloot is ongeveer 1,90 m breed en reikt tot net in het ongestoorde veen. Wanneer de sloot is voorzien van beschoeiingen is niet precies bekend, omdat het hout niet gedateerd kon worden.¹⁴

Als de locatie van de aangetroffen beschoeiingen vergeleken wordt met de verschillende historische kaarten en zelfs met een recente luchtfoto van het gebied, dan komt de ligging precies overeen met een perceelsgrens en mogelijke (ontginnings)sloot (afb. 22). Uit de historische kaarten wordt niet duidelijk dat deze begrenzingen worden gevormd door sloten. Een prent uit 1739 laat dit beeld echter duidelijk zien. Afbeelding 4 (zie paragraaf 1.2) toont overduidelijk een sloot met brug op de voorgrond van de prent. Op de kaart van Spruytenburgh uit 1734 is deze grens herkenbaar net ten westen van de kerk. Een houten brug is hierop echter niet ingetekend.

Op een gegeven moment moet de sloot zijn afgedamd (afb. 20). Midden in de sloot is namelijk een stevige volledig gesloten beschoeiing geplaatst met een lichte noordwest-zuidoost oriëntatie. Deze zuidelijke beschoeiing (spoor 36 en 37) bestaat uit een dubbele rij vertikaal ingeslagen planken van ca. 15 cm breed en ca. 4 cm dik. Deze planken vormen een volledig en strak gesloten geheel. Aan de zuidzijde is deze dubbele plankenrij verstevigd met een ca. 8 cm dikke horizontaal geplaatste houten balk die op ingeslagen palen rust. Op de plek van de palen is de balk ingezaagd. Het geheel is dichtgetimmerd met grote dikke spijkers. Voor de houten beschoeiingen van de sloot en de afdamming zijn verschillende houtsoorten gebruikt, namelijk hout van de grove den, berk en de fijnspar/lariks. Ook het hout van de afdamming kon niet gedateerd worden.

De afdamming van de sloot door middel van de zuidelijke beschoeiing kan wellicht ook anders geïnterpreteerd worden. Het is namelijk ook mogelijk dat in de sloot één of meer bakken zijn gemaakt ten behoeve van de verwerking van de klei en bijvoorbeeld als fermenteringsbak of (natte) opslag heeft gediend. Er zijn namelijk nog verschillende processen die doorlopen moeten worden voordat de grondstof klei geschikt is voor het porseleinproductieproces. De locatie van deze bak in

¹³ Het houten verbindingbalkje tussen de koppen van heipalen en het opgaande werk.

¹⁴ De houtmonsters bevatten wel voldoende jaarringen, maar het was niet mogelijk deze aan de bestaande jaarringencurven te koppelen.

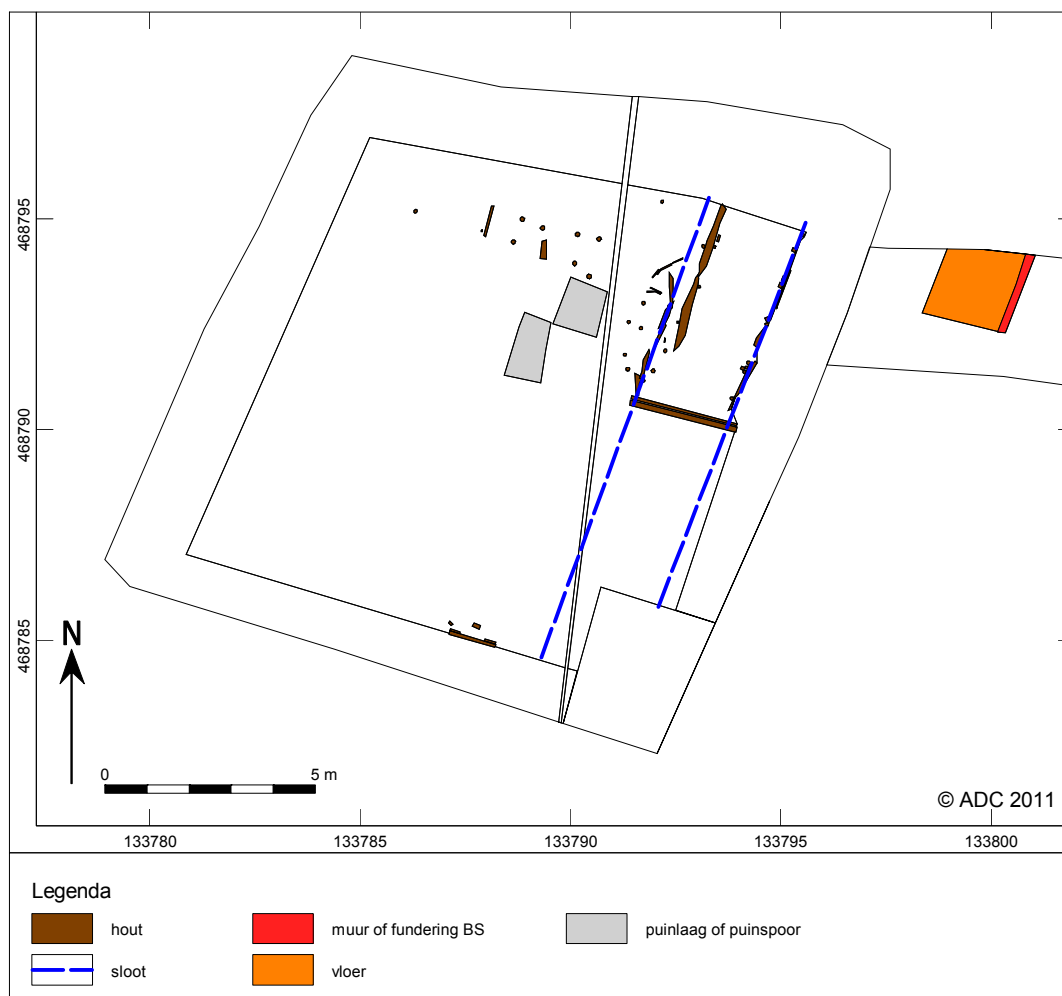
de nabijheid van de vermoedelijke werkruimte/atelier van de porseleinfabriek maakt deze interpretatie ook aannemelijk. Er zijn namelijk meerdere vaten en bakken nodig bij de opslag en verwerking van de klei voordat er daadwerkelijk porselein van geproduceerd kan worden. Uit de historische bronnen kan echter opgemaakt worden dat dominee De Mol de porseleinmassa 'buiten de deur' liet maken en wel in De Bilt en Utrecht.¹⁵ Hierin staat namelijk vermeld dat het fermenteren en mengen mogelijk plaatsvond in een gehuurde kelder aan de Oude Gracht in Utrecht nabij de Bezembrug.¹⁶

Direct ten zuiden van de zuidelijke beschoeiing (spoor 36 en 37) is de bodem tot relatief grote diepte geroerd. Hierbij zijn ook meerdere delen van houten planken en palen zonder duidelijke context tevoorschijn gekomen. Op basis van diverse kaarten wordt duidelijk dat de sloot verder in zuidelijke richting heeft gelopen en dat het zonder context aangetroffen hout in de verstoorde grond van de beschoeiingen van deze sloot afkomstig moet zijn. Enkele meters ten zuiden hiervan, geheel in het zuidoosten van de werkput, is een grote betonnen (opslag?)bak aangetroffen die samenhangt met de voormalige school die hier gestaan heeft. De bouw van de eerste school in 1820 heeft de bodem hier tot zeker 1,20 m diepte verstoord. Het is heel goed mogelijk dat de sloot is afgedamd en gedempt ten behoeve van de bouw van deze eerste school. Het jongste vondstmateriaal dat namelijk in de sloot is aangetroffen, dateert uit het begin van de 19^e eeuw. Deze datering komt goed overeen met de bouw van de eerste school in het plangebied.

Een kleine 6,5 m ten zuidwesten van de afdamming van de sloot is een klein deel van een houten beschoeiing aangetroffen (spoor 14 tot en met 18). De oriëntatie is gelijk aan die van de afdamming van de sloot. Aan de oostzijde is deze beschoeiing mogelijk verstoord door de aanleg van kabels en leidingen of door de aanleg van een betonnen (opslag)bak op nog geen 2 m afstand hiervan. De beschoeiing bestaat uit enkele rechtopstaande houten planken waarvan de breedte varieert van ca. 16 cm tot 30 cm en de dikte van ca. 1,5 tot 5 cm. Het gebruikte hout is van de grove den en van de zilverspar. Van twee houten planken is een absolute datering verkregen door middel van dendrochronologisch onderzoek. Plank spoor 14 heeft een kapdatum in of na 1699. Plank spoor 18 is gekapt na 1683. Gelet op de verschillende houtsoorten die in de beschoeiing zijn gebruikt en de datering in de late 17^e eeuw, bijna een eeuw vroeger dan de fabrieksfase, kan er mogelijk sprake zijn van hergebruikt hout. Het dendrochronologisch onderzoek van de houten funderingen van de kosterswoning heeft aangetoond dat dit gebouw in de tweede helft van de 18^e eeuw is aangelegd. Uit de historische bronnen is bekend dat op het latere fabrieksterrein van dominee De Mol reeds een boerenhofstede aanwezig was. Mogelijk is het hout van de beschoeiingen afkomstig van deze boerenhofstede die zal zijn gesloopt toen de kosterswoning en/of de porseleinfabriek gerealiseerd was.

¹⁵ Haselhoff Lich Kasteleijn en Van der Meulen 2007, 62.

¹⁶ Idem.

Afb. 17. Sporenoverzicht van werkput 2 en het westelijke deel van werkput 3.

3.2.5 Restanten van een gebouw in werkput 3 (afb. 21)

In het westelijke deel van werkput 3 is een deel van een vloerniveau (spoor 1) en fundering (spoor 3) aangetroffen. In deze vloer zijn zowel bakstenen, tegels als plavuizen verwerkt. Eén van de plavuizen kent afmetingen van 15 x 15 x 3 cm. Eén van de tegels is 22 x 10 x 4 cm groot en tussen de bakstenen bevinden zich ook hergebruikte stenen uit de voormalige ovens van de porseleinfabriek. Deze bakstenen zijn voorzien van een glazuur en meten 8 x 8 x 4 cm. De hergebruikte ovenstenen wijzen op een datering van deze vloer in de late 18e of vroege 19^e eeuw. De fundering is gemaakt van rode bakstenen van 19 x 10 x 4 cm en gevoegd met zandige kalkmortel. De gebruikte bakstenen zijn in alle opzichten (afmetingen, textuur, hardheid) gelijk aan de bakstenen constructies die in werkput 1 zijn aangetroffen en die aan de kosterswoning hebben toebehoord. Deze vloer en fundering dateren uit dezelfde periode als de kosterswoning.

Afb. 18. De westelijke ingezakte beschoeiing van de sloot in werkput 2.

Afb. 19. De oostelijke beschoeiing van de sloot in werkput 2.

Afb. 20. Afdamming van de sloot.

Afb. 21. Restant van een vloer en fundering in het westen van werkput 3.

3.2.6 Sporen uit de periode na de porseleinfabriek: 19^e en 20^e eeuw

Schoolgebouw

In de zuidwestelijke hoek van de uitbreiding van werkput 1 is een deel van een stevig, met cement gevoegd fundament aangetroffen dat kan worden toegeschreven aan de voormalige school uit de 19^e of 20^e eeuw (spoor 21).

In de zuidoosthoek van werkput 2 is een deel van een betonnen (opslag)bak (wateropslag?) aangetroffen die ook kan worden toegeschreven aan de voormalige lagere school die hier gestaan heeft.

Kabels en leidingen

Verspreid over het onderzoeksterrein zijn verschillende kabels en leidingen aangetroffen. De kosterswoning in werkput 1 wordt van noordoost naar zuidwest vrijwel door het midden van de woning volledig doorsneden en ter hoogte van deze leidingsleuf ook volledig verstoord.

Proefput

Ongeveer halverwege werkput 1 is in de oostelijke putwand een recent en vrijwel vierkante verstoring aangetroffen. Deze ontgraving kan worden toegeschreven aan proefputje 4A van het archeologisch onderzoek van de amateurarcheologen uit 2000.

Afb. 22. Ligging van de aangetroffen sloot geprojecteerd op een luchtfoto van het gebied.

3.3 Vondstmateriaal

3.3.1 Aardewerk

(N.L. Jaspers en S. Ostkamp)

Deventer-Systeem

Om de vondsten die tijdens de opgraving zijn verzameld te kunnen vergelijken met vondsten die elders in ons land tevoorschijn kwamen en nog zullen komen, is het noodzakelijk dat ze typologisch op een standaardwijze worden ingedeeld en beschreven. Om tot een dergelijke standaard te komen, is in 1989 het zogenaamde 'Deventer-systeem' geïntroduceerd.¹⁷ De doelstellingen van dit systeem zijn meervoudig. Enerzijds kunnen met behulp van dit instrument op een snelle en eenvoudige wijze laat- en postmiddeleeuwse voorwerpen van glas en keramiek worden ingedeeld en beschreven. Anderzijds ontstaat door deze manier van werken gaandeweg een steeds groter wordende referentiecollectie voor de beschrijving van vondstgroepen uit de genoemde periodes. Daarnaast kan op basis van de aan dit systeem gekoppelde inventarislijsten van de beschreven vondstgroepen statistisch onderzoek worden verricht naar het bij de diverse sociale lagen behorende aardewerken en glazen bestanddeel van het huisraad. Zo kunnen bijvoorbeeld regionale verschillen in kaart worden gebracht. Op dit moment bestaat al een aanzienlijke reeks

¹⁷ Clevis & Kottman 1989.

van aan deze standaard gekoppelde publicaties.¹⁸ Het materiaal dat aan de Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht is opgegraven, is volgens het Deventer-systeem gedetermineerd.

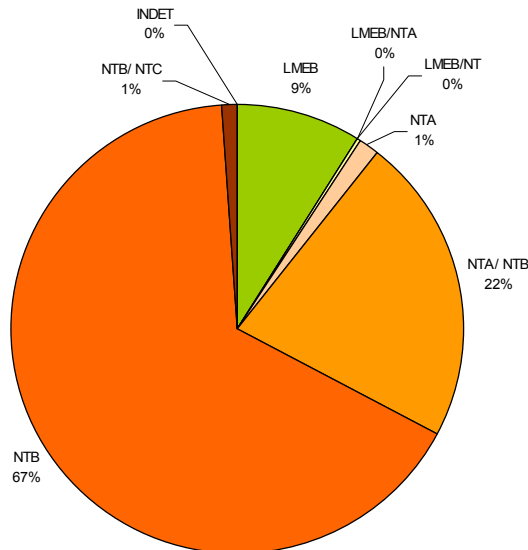
De classificatie van aardewerk en glas met behulp van het Deventer-systeem volgt een vast stramien. Eerst worden de keramiek- en glasvondsten per vondstcontext naar de daarin voorkomende baksels/materiaalsoorten uitgesplitst. Vervolgens worden per baksel of materiaalsoort (glas) codes toegekend aan de individuele objecten. Op basis hiervan wordt een tellijst van het minimum aantal exemplaren (MAE) samengesteld of vindt een schatting van het aantal potindividueen plaats op basis van de bewaard gebleven randpercentages (*Estimated Vessel Equivalents* of kortweg EVE's). Voor de Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht is gekozen om de methode van de EVE's te gebruiken. Na een eerste scan van de vondsten bleek dat de meerderheid van het materiaal niet tot complete voorwerpen terug te puzzelen was. Bovendien is er voldoende keramisch vondstmateriaal verzameld voor de benodigde statisch representatieve aantallen om met EVE's te werken. In Bijlage 9a is een tellijst opgenomen met de Deventer-systeemtipes. De aan de verschillende voorwerpen toegekende codes bestaan uit de drie volgende elementen: het baksel of de materiaalsoort (glas), het soort voorwerp en het op dat specifieke model betrekking hebbende typenummer. Zo krijgt een pispot van roodbakend aardewerk de codering: r(oodbakend aardewerk)-pis(pot)-, gevolgd door een typenummer (bijv. r-pis-5). Dit typenummer is uniek voor een bepaalde vorm. Wanneer een model nog niet eerder is beschreven, krijgt het een nieuw typenummer dat vervolgens in een centraal bestand wordt opgenomen.¹⁹ Door middel van de aan de voorwerpen toegekende codes kunnen deze vergeleken worden met soortgelijke objecten die eerder binnen het Deventer-systeem zijn gepubliceerd. Naast de inventarislijst is een representatieve selectie van (archeologisch) complete voorwerpen en bijzondere fragmenten opgenomen in een catalogus, die eveneens de standaard indeling heeft. De catalogus is gesorteerd op baksel, vorm en type (zie bijlage 11), waarbij de baksels een specifieke volgorde aanhouden (Bijlage 9b). De vormen zijn alfabetisch geordend en de typenummers numeriek.

Alle contexten zijn, wanneer het vondstmateriaal dat toeliet, op basis van de aardewerkanalyse gedateerd (zie § 3.2 sporen en structuren), evenals de vondstnummers. Deze dateringen zijn tevens gekoppeld aan de archeologische periode-indeling zoals die is vastgesteld in het Archeologisch Basis Register (ABR).²⁰ In Bijlage 9c is de looptijd van de voor deze opgraving relevante ABR-perioden opgenomen met de bijbehorende afkortingen, welke in deze rapportage verder als bekend worden verondersteld.

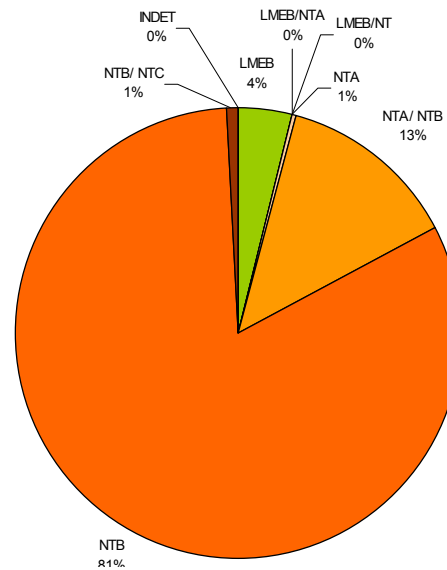
¹⁸ Bartels 1999; Bartels, *et al.* 1993; Bartels 2004; Barwasser & Smit 1997; Bastiaan 2004; Benthem 2006; Berends 2009; Berg, *et al.* 2003; Bitter 1995; 1997a; 1997b; Bottelier 2004; Bult 1995; Carmiggelt & Veen 1995; Clazing & Ostkamp 2006; Clevis 2001; 2006b; 2006c; 2006a; 2007; 2008; Clevis & Kleij 1990; Clevis & Klomp 2004a; 2004b; Clevis & Kottman 1989; Clevis & Smit 1990; Clevis & Thijssen 1989; Dalfsen 2008; Dierendonck 2004; Dijkstra & Ostkamp 2006; Dijkstra, *et al.* 2006; Gawronski & Jayasena 2009a; 2009b; Griffioen 2007; 2008; Griffioen & Ostkamp 2006; 2009a; 2009b; Griffioen, *et al.* 2009; Groothedde 2003; Groothedde & Bartels 2000; Groothedde & Henkes 2003; Havers 2003; Hiddink & Ostkamp 2009; Hos & Paalman 2008; Hos 2008; Hulst 2006; Jacobs 1994; 1995; 1997; 2002; 2007; Jacobs, *et al.* 2000; 2002; Jacobs & Veen 1996; Jaspers 2007a; 2007b; 2008; 2010; Jaspers & Ostkamp 2006; Jayasena 2005a; 2005b; Jezeer 2009; Jong-Lambregts, *et al.* 2007; Jongepier 2006; Kaneda 2006; Kaneda & Ostkamp 2005; Kleij 1995; 2007; 2009; Klomp 2003; 2004; 2007; 2009; Kottman 1992a; 1992b; 1997; 2005; 2006; 2009a; 2009b; 2009c; Krauwer & Snieder 1994; Meirsman & Ostkamp 2009a; 2009b; Ostkamp 1998; 1999; 2002; 2003a; 2003b; 2004a; 2004b; 2004c; 2004d; 2005a; 2005b; 2006a; 2006b; 2006c; 2007; 2008b; 2008c; 2008a; 2009a; 2009b; 2009c; Ostkamp, *et al.* 1998; Ostkamp & Hiddink 2009; Ostkamp & Kaneda 2006; Ostkamp, *et al.* 2001; Ostkamp & Spanjer 2005; Schabbink & Ostkamp 2005; Schmidt, *et al.* 2006; Schrickx 2006; Thijssen 1991; Van Oosten & Ostkamp 2009; Verhoeven & Brinkkemper 2001; Vermeulen 2002; Vermeulen, *et al.* 2006; Vreenegoor & Kuipers 1996; Waldus & Ostkamp 2008; Weber 2006a; 2006b; Weber & Hulst 2006.

¹⁹ De centrale database achter het Deventer-systeem wordt beheerd door de Stichting Promotie Archeologie (SPA) in Zwolle.

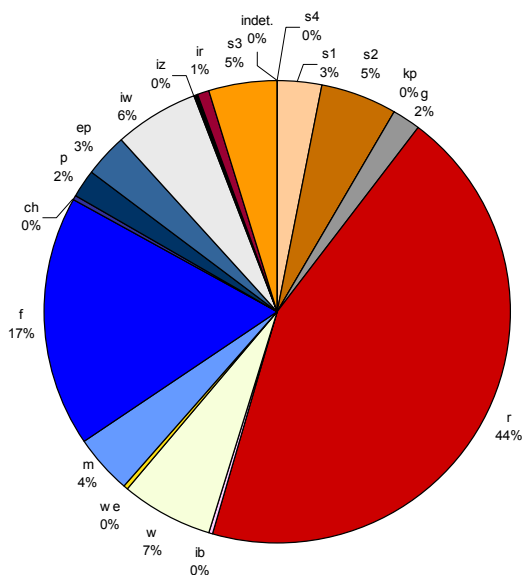
²⁰ Het ABR wordt beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort.

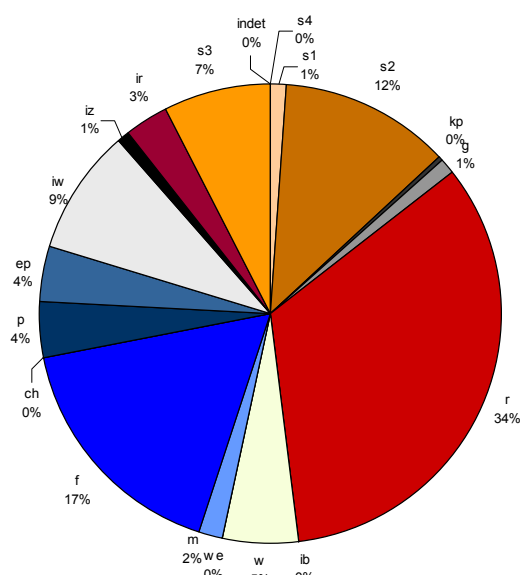
Afb. 23. Verhouding scherven per ABR-periode (n=968).

Afb. 24. Verhouding EVE's per ABR-periode (n=37,3).

Afb. 25. Verhouding scherven per bakselgroep (n=962).

Afb. 26. Verhouding EVE's per bakselgroep (n=37,2).

Basisgegevens

In totaal zijn er 968 scherven verzameld met een totaalgewicht van 30.139 gram, wat neerkomt op een gemiddeld gewicht van 31,1 gram per scherv. Dit komt overeen met veel andere postmiddeleeuwse vindplaatsen, wat aangeeft dat het materiaal niet opvallend goed of slecht is geconserveerd. De scherven zijn te herleiden tot een EVE van 37,3. Als we in afb. 23 en 24 naar de datering van de scherven kijken dan valt op dat het grootste deel van de vondsten te dateren is in de Nieuwe tijd B (1650-1850), waarbij de nadruk op de 18^e eeuw ligt. Het is goed mogelijk dat een groot deel van de vondsten stamt uit de periode dat de fabriek in Oud-Loosdrecht (1774-1784) in bedrijf was, maar het kan ook van bewoning eerder in de 18^e eeuw dateren. Het grootste deel van de vondsten betreft huishoudelijk aardewerk en nauwelijks productieafval van Porseleinabriek De Mol, een aantal vondsten daargelaten. Er is een duidelijke component met 17^e-eeuwse vondsten aangetroffen, in het cirkeldiagram vertegenwoordigd door de categorie Nieuwe tijd A/ Nieuwe tijd B. Daarnaast is er ook een kleinere groep vondsten die stamt uit de Late Middeleeuwen B (1250-1500), wat vooral uit 14^e- en 15^e-eeuws aardewerk bestaat. In afb. 25 en 26 is respectievelijk de verdeling van het aantal scherven en de EVE's per bakselgroep weergegeven. De oudste vondst betreft een fragment bijna-steengoed van rond 1300. Ook is er

kogelpotaardewerk, grijsbakkend aardewerk en geglazuurd en ongeglaazuurd steengoed uit de 14^e en 15^e eeuw aangetroffen. Bijna de helft van de scherven betreft roodbakkend aardewerk, zowel uit de Late Middeleeuwen als uit de Nieuwe tijd. De overige bakselgroepen stammen allemaal uit de 17^e of 18^e eeuw. De overgrote meerderheid is geproduceerd in de Nederlanden (rood- en witbakkend aardewerk, majolica, faïence) en een kleiner deel is geïmporteerd (Iberisch aardewerk, Rijnlands steengoed, English stoneware en Chinees porselein). Van het Europees porselein en het industrieel wit- en roodbakkend aardewerk is de productieherkomst vaak moeilijk te duiden. Het kan zowel uit Nederland als uit de ons omringende landen afkomstig zijn. Slechts enkele scherven Europees porselein zijn met zekerheid aan de Porseleinfabriek van De Mol toe te schrijven, omdat deze van een merkteken zijn voorzien (afb. 32, 33 en 34).

Bakselgroepen en vormtypes uit de Late Middeleeuwen

Bijna-steengoed (s4), ongeglaazuurd (s1) en geglaazuurd (s2) steengoed

Omstreeks 1200 zijn pottenbakkers in het Duitse Rijnland in staat hun producten op steeds hogere temperaturen te bakken, waardoor een toenemende mate van versintering van het baksel plaatsvindt. Uiteindelijk zou dit leiden tot de introductie van zogenaamd steengoed, een soort keramiek die dusdanig volledig versinterd is, waardoor geen afzonderlijke kleikorrels of magering meer waarneembaar zijn. In de 13^e eeuw is de ontwikkeling naar het latere steengoed in volle gang, maar de pottenbakkers zijn nog niet in staat om volledig versinterd steengoed te produceren. Steengoed uit deze periode wordt daarom proto-steengoed en aan het eind van de 13^e en het begin van de 14^e eeuw bijna-steengoed genoemd. Het is te herkennen aan de magering, die nog steeds zichtbaar en voelbaar is. Bij het echte steengoed zijn er geen restanten van magering meer te herkennen in het baksel, de scherf is volledig versinterd. Aan de buitenzijde zijn bij het ongeglaazuurde steengoed soms rode vlammen te zien als gevolg van zout in de rondwarrelende stookas in de oven. Dit ongeglaazuurde steengoed is in de Rijnlandse stad Siegburg vervaardigd tussen 1300 en 1450. Het geglaazuurde steengoed is vanaf 1300 over een lange tijd en in meerdere productiecentra vervaardigd. De productiecentra in het Duitse Rijnland van waaruit in de Late Middeleeuwen B geglaazuurd steengoed is geïmporteerd, zijn Langerwehe en Siegburg. Dit is via de Rijn getransporteerd. Ook via de Maas is geglaazuurd steengoed naar onze contreien vervoerd, namelijk dat uit de plaatsen Aken en mogelijk ook Raeren. Wanneer het onderscheid tussen de specifieke steengoedproductiecentra niet duidelijk te maken was, is het Duitse Rijnland in het algemeen als herkomstregio aangehouden.

In Oud-Loosdrecht is slechts één scherf van een kan in bijna-steengoed gevonden, de oudste scherf uit de opgraving (afb. 25, s4, 0,1%). De rest van de Rijnlandse laatmiddeleeuwse scherven bestaat uit echt steengoed (afb. 25, s1, 3%; s2, 5,1% waaronder 0,5% laatmiddeleeuws). Zowel in proto-steengoed als echt steengoed komt vooral drinkgerei – kannen en bekens – voor, hoewel ook wel voor opslag bestemde voorraadkannen zijn vervaardigd. In Oud-Loosdrecht zijn van de laatmiddeleeuwse steengoedbakfels alleen fragmenten van kannen aangetroffen die te fragmentarisch bewaard gebleven zijn om het type van vast te kunnen stellen. De productieherkomst van de scherven is Siegburg en Langerwehe.

Kogelpotaardewerk (kp)

Kogelpotaardewerk is vanaf de 9^e tot en met de 14^e eeuw vervaardigd en werd met de hand gevormd. Tot en met de 12^e eeuw werd het vooral gemaakt voor gebruik op nederzettingsniveau. Later is ook kogelpotaardewerk voor een regionale markt geproduceerd. De vroegere vormen zijn volledig met de hand gevormd, bij de latere exemplaren worden de randen nagedraaid. Het baksel is voornamelijk gebruikt voor de kogelronde potten die dienen voor het bereiden van voedsel, maar soms zijn er ook al vroeg bakpannen in dit baksel vervaardigd. In Oud-Loosdrecht is slechts één scherf van dit handgevoerde kogelpotaardewerk aangetroffen (afb. 25, kp, 0,1%, cat. 1). Op basis van de datering van de overige laatmiddeleeuwse vondsten stamt het kogelpotfragment waarschijnlijk ook uit de late 13e of 14e eeuw. Er zijn geen aanwijzingen aangetroffen om het vroeger te dateren.

Grijs- (g) en roodbakkend (r) aardewerk

Naast het importaardewerk zijn ook lokaal of in de regio vervaardigd grijs- en roodbakkend aardewerk aangetroffen. Hoewel deze twee bakselgroepen beiden van dezelfde klei vervaardigd zijn, heeft een andere ovenatmosfeer tijdens het bakken gezorgd voor het verschil in kleur. Grijsbakkend aardewerk is reducerend (dus zonder zuurstof in de oven) gebakken, terwijl roodbakkend aardewerk oxiderend (dus met zuurstof in de oven) gestookt is. Door de zuurstof oxideerden de in de klei aanwezige ijzerdeeltjes tijdens het bakken, waardoor het aardewerk (net als roest) de typische roodbruine kleur kreeg. Een ander verschil is dat op roodbakkend aardewerk vaak loodglazuur is aangebracht, terwijl dit op grijsbakkend aardewerk nooit voorkomt.

Grijs- en roodbakkend aardewerk zijn lokaal of in de regio vervaardigde aardewerksoorten. De introductie van de productie vond niet overal in Nederland gelijktijdig plaats. In de provincie Utrecht begint de productie waarschijnlijk in de loop van de 13^e eeuw. Aan het eind van de 15^e eeuw verdwijnt het grijsbakkende aardewerk in de omgeving van Oud-Loosdrecht van de markt (afb. 25, g, 2%). Roodbakkend aardewerk blijft daarentegen tot op de dag van vandaag in productie (afb. 25, r, 44% waaronder 3,43% laatmiddeleeuws). Het vormenspectrum van beide bakselgroepen is vanaf het midden van de 14^e eeuw bijna onbepaald. Tot die tijd zien we vooral kookgerei, zoals bakpannen en grappen (kookpotten op drie poten) en schenkgerei (hoofdzakelijk grote waterkannen). In Oud-Loosdrecht zijn er onder het grijsbakkende aardewerk fragmenten van een kom, een kan en een pot gevonden. De complete vormtypes onder het laatmiddeleeuwse, spaarzaam geglazuurde roodbakkende aardewerk bestaan uit fragmenten van een bakpan van het type r-bak-1 en een kogelpot van het type r-kog-3. Daarnaast zijn er restanten van een grappe, een kan en potten aangetroffen waarvan het type niet is vast te stellen.

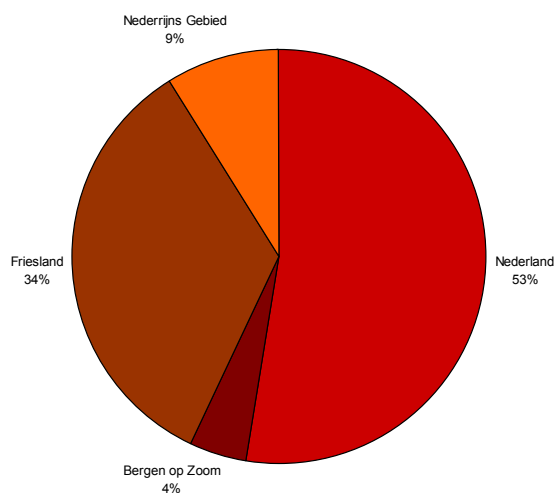
Bakselgroepen en vormtypes uit de Nieuwe tijd

Roodbakkend aardewerk (r)

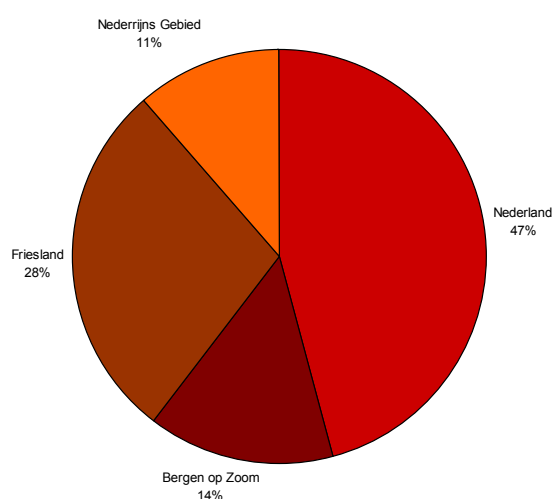
Het is duidelijk dat het roodbakkende aardewerk de grootste bakselgroep is. Het roodbakkende aardewerk vertegenwoordigt bijna de helft van de scherven (afb. 25, r, 44% waaronder 16,7% NTA/NTB en 23,4% NTB). Vanaf de Late Middeleeuwen tot ver in de 17^e eeuw huisvestte iedere plaats van enige betekenis zijn eigen pottenbakkers van roodbakkend aardewerk. Deze pottenbakkers produceerden vooral voor de lokale stedelijke markt. Via de in de steden gehouden markten, maar ook via handelaren, raakten deze producten echter ook verspreid over het omliggende platteland.²¹ De voorwerpen zijn in tegenstelling tot de voorgaande periode vrijwel volledig geglazuurd. De snelle uitbreiding van het vormenscala komt enigszins tot stilstand. Onder het roodbakkend aardewerk uit de 17^e eeuw in Oud-Loosdrecht zien we borden (r-bor-6 en r-bor-18), deksels, grappen, kannen, kommen en potten. Er zijn hierbij nauwelijks archeologisch complete exemplaren aangetroffen waardoor er geen vormtypen te herleiden zijn.

In de tweede helft van de 17^e eeuw vindt een concentratie plaats van de productie van roodbakkend huishoudelijk aardewerk. Enkele productieregio's, zoals Bergen op Zoom, Oosterhout, het Nederrijnse gebied en Friesland specialiseren zich in toenemende mate op dit segment van de aardewerkmarkt (afb. 27 en 28). Lokaal geproduceerde vormtypen die alleen een lokale/regionale verspreiding kennen, verdwijnen in dit proces. Hoewel de belangrijkste productieregio's vergelijkbare producten vervaardigden, maken de stijkenmerken van de afzonderlijke productiecentra het in de 18^e eeuw doorgaans goed mogelijk de afzonderlijke producten aan de verschillende herkomstgebieden toe te wijzen.

²¹ Waldus & Ostkamp 2008, 17.

Afb. 27. Verhouding scherven afkomstig uit verschillende productieregio's van roodbakend aardewerk in de Nieuwe tijd B (n=225).

Afb. 28. Verhouding EVE's afkomstig uit verschillende productieregio's van roodbakend aardewerk in de Nieuwe tijd B (n=10,45).

We zien onder het roodbakende aardewerk in Oud-Loosdrecht dat het Friese aardewerk in de grootste behoefte heeft voorzien. Bijna de helft is daarvandaan ingevoerd. Het Friese roodbakende aardewerk heeft ijzeroxidespikkels in het baksel en is meestal volledig geglaazuurd. Er zijn borden (r-bor-3), deksels (r-dek-31), grapen, kannen (r-kan-5), kommen (r-kom-1), papkommen (r-kop-4), potten en vuurtesten (r-tes-2) aangetroffen onder de Friese vondsten. Vaak is het aardewerk aan de binnenzijde voorzien van een gemarmerde of vlakdekkende witte sliblaag en is de buitenzijde met een ringeloorversiering verfraaid. Veel voorkomende motieven zijn slingerlijnen en liggende S-jes. Uit het Nederrijnse gebied zijn de pottenbakkers meer gespecialiseerd in het vervaardigen van borden die op een eenvoudige manier met een ringeloor van een sliбdecoratie zijn voorzien. Ook in Oud-Loosdrecht zijn alleen borden uit het Nederrijnse gebied aangetroffen, de r-bor-7 en de r-bor-10. Het Bergen-op-Zoomse roodbakend aardewerk had ook een belangrijk marktaandeel in Oud-Loosdrecht met een kwart van het aantal exemplaren en bestaat alleen uit grapen, de gra-11 en de r-gra-51. De rest van het 18^e-eeuwse roodbakend aardewerk uit Oud-Loosdrecht is niet nader op herkomst te determineren en bestaat uit bloempotten (r-blo-6), borden (r-bor-3 en -5), deksels (r-dek-9), grapen, kachelpannen, kommen, koppen, pispotten, potten en steelkommen.

Voor het bereiden van voedsel werden in de 17^e en 18^e eeuw nog steeds grapen gebruikt. De pootjes maken het mogelijk stabiel te staan tussen smeulende kooltjes in een open vuur. Aan het eind van de 17e eeuw doet het fornuis zijn intrede. Eerst is dit slechts voor een kleine groep gebruikers weggelegd, maar omstreeks 1800 wordt het fornuis gemeengoed. In Oud-Loosdrecht is er slechts één fragment van een kachelpan aangetroffen, wat suggereert dat de bewoning op het terrein tegen het eind van de 18e eeuw is opgehouden.

Witbakkend aardewerk (w)

In de Late Middeleeuwen B werd al op zeer kleine schaal witbakkend aardewerk geproduceerd, maar daarvan zijn geen voorbeelden in Oud-Loosdrecht aangetroffen. In de loop van de 16^e eeuw wordt het witbakkende aardewerk op grotere schaal vervaardigd en komt het meer algemeen in gebruik (afb. 25, w, 7%, waaronder 3,3% uit de 17^e eeuw). Dit wordt in dezelfde pottenbakkerijen geproduceerd als het roodbakende aardewerk, hoewel er beduidend minder van is gevonden. Het witbakkende aardewerk is vaak voorzien van loodglazuur met koperoxide, waardoor het oppervlak een donkergroene kleur heeft. Deze groene kleur kan inwendig, uitwendig of aan beide zijden zijn aangebracht. Op de plaatsen waar alleen transparant loodglazuur aanwezig is, heeft het oppervlak van het witte baksel een gele kleur. De functies van het witbakkende aardewerk liggen in het

verlengde van het roodbakkende aardewerk. Er zijn in Oud-Loosdrecht onder het 17^e-eeuwse witbakkende aardewerk alleen fragmenten van grappen (w-gra-36) herkend.

De ontwikkeling die in de Nieuwe tijd B voor het roodbakkende aardewerk is waar te nemen, gaat ook op voor het witbakkende aardewerk. De verschuiving van regionale productie naar supraregionale specialisatie in het laatste kwart van de 17^e eeuw, kentert in het begin van de 19^e eeuw. Ongeveer de helft van de witbakkende scherven uit Oud-Loosdrecht dateert uit de 18^e eeuw. De voorwerpen in witbakkend aardewerk die door de bewoners van Oud-Loosdrecht zijn afgedankt, betreffen papkommen (w-kop-14), grotere kommen, steelkommen, potten, deksels, pispotten, komforen en kachelpannen.

Iberisch aardewerk (ib)

Een bijzondere vondst onder de Oud-Loosdrechtse scherven uit de 17^e eeuw betreft een deel van een Iberische olijfoliekruike (afb. 25, ib, 0,1%). Dit type Iberisch roodbakkerd aardewerk is herkenbaar aan het vrij grove baksel met glimmers (mica). Vaak zijn de voorwerpen ongeglazuurd, maar een laag olijf- of honingkleurig loodglazuur aan de binnenzijde komt ook voor, zoals bij het voorbeeld uit Oud-Loosdrecht (bijlage 9d, cat. 2). Deze amforen zijn in Sevilla gemaakt om wijn, olijfolie en andere regionale waar vanuit Andalusië naar het buitenland te vervoeren. Behalve in het mediterrane gebied worden de Andalusische amforen ook gevonden in archeologische contexten in Noordwest-Europa, Noorwegen en de Amerika's. Ze worden vaak aangetroffen in de inventaris van scheepswrakken of in havenplaatsen.²² Het is opvallend een dergelijke vondst in Oud-Loosdrecht te doen, omdat het dorp in de 17^e eeuw geen specifieke havenfunctie had. Wel is bekend dat stadsafval uit Amsterdam naar Oud-Loosdrecht is verscheept om hiermee het verloren land door het afgraven van turf op te hogen. Mogelijk is dit fragment daar een getuige van.

Majolica (m)

Vanaf het begin van de 16^e eeuw verschijnt er een nieuw type keramiek op de Nederlandse markt: majolica. Het voornaamste kenmerk is dat het oppervlak aan de zichtbare zijde is voorzien van een dekkende witte glazuurlaag. Het dekkende wit is verkregen door tinoxide aan het glazuur toe te voegen. Vervolgens is hierover meerkleurige decoratie aangebracht. Om de voorwerpen tijdens het bakken in de oven te stapelen werden proenen gebruikt, een soort hanenpootvormige driehoeken. Deze werden in het midden van het bord geplaatst, waar een volgend bord weer op kon rusten. Bij het losbreken van de borden na het bakken ontstonden dan drie littekens midden op de mooie kant van het bord. Het oppervlak aan de niet-zichtbare zijde (achterzijde of binnenkant) van de voorwerpen is bedekt met transparant loodglazuur. Dit tinglazuuraardewerk is voornamelijk gebruikt als tafelwaar. Majolica was in de 16^e eeuw een echt luxegoed. Aan het eind van de 16^e eeuw raakte het al breder verspreid, en met de opkomst van de faience in het tweede kwart van de 17^e eeuw verliest de majolica de luxueuze uitstraling van voorheen. Majolica wordt steeds grover uitgevoerd. Bovendien zijn de grondstoffen goedkoper dan bij faience. Voornamelijk de grondstoffen voor het tinglazuur zijn duurder dan die van het loodglazuur. De productie van majolica blijft zich ontwikkelen in Friesland, in steden als Harlingen en Makkum, terwijl de productie in Holland langzaam tot stilstand komt. De majolica die in Oud-Loosdrecht is opgegraven (afb. 25, m, 4% waaronder 0,6% uit de 17e eeuw), bestaat grotendeels uit 18e-eeuwse majolica. De meerderheid van de majolicaborden is geheel wit gelaten, een kleiner deel is monochroom of polychroom en vrij grof beschilderd. Er zijn vrijwel alleen borden aangetroffen en één kom.

Faience (f)

Faience is technologisch gezien de opvolger van majolica, hoewel de twee soorten aardewerk naast elkaar blijven bestaan. Faience is tinglazuuraardewerk waarbij, in tegenstelling tot de majolica, het tinglazuur aan weerszijden van het voorwerp is aangebracht. Een ander verschil met

²² Hurst, *et al.* 1986, 66-67.

majolica is dat de voorwerpen in kokers werden gebakken. Er staken dan drie pennen door de koker heen naar binnen, waar telkens één bord op kon rusten. Deze wijze van stapelen zorgde alleen voor een litteken aan de achterzijde van de vlag van het bord. Faience werd in de eerste helft van de 17e eeuw in verschillende plaatsen in West-Nederland geproduceerd, later concentreerde de faienceproductie zich voornamelijk in Delft. Na 1650 maakt de faience-industrie een explosieve groei door. Het grootste deel van de lokale tinglazuurfabrikanten houdt op te bestaan en Delft specialiseert zich als stad in het produceren van het zogenaamde Delftse aardewerk, alhoewel er ook een 18^e-eeuwse plateelbakker bekend is aan de Amsterdamse Overtoom. Gezien de nabije ligging van Oud-Loosdrecht bij Amsterdam is het niet uitgesloten dat een deel van de Oud-Loosdrechtse faiencevondsten uit Amsterdam afkomstig is. Faience is na het roodbakkerend aardewerk de grootste bakselgroep onder de keramiek uit het terrein aan de Oud-Loosdrechtsedijk (afb. 25, f, 17% waaronder 0,9% uit de 17^e eeuw). Bijna alle faience is laat 17^e- of 18^e-eeuws. Er zijn vooral bordes en kommen gevonden en een aantal kopjes. De bordes zijn van het type f-bor-1, -2, -3, -8, -16 en -18. Een relatief compleet voorbeeld uit het derde kwart van de 17^e eeuw is voorzien van een Chinese tuin en een Wanli-randversiering, geïnspireerd op het Chinese porselein (cat. 3). De vormtypen onder de kommen zijn de f-kom-3, -9 en -10. Bij de kopjes is een f-kop-2 herkend. Daarnaast zijn er nog fragmenten van een pot, een vaasje en een zalfpot (f-zal-2) aangetroffen.

Aziatisch porselein (p)

Vanaf ca. 1600 komt, tegelijk met de oprichting van de VOC, de import van Chinees porselein op gang. Het zijn voorwerpen met Wanlidecoratie, genoemd naar de productieperiode onder de regerende Keizer Wan Li (1572-1620). Op de spiegel is vaak een Chinese tuin afgebeeld. Ook voor het Chinese porselein geldt dat de import via de zeehavensteden in het westen des lands verliep. Er is geen porselein uit deze vroege periode onder de 17^e-eeuwse vondsten in Oud-Loosdrecht aangetroffen. Gedurende het gehele bestaan van de VOC (1602-1798) is Chinees porselein naar onze streken vervoerd. Daarna is de handel overgenomen door particulieren en loopt door tot op de dag van vandaag. Was het porselein in de eerste helft van de 17^e eeuw voor de meeste mensen nog onbetaalbaar, tegen het eind van de 17^e eeuw konden steeds meer mensen wel een stuk bekostigen. Dit had niet zozeer te maken met een gestegen koopkracht van de bevolking van de Republiek, maar eerder met de toegenomen hoeveelheden van de aangevoerde waar en de daaruit voortvloeiende gedaalde prijzen. Met andere woorden, het porselein had tegen het eind van de 17^e eeuw een deel van zijn exclusieve karakter verloren. Uit de 18^e-eeuwse vondsten in Oud-Loosdrecht blijkt dat ook de bewoners aan de Oud-Loosdrechtsedijk zich inmiddels ook, zij het in kleine hoeveelheden, enkele bordes en kopjes in porselein konden veroorloven (afb. 25, p, 2%). In steden als Amsterdam, Rotterdam of Delft wordt Chinees porselein uit deze periode op veel grotere schaal gevonden. Dit zijn steden waar de VOC de bevoorrading verzorgde. Onder het porselein dat in Oud-Loosdrecht is aangetroffen, bevindt zich kapucijnnerwaar. Dat is inwendig blauw gedecoreerd op een witte ondergrond, en heeft uitwendig een vlakdekkend bruin oppervlak. De meeste vondsten zijn volledig monochroom in blauw gedecoreerd. Daarnaast zijn er nog enkele fragmenten opgegraven waarover in rode, groene, bruine en/of gouden emaille bovenglazuurbeschildering is aangebracht. Er zijn fragmenten van bordjes (p-bor-3 en -6), kopjes en een vaasje aan het licht gekomen.

Industrieel wit- (iw), rood- (ir) en zwartbakkerend (z) aardewerk

De naam industrieel witbakkerend aardewerk geeft al aan dat het baksel wit is (afb. 25, iw, 6%). De structuur van het baksel is zeer fijn en het wordt afgewerkt met een kleurloos, transparant loodglazuur, omdat de kleur van de scherf van zichzelf al wit genoeg is. De klei wordt in mallen geperst en/of gegoten. In de tweede helft van de 18^e eeuw start men in Engeland met de industrialisering van het aardewerk productieproces. Vanaf 1759 begint de Engelse fabriek Wedgwood met de zogeheten creamware. Via extra belastingheffingen is in de tweede helft van de 18^e eeuw nog getracht de Delftse faienceproductie te beschermen, maar deze strijd was gedoemd

te mislukken. Vanaf het begin van de 19^e eeuw starten ook in Frankrijk, Luxemburg en België eigen industrieën voor dit nieuwe industriële wit. Ook in Nederland opent in 1806 een eerste fabriek in Delft, maar in eerste instantie lijdt dit een zieltoegend bestaan bij gebrek aan kennis en te dure grondstoffen.²³

In Oud-Loosdrecht zijn uit de Nieuwe tijd B borden en koppen in industrieel wit aardewerk opgegraven. Geen van de opgegraven voorwerpen is voorzien van een merkteken, dus naar de herkomst kunnen we alleen maar gissen. Gezien het feit dat de overgrote meerderheid van de vondsten in de andere bakselgroepen 18^e-eeuws is, lijkt het waarschijnlijk dat ook de industrieel witte bodemvondsten tot de vroegere, geïmporteerde voorbeelden van deze bakselgroep behoren. Vrijwel al het industrieel wit uit de opgraving is ongedecoreerd. Er zijn slechts twee kopjes met een handbeschilderde decoratie in kobaltblauw. Dit is een vroege techniek, nog in navolging van de techniek zoals die ook bij faience en Chinees porselein werd toegepast. Voorwerpen met transferprints, een latere techniek, komen onder de vondsten aan de Oud-Loosdrechtsdijk niet voor. De opgegraven borden zijn van het type iw-bor-1, -3, -4 en -5, en de koppen en kommetjes van het type iw-kop-2 en -20.

Industrieel roodbakend aardewerk werd tussen 1750 en 1850 gemaakt van in een mal geperste roodbakende klei, dat na de eerste bakgang volledig is voorzien van een loodglazuur. Dit materiaal is in Nederland, Duitsland en Engeland relatief kort in productie geweest, ongeveer tussen 1750 en 1850 (afb. 25, ir, 1%). Bovendien is het in die periode niet in groten getale vervaardigd. Het lage percentage vondsten in deze bakselgroep uit Oud-Loosdrecht wordt mede daardoor bepaald. De scherven behoren tot twee theekopjes.

Vanaf het laatste kwart van de 18^e eeuw veroverde ook het industrieel zwarte aardewerk een plek op de Nederlandse keramiekmarkt. Zowel de scherf als het oppervlak is door en door zwart. In eerste instantie werd het in Engeland gemaakt, later is de productie overgenomen in andere landen en plaatsen, waaronder door de Maastrichtse fabriek Petrus Regout. In Oud-Loosdrecht zijn slechts drie scherven van dit materiaal gevonden (afb. 25, iz, 0,3%).

Industrieel steengoed (s3)

Industrieel steengoed is geproduceerd in Engeland, ook wel bekend als *saltglazed stoneware*, vanaf ongeveer 1740 tot tegen het einde van de 18^e eeuw. Ondanks de zeer korte productieperiode is de bakselgroep toch redelijk vertegenwoordigd in Oud-Loosdrecht (afb. 25, s3, 5%). Het industriële steengoed werd uit Engeland via de Noordzee aangevoerd en bestaat uit borden (s3-bor-3), koppen (s3-kop-1) en een kan. Het grootste deel is ongedecoreerd, en een aantal is van een ingekraste versiering voorzien waarin een blauwe kleur is aangebracht, zogeheten *scratchware*. Ditzelfde soort gedecoreerde stoneware is tijdens eerder onderzoek aan de Oud-Loosdrechtstedijk in grote hoeveelheden aangetroffen.²⁴ In sommige van die kopjes zijn verfresten aangetroffen, wat aangeeft dat deze deel hebben uitgemaakt van het productieproces van de Porseleinfabriek van De Mol.²⁵ Het saltglazed stoneware uit de opgraving aan de Oud-Loosdrechtse dijk bevatte geen verfresten.

Europees porselein (ep)

Een deel van het opgegraven Europees porselein kan met zekerheid aan de Loosdrechtse porseleinfabriek worden toegeschreven, omdat die gemerkt zijn. De kans is groot dat ook de ongemerkte stukken wel degelijk uit de fabriek van De Mol gekomen zijn.

²³ Bartels 1999, 240.

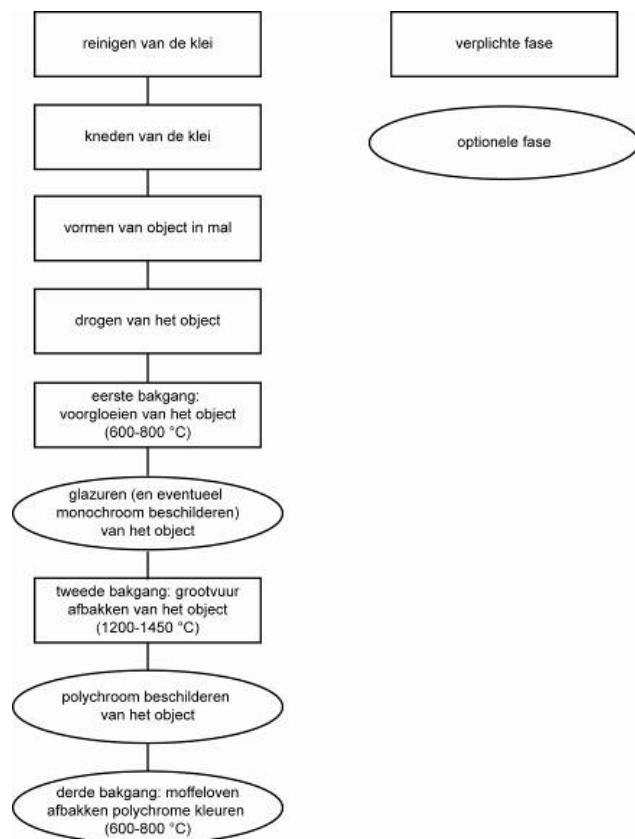
²⁴ Van den Heuvel 2007, 22, afb. 19.

²⁵ Collectie Historische Kring Loosdrecht, ongepubliceerd. Mondelinge mededeling S. Ostkamp.

Productie en producten van de Loosdrechtse Porseleinfabriek

De bulk van de vondsten aan de Oud-Loosdrechtsedijk is niet direct te verbinden aan de productie van de porseleinfabriek van dominee Joannes de Mol. Toch zijn er wel degelijk enkele stille getuigen teruggevonden die herinneren aan de tien jaar van de Loosdrechtse porseleinproductie (1774-1784). Dit betreffen resten van het fabricagegerei dat deel uitmaakte van de oveninrichting, en enkele voorbeelden van producten uit de Loosdrechtse porseleinfabriek zelf.

Afb. 29. Schematische weergave van de fasen in het productieproces van porselein.

Fabricagegerei (ch)

Het productieproces van de Loosdrechtse porseleinfabriek is aan de hand van historische gegevens en een uitgebreidere hoeveelheid vondsten enkele jaren geleden uitvoerig (hoewel niet uitputtend) beschreven.²⁶ In het schema hierboven is het productieproces van porselein schematisch weergegeven (afb. 29). Er blijven in die publicatie nog vragen onbeantwoord, welke mogelijk bij toekomstig onderzoek nader beantwoord kunnen worden. De vondsten die aan de Loosdrechtse porseleinfabriek gekoppeld kunnen worden, binnen het in dit rapport gepresenteerde onderzoek, zijn echter te schaars om wijzigingen op het in 2007 gepubliceerde productieproces te leveren. In deze rapportage zullen alleen de opgegraven restanten van het fabricagegerei beschreven worden (afb. 30 en 31). Een deel van het productiegereij bevond zich onder het opgegraven gebruiksardewerk en een deel is gevonden aan het oppervlak in de nabije omgeving van het onderzoeksterrein.

²⁶ Haselhoff Lich Kasteleijn & Van der Meulen 2007.

Om de voorwerpen in de oven te bakken, was het nodig deze te beschermen tegen ronddwarrelend as, rook en vlammen. De oveninrichter plaatste de voorwerpen daarom elk afzonderlijk in een omhulsel van keramiek, de zogeheten gazettes of cassettes. Deze gazettes zijn in Oud-Loosdrecht in verschillende vormen en maten vervaardigd²⁷, wat de vondsten uit de opgraving in 2010 bevestigen. Tabel 2 toont de verschillende vormen en maten die op en rond het onderzoeksgebied zijn verzameld. Aan één van de gazettebodems is een stuk geglazuurd porselein vastgekoekt.

Tabel 2. Vormen en maten van de gazettes.

Voorwerp	Vorm	Hoogte	Diameter	Dikte scherf
Gazette	hoog en rond	13,5 cm	20 cm	1,3 cm
Gazette	hoog en rond	min. 12 cm	19 cm	1,4 cm
Gazette	laag en rond	4,5 cm	18 cm	1,3 cm
Gazette	Hoog en vierkant met afgeronde hoeken	11,5 cm	onbekend	1,4 cm

Naast de gazettes zijn er ook fragmenten van andere hulpstukken uit de oveninrichting gevonden. Zo is er een deel van een grondplaat in biscuit aangetroffen (afb. 30). Biscuit is porselein dat ongeglazuurd een tweede bakgang heeft ondergaan. Omdat alleen geglazuurde voorwerpen in de oven onherstelbaar aan elkaar gekoekt kunnen raken, kan zo'n ongeglazuurde plaat als ondergrond dienen om voorwerpen op te plaatsen en/of te stapelen in de oven. Ook is er een stuk baksteen gevonden waar overheen resten van glazuur en kleiresten gesmolten zijn (afb. 31). Mogelijk is er een deel van de oveninventaris in elkaar gezakt en gesmolten doordat de temperaturen in de oven te hoog zijn opgestookt.

Afb. 30. Productieafval porseleinfabriek De Mol: gazettes in verschillende vormen en maten, gazettebodem met aangekoekt porselein, grondplaat in biscuit, (losse vondsten omliggend terrein).

Afb. 31. Productieafval porseleinfabriek De Mol: hoge gazette, brok baksteen (ovenbodem?/ baksteen?) met gesmolten glazuur- en kleiresten. Werkput 1, Spoor 1000 (vnr. 12).

Voorgegloeide, gemerkte en ongemerkte stukken Europees porselein (ep)

Tussen het 18^e-eeuwse materiaal bevinden zich slechts enkele producten die met zekerheid aan de porseleinfabriek van De Mol kunnen worden toegeschreven. Dit betreffen misbaksels, halfabrikaten en gemerkte stukken porselein. Deze voorbeelden komen overeen met wat er eerder is gepubliceerd over de productlijn van de fabriek.²⁸ Daarnaast zijn er ook kleine hoeveelheden ongemerkte stukken gevonden waarvan de kans groot is dat ze ook uit de oven van dominee De Mol zijn gekomen.

²⁷ Haselhoff Lich Kasteleijn & Van der Meulen 2007, 68.

²⁸ Den Blaauwen 2007, 94-98; Haselhoff Lich Kasteleijn & Van der Meulen 2007, 66-67.

Afb. 32. Misbaksels porseleinfabriek De Mol: voorgegloeide bordjes met aangekoekte pen en ingekrast merk M:OL.

Afb. 33. Fragmenten van producten uit porseleinfabriek De Mol: gemerkte bordjes.

Tijdens de eerste bakgang worden de voorwerpen op een lage temperatuur gebakken, tussen de 600 en 800 °C, het zogeheten voorgloeien. Dit werd gedaan om de krimp tijdens het bakproces te controleren. De voorgegloeide voorwerpen zijn een halffabrikaat van het porselein dat De Mol produceerde. Hiervan zijn twee fragmenten gevonden (afb. 32). Het eerste fragment betreft een bodem van een bordje met daarin aan de onderzijde ingekrast de letters M:OL. Dit staat voor Manufactuur Oud-Loosdrecht, en vormt tevens de naam van dominee De Mol.²⁹ Het tweede fragment is een rand van een schoteltje met aan de binnenzijde een geribbeld reliëf. Aan de binnenzijde is een pen vastgekoekt die waarschijnlijk als hulpstuk in de oven is gebruikt om de bordjes van elkaar gescheiden te houden. In principe kunnen ongeglazuurde objecten tijdens het voorgloeien zonder problemen in de oven gestapeld worden. Ze bakken dan slechts licht aan elkaar vast en dit zou met een kleine tik ook weer loslaten. Mogelijk is er gebruik gemaakt van kleine pennen, zoals dit fragment illustreert, om de afzonderlijke voorwerpen van elkaar te scheiden zodat ze nog makkelijker van elkaar loslaten.

Fragmenten van volledig geglazuurde en afgebakken schoteltjes met merktekens die aan de fabriek van De Mol zijn te koppelen, zijn ook gevonden (afb. 33). Op de bodem van het ene schoteltje is de lettercijfercode "Lm3" ingekrast. De functie van de ingekraste lettercijfercodes is niet geheel duidelijk. De voorzijde van dit schoteltje is ongedecoreerd. Het tweede schoteltje is gemerkt met een leeuwte, een door de Loosdrechtse porseleinfabriek veelgebruikt merk.³⁰ De voorzijde van dit schoteltje is voorzien van een dunne gouden lijn rond de overgang van het centrale deel van de schotel naar de wand. Deze gouden decoratie is aangebracht na afloop van de tweede bakgang en afgebakken in een derde bakgang in een moffeloven op een lagere temperatuur van 600-800 °C (afb. 29). Bij hogere temperaturen zou de decoratie verbranden. Doordat het over het glazuur is aangebracht, spreekt men hierbij van een bovenglazuurbeschildering.

Het fragment van het voorgegloeide schoteltje met de geribbelde vorm (afb. 32) heeft een gedecoreerde, afgebakken en complete tegenhanger. Het is een kopje van het type ep-kop-5 (afb. 34, cat. 5), gedecoreerd met gestileerde plantenranken. De monochroom blauwe decoratie is aangebracht na afloop van het voorgloeien, waarna het bordje in de veldspaatglazuur werd

²⁹ Haselhoff Lich Kasteleijn & Van der Meulen 2007, 66.

³⁰ Den Blaauwen 2007, 93-99.

ondergedompeld. Het is te zien dat de decoratie licht vervloede tijdens de tweede bakgang in het grootvuur (1200-1450 °C). De blauwe pigmenten zijn de enige pigmenten die dergelijke hoge temperaturen kunnen verdragen en ze versmelten dan ook geheel met het veldspaatglazuur. Men noemt dit type decoratie daarom onderglazuurbeschildering. Het kopje en het voorgegloeide schoteltje lijken deel te hebben uitgemaakt van een compleet theeservies. Er zijn in de omgeving eerder ook al bijpassende dekseltjes van een thee- of suikerpot gevonden.³¹ Op de bodem van het theekopje zijn opnieuw de letters "M:OL" ingekrast en ook de lettercijfercombinatie "L35". Ook is er in kobalt opnieuw het merkteken van een leeuwje geschilderd, nog nauwelijks herkenbaar omdat het vervloeid is tijdens het bakken.

De overige vondsten in Europees porselein zijn veelal ongedecoreerd en ongemerkt, waardoor ze niet met zekerheid aan de Loosdrechtse porseleinfabriek kunnen worden toegeschreven, hoewel dit wel aannemelijk is. Onder de gedecoreerde stukken zien we een fragment met een roze roosje, bekend van een Loosdrechtse theepot.³² Ook zijn er delen van kopjes en kommetjes met een Chinees geïnspireerde decoratie. Een fragment met guirlandes in groen, zwart en roze lijkt eerder uit de late 19^e eeuw te stammen en is daarom te jong om tot de productlijn van De Mol gerekend te worden.

De vormen uit de fabriek van dominee De Mol bestaan uit fragmenten van borden (ep-bor-1), koppen (ep-kop-5), kommen en een beeldje. Het beeldje betreft een fragment van de torso van een gekleed mansfiguur.

Conclusie

Ongeveer tweederde van het aardewerk aan de Oud-Loosdrechtsedijk betreft huishoudelijk afval van de bewoners uit de directe en nabije omgeving en dateert uit de late 17^e, de 18^e en de vroege 19^e eeuw. Dit aardewerk is relatief goed geconserveerd en er zijn meerdere scherven per object teruggevonden. Dit geeft aan dat het aardewerk niet over een al te grote afstand is vervoerd. Het huishoudelijk afval uit deze periode bestaat uit rood- en witbakkend aardewerk, majolica, faience, industrieel wit-, rood- en zwartbakkend aardewerk. Deze bakselgroepen zijn waarschijnlijk in de Nederlanden vervaardigd. Daarnaast is er importaardewerk uit het Duitse Rijnland (steengoed), Engeland (industriële steengoed of *stoneware*), en China (porselein). Slechts een kleine hoeveelheid scherven Europees porselein kan direct aan de Loosdrechtse porseleinfabriek gekoppeld worden. Het betreft zowel porseleinbakkersgerei, halffabrikaten als producten uit de fabriek.

Eenderde van het aardewerk is van eerder datum. Het betreft vondsten uit de 14^e tot en met de 17^e eeuw. Dit materiaal is redelijk gefragmenteerd en het is daarom goed mogelijk dat dit (deels) resten zijn van uit Amsterdam aangevoerd stadsafval. De laatmiddeleeuwse vondsten bestaan uit kogelpotaardewerk, vroeg rood- en grijsbakkend aardewerk, bijna-steengoed, ongeglazuurd en geglazuurd steengoed. De huidige Oud-Loosdrechtsedijk lijkt daarmee in de 14^e eeuw de ontginningsas te hebben gevormd voor het in cultuur brengen van het achterliggende veengebied. Uit de 16^e en 17^e eeuw zijn er onder het aardewerk van Nederlandse makelij scherven van rood- en witbakkend aardewerk, majolica en faience herkend. Ook zijn er uit deze periode enkele importen herkend die typisch zijn voor havenplaatsen met internationale handelcontacten. Dit zijn scherven van weseraardewerk en een fragment van een Iberische olijfoliekruik, vondsten die je niet zou verwachten in en rondom Loosdrecht. Dit bevestigt het idee dat er inderdaad stadsafval uit Amsterdam is aangevoerd om het afgegraven veenland in Loosdrecht mee te verhogen zoals eerder is gesuggereerd.³³

³¹ Haselhoff Lich Kasteleijn & Van der Meulen 2007, 67, afb. 85.

³² Den Blaauwen 2007, 100, afb. 188.

³³ Van den Heuvel 2007, 21.

Afb. 34. Kommetje met vervloeide monochrome decoratie en ingekraste tekens "M:OL" en "L35" en het leeuwje als merkteken op de bodem.

3.3.2 De glasvondsten

(J.F.P. Kottman)

Inleiding

De 89 aangetroffen glasvondsten bestaan voornamelijk uit fragmenten van wijnflessen met daarbij fragmenten vensterglas. Verder zijn er fragmenten gevonden van twee bekers, een medicijnfles, twee glazen van een olielamp, een gaaf parfumflesje en nog een bijna gaaf parfumflesje.

Wijnflessen

De gevonden wijnflesfragmenten behoren grotendeels tot zogenaamde bolvormige wijnflessen. Dat zijn vrijgeblazen dikwandige flessen met een bolvormig lichaam en een lange hals die onder de lip is afgezet met een (glas)draad. Bolvormige wijnflessen werden over heel West-Europa vervaardigd vanaf ca. de tweede helft van de 17^e eeuw tot het begin van de 19^e eeuw.³⁴ Vóór die tijd werd wijn opgeslagen en vervoerd in houten tonnen. De uitvoering van het idee om wijn te bottelen in deze bolvormige dikwandige (sterke) flessen stond aan de start van een grote wijnflesproductie in Europa. Het werd nu eenvoudiger om een grote variatie aan wijnsoorten thuis te bewaren of te vervoeren en bederf (in halflege tonnen) te voorkomen.

Binnen de groep van bolvormige wijnflessen zijn varianten te onderscheiden die zijn toe te wijzen aan specifieke typen. Onder de wijnflesfragmenten van de opgraving aan de Oud-Loosdrechtsedijk zijn enkele van die typen aanwezig. De meeste daarvan zijn waarschijnlijk van het type gl-fle-25. Dit type is te dateren in de periode 1725-1760 (vnr. 21) met vier exemplaren, vnr. 22 en vnr. 24 ieder met twee exemplaren. Dit type, dat meestal uitgevoerd is in een lichte groene kleur, heeft een conische hals met een afgeplatte lip en een uitgezakte buik (uivormig). De bodem is conisch opgestoken met een pontilmerk dat is ontstaan door een zogenaamd hechtijzer.³⁵ Een tweede type is gl-fle-128 (vnr. 19, cat. 6), te dateren vanaf 1750-1800 of in bruin 1800-1825. Dit type heeft een lange conische hals en een uitgezakte buik met grootste breedte aan de basis en een conisch opgestoken bodem met pontilmerk. Het gevonden exemplaar heeft een olijfgroene kleur. Deze kleur is typerend voor verpakkingsglaswerk uit de latere 18^e eeuw. Dertien andere wijnflesfragmenten waren niet aan een specifiek type toe te kennen. Verder zijn nog zeven fragmenten van verder niet determineerbare flessen gevonden, afgezien van een bodemstuk van een cilindrische fles uit de 19^e eeuw (vnr. 14). Een ander fragment is recent en komt uit een volautomatische flessenmachine (vnr. 4).

³⁴ Waarschijnlijk komen de eerste bolvormige wijnflessen rond 1640 uit Engeland. In Nederland kwam vermoedelijk pas na ca. 1725 productie van bolvormige wijnflessen op gang.

³⁵ Een pontilmerk is een litteken dat zichtbaar is onder de bodem van een geblazen glazen voorwerp. Het ontstaat bij het losbreken van de ronde ijzeren staaf (pontil- of hechtijzer) die daaraan was bevestigd om de bovenzijde van de fles te kunnen afwerken.

Vensterglas

Het gevonden vensterglas bestaat uit groene fragmenten uit de 17e of 18e eeuw. De fragmenten zijn één tot twee mm dik, sommige met een recht afgesmolten zelfkant. Daarnaast zijn enkele kleurloze recente fragmenten aangetroffen.

Parfumflesjes

Het gevonden gave parfumflesje (vnr. 20) is type gl-gle-41. Dit type is een zeszijdige parfumfles met een cilindrische of lichtconische hals, contactvorm met naden standvlak of standing (cat. 7). Het gevonden kleurloze exemplaar heeft een standvlak en op de wand en in hoogrelief de tekst: JEAN MARIE FARINA PLACE JULIERS NO. 4 COLOGNE. De tekst verwijst naar de parfumfabrikant Johann Maria Farina (1685-1766) die in Keulen in 1709 met zijn bedrijf startte. Parfum onder zijn naam werd populair over heel Europa en werd ook veel nagemaakt. Het gevonden exemplaar is in de tweede helft van de 19^e eeuw te plaatsen.³⁶ Het andere parfumflesje is langwerpige rechthoekig met facetgeslepen zijden (vnr. 21). Het halsje is afgebroken. Waarschijnlijk had het flesje een gouden of zilveren dopje. Het is te dateren in de latere 19e eeuw. Van het gevonden medicijnflesje is alleen de hals aanwezig (vnr. 21). Dit kleurloze flesje met een blauwe zweem is machinaal vervaardigd en stamt uit de 19e of 20e eeuw.

Bekers

Eén van de twee gevonden bekerfragmenten (vnr. 22) is van het type gl-bek-6. Dat is een dikwandige conische beker met een massieve dikwandige bodem. Deze bekens, die uit de 18e eeuw stammen, werden veelal vanuit Bohemen ingevoerd. Het gevonden fragment is een bodemstuk met een ruw weggeslepen pontmerk en is daarom in de tweede helft van de 18^e eeuw te dateren. Het tweede bekerfragment is een groen opgestoken bodemstuk met een voetring (vnr. 22). De vormgeving met voetring van deze beker is nog 17^e-eeuws, maar de groene kleur is een aanwijzing dat het hier om een 18^e-eeuwse beker gaat. Enkele andere gevonden fragmenten zijn van een olielamp (vnr. 23) type gl-lam-1, een cilindrisch lampenglas met kort onderste deel met insnoering en versmald lang deel. Het glas geplaatst over de brander, diende als een soort schoorsteen om zuurstof aan te zuigen en af te voeren en komt heel algemeen voor vanaf de late 18^e tot in de 20^e eeuw. De gevonden fragmenten zijn van twee exemplaren die vermoedelijk uit de 19^e eeuw stammen.

Samenvatting

Werkput 1 heeft voornamelijk vensterglas opgeleverd uit de 17^e of 18^e eeuw, waarschijnlijk afkomstig van bebouwing die daar destijds in de omgeving aanwezig was. Dit vensterglas zou dus heel goed afkomstig kunnen zijn van de kosterwoning van dominee De Mol, maar ook heel goed van een gebouw dat voor die tijd al bestond (de in de historische bronnen genoemde boerenhofstede bijvoorbeeld). Daarnaast zijn in werkput 1 enkele flesfragmenten gevonden die uit de 18^e en 19^e eeuw stammen en een recent flesfragment.

Uit werkput 2 kwamen de meeste glasvondsten. Fragmenten van twaalf wijnflessen zijn hier gevonden. Tien daarvan dateren uit de periode 1725-1760, twee exemplaren uit de periode 1750-1800 en een bruingroen exemplaar uit 1800-1825. Twee parfumflesjes uit de 19e eeuw zijn er gevonden, waarvan één gaaf zeszijdig exemplaar dat regelmatig bij Nederlandse opgravingen tevoorschijn komt, en een geslepen flesje dat tot een meer luxe product gerekend mag worden. Tafelgoed zoals drinkgerei is nauwelijks aangetroffen. Slechts fragmenten van twee drinkbekers zijn aanwezig. Ze zijn van eenvoudige makelij en stammen uit de 18^e eeuw. Verder zijn er fragmenten van twee 19^e-eeuwse lampenglazen.

De wijnflessen en de bekens zijn aan de periode van de porseleinfabriek te relateren, maar zijn als vondstgroep niet uitzonderlijk. Vondstcomplexen met veel wijnflessen zijn indicatief voor rijkdom omdat ze van een goed bestaan getuigen, maar de gevonden twaalf flessen afgezet over ca. 100 jaar zijn daarvoor niet overtuigend. Het luxe parfumflesje is dat wel en behoorde vermoedelijk toe aan de 19^e-eeuwse bewoners.

³⁶ Bartels 1999, 982.

3.3.3 Metaal

(C. Nooijen)

De metaalvondsten

Bij het archeologisch onderzoek is tijdens het verdiepen naar het sporenveld intensief een metaaldetector ingezet. Het voordeel van dit apparaat is dat we veel meer metalen overblijfselen vinden. Vooral de kleine voorwerpen, zoals spelden en munten, die we met het oog over het hoofd kunnen zien, worden op deze manier wel gevonden. In totaal zijn met deze werkwijze achttien metalen voorwerpen gevonden. Tijdens een scan zijn hieruit twaalf vondsten geselecteerd voor verdere analyse.³⁷ Deze voorwerpen worden in het hiernavolgende besproken.

Werkput 1

In een ophogingslaag bij de kosterswoning, ter hoogte van de tweede zuidelijke gevel, is een deel van een zaagblad gevonden (afb. 35).³⁸ Het blad heeft kleine tanden met de vorm van een gelijkzijdige driehoek.

59

10 cm

Afb. 35. Deel van een zaagblad.

Werkput 2

In de houten constructies en beschoeiingen in het noordoostelijke deel van werkput 2 zijn zeer grote nagels gebruikt. Er zijn zes van deze nagels verzameld uit spoor 36, de zware houten balk van de zuidelijke beschoeiing in de bak of sloot, die op ingeslagen palen is bevestigd en een verankering of versteviging vormt voor een rij rechtop (vertikaal) ingeslagen planken (spoor 37).³⁹ Daarnaast zijn in de ophogingslaag direct ten westen van deze beschoeiingen, spoor 1000 vak 1, nog eens 2 nagels van deze grootte gevonden.⁴⁰ Of zij ook onderdeel van deze of een soortgelijke houten constructie uitmaakten, is de vraag. Het is ook mogelijk dat deze in een houten gebouw of fundering zijn gebruikt.

Er is echter wel een verschil in vorm tussen de nagels in de balk en de twee losse exemplaren. Hoewel ze alle een rechthoekige/vierkante kop hebben, zijn de koppen van de nagels in de beschoeiing een stuk platter. De losse nagels hebben een hoekig gewelfde vorm.

In hetzelfde ophogingspakket is een deel van een geheng gevonden.⁴¹ Een geheng is een gesmeed ijzeren element, tenminste aan één zijde voorzien van een langwerpige blad, waaraan een luik, raam of deur draait. Het is een beslagstuk van een relatief klein geheng. Waarschijnlijk zat het

³⁷ De overige 6 metalen voorwerpen betreffen spijkers.

³⁸ Werkput 1, spoor 1000, vnr. 59.1; gevonden ter hoogte van de tweede zuidelijke gevel.

³⁹ Vnr. 44.1.

⁴⁰ Respectievelijk vnr. 15.1 en 17.1.

⁴¹ Vnr. 25.1.

niet op een deur, maar op een luik of een kast. Het is een lange, licht toelopende band met een vleugelvormig uiteinde.

Tenslotte is in deze werkput een vork gevonden.⁴² Het is een exemplaar met vier tanden, die niet meer aanwezig zijn. Het uiteinde van de steel is verbreed afgerond. De vork dateert waarschijnlijk uit de 18^e eeuw.⁴³

Werkput 3

In werkput 3 is in een ophogingslaag een mesfragment gevonden dat uit de Late Middeleeuwen dateert.⁴⁴ Van het mes zijn de angel en een klein stukje van het lemmet bewaard gebleven. De smalle angel is vrij lang (110 mm), een verschijnsel dat met name in de 14^e en 15^e eeuw veel voorkwam.⁴⁵ Op de overgang van lemmet naar angel is een ovale stootplaatje aangebracht om het lemmet tijdens het snijden te beschermen.

Dit mesje zou afkomstig kunnen zijn van de vroegste ontginners en bewoners van het plangebied.

Conclusie

De oudste metaalvondst dateert uit de Late Middeleeuwen en duidt erop, net als uit het aardewerk kan worden opgemaakt, dat het plangebied al in de Late Middeleeuwen is ontgonnen en in gebruik werd genomen. De metaalvondsten uit de Nieuwe en vroegmoderne tijd zijn gering in aantal, waardoor het niet mogelijk is om hieraan conclusies te verbinden over de aard en sociale status van de bewoners van dit terrein in deze periode.

3.3.4 Leer

(J. Verweij, Van Welleer)

Inleiding

Tijdens de opgraving zijn 13 leerfragmenten gevonden. Deze zijn geanalyseerd en geconserveerd door onderzoeksbureau Van Welleer, analyse, conservering en restauratie van archeologisch leer.

Methode

Het leer werd in vochtige toestand, in plastic verpakt, aangeleverd. Vondstnummer 56 is schoongemaakt. Alle fragmenten zijn geconserveerd met polyethyleenglycol 600 en daarna aan de lucht gedroogd. Het leer is verpakt in geperforeerde plastic zakken. De uitkomsten van de analyse zijn ingevoerd in Excel. De verschillende onderdelen van vondstnummer 56 zijn getekend.

Het leer

Het betreft uitsluitend runderleer. Vrijwel alle fragmenten zijn afkomstig van schoeisel.

Vondstnummer 69 is versneden en heeft geen naaigaatjes meer waardoor het onmogelijk is om een uitspraak te doen over oorspronkelijke vorm of functie.

Vondstnummer 24 is ook versneden, maar heeft de karakteristieke vorm van een voorblad, de voorvoetbedekking. Ter afwerking is de rand van het voorblad omgevouwen en vastgezet met een overhandse steek.

Vondstnummer 19 bestaat uit een complete binnenzool en een tussenzoolfragment. De binnenzool heeft een lengte van 18,5 cm. Wanneer krimp in de grond en na opgraving niet wordt meegerekend, dan kan de lengte omgerekend worden naar maat 28.

Het pakket van grond en leer met vondstnummer 56 viel bij het schoonmaken uiteen in 9 onderdelen van één schoen (afb. 36). De schoen is niet compleet, alleen het voorste gedeelte is bewaard gebleven. Daarnaast is het voorste gedeelte in tweeën gescheurd. Het voorblad, de

⁴² Vnr. 68.1.

⁴³ Vergelijk Klijn 1987, 167.

⁴⁴ Vnr. 29.1.

⁴⁵ Cowgill 1987, 25; Nijhof & Jansen 2007, 198, afb. 6.

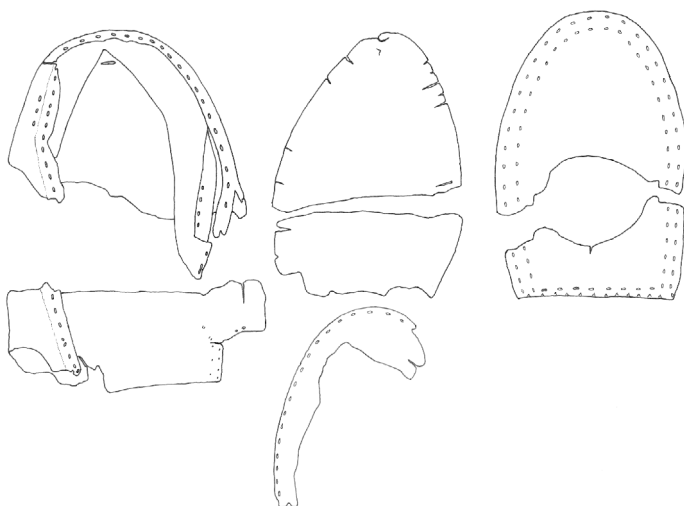
binnenzool en de sterk versleten tussenzool bestaan dus allen uit twee gedeelten. Het voorblad heeft een versteviging, een reepje leer met een breedte van 2 cm. Deze versteviging was aan de rand vastgezet als onderdeel van de zoolconstructie. De andere kant werd met kleine tunnelsteekjes vastgezet aan de binnenkant van het voorblad. Naast voorblad, binnen- en tussenzool zijn ook een klein buitenzoolfragment en een ander zoolfragment bewaard gebleven. Vondstnummer 56 is te fragmentarisch bewaard gebleven om het type te bepalen. De typologie van schoeisel is gebaseerd op de sluitingswijze en deze ontbreekt.

Datering

Andere vondstcategorieën fungeren veelal als leidraad voor de datering van schoeisel en overige ledervondsten. Dit komt omdat leer moeilijk te dateren is. De meeste schoeiseltypen waren lange tijd favoriet en werden twee eeuwen, of langer, vervaardigd. Omdat typebepaling bij het leer uit Oud-Loosdrecht niet mogelijk was, kan er geen uitspraak gedaan worden over de datering, behalve dan dat er geen aanwijzingen zijn die een datering in de 17^e of 18^e eeuw tegenspreken. Uit deze periode dateert immers het merendeel van het vondstmateriaal.

Conclusie

Het aantal leerfragmenten is te gering en bovendien te fragmentarisch bewaard gebleven om conclusies te kunnen trekken. Typebepaling was onmogelijk omdat bij geen enkel fragment de sluitingswijze bepaald kon worden. Deze typebepaling vormt de basis voor een, veelal brede, datering en deze was dus ook niet mogelijk.

Afb. 36. Onderdelen van een leren schoen. Vondstnummer 56.

3.3.5 Natuursteen en keramisch bouw materiaal

(M.J.A. Melkert)

Inleiding

Bij het natuursteen uit de Nieuwe tijd neemt bouw materiaal doorgaans een belangrijke plaats in, zodat dit een aanvulling kan vormen op het keramische bouw materiaal. Bij deze rapportage zijn natuursteen en keramisch bouw materiaal in samenhang geanalyseerd.

Van de opgraving Wijdmeren Oud-Loosdrechtsedijk zijn acht stuks natuursteen met een gezamenlijk gewicht van bijna 43 kg en 23 stuks keramisch bouw materiaal met een gezamenlijk gewicht van ruim 14 kg nader onderzocht.⁴⁶ Het gewicht van het natuursteen wordt bijna volledig bepaald door twee grote, zandstenen bouwelementen die *in situ* zijn aangetroffen bij de

⁴⁶ Bij het natuursteen was tevens een scherp aardewerk aanwezig en bij het bouw materiaal een fragment van een gazette en een vervormd misbaksel van een baksteen dat mogelijk in de oven is gebruikt als steun. Deze zijn overhandigd aan de aardewerkspecialist en zullen aldaar worden besproken.

kosterswoning. Het zwaarste fragment weegt bijna 32 kg en het andere ruim 10 kg. Het overige natuursteen is afkomstig uit spoor 1000 (de ophogingslaag) en het meeste daarvan is in werkput 2 aangetroffen. Het keramische bouw materiaal omvat bakstenen, dakpannen, een plavuiz en een fragment pleistermortel. De meeste bakstenen en de plavuiz zijn bemonsterd uit *in situ* muren en vloeren, met name van de kosterswoning. Eén baksteen is bemonsterd uit een vloertje in werkput 3 dat zich op korte afstand van de houten beschoeiingen van een sloot of bak bevindt. Alle dakpannen en de pleistermortel zijn afkomstig uit de ophogingslaag in werkput 2.

Methode van onderzoek

Het natuursteen is onderzocht op sporen van bewerking en (her)gebruik, verbranding of verhitting en zijn macroscopisch gedetermineerd op steensoort. Van alle vondsten zijn daarnaast afmetingen, compleetheid, fysieke staat en specifieke kenmerken genoteerd.

Het keramisch bouw materiaal is macroscopisch onderzocht op herkenbare vormen en bakseltypen, formaat, kwaliteit (hardheid), oppervlaktebewerking, hergebruik, secundaire verbranding of verhitting en fragmentatie. Op basis hiervan zijn de fragmenten ingedeeld in gebruiksgroepen. Van alle fragmenten zijn de complete of maximale afmetingen genoteerd naast overige bijzonderheden. In deze rapportage wordt eerst het natuursteen besproken en vervolgens het keramische bouw materiaal. In beide gevallen wordt eerst gekeken naar de vondsten die *in situ* zijn aangetroffen bij de kosterswoning.

Natuursteen

Het natuursteen van deze opgraving bestaat uit bouw materiaal, dakbedekking, slijpgereedschap en onbewerkte steen (tabel 3).

Tabel 3. Aangetroffen natuursteen in aantal en gewicht met (mogelijke) toepassing en contextgegevens.

artefactgroep	steensoort	toepassing	aantal	gewicht (gr)	context
bouw materiaal	Bentheimer				
	zandsteen	fundering?	1	31.900	S1.17
bouw materiaal	Bentheimer				
	zandsteen	fundering?	1	10.600	S1.7
dakbedekking	leiste	daklei gngs	1	99	S1.1000
slijpgereedschap	kwartsiet	wetsteen	1	173	S2.1000
bouw materiaal	marmer	plint/tegeltje	1	37	S2.1000
dakbedekking	leiste	daklei grijs	1	1	S2.1000
onbewerkt	graniet		2	30	S2.1000
TOTAAL			8	42.840	

Werkput 1: de kosterswoning

Twee zware fragmenten van respectievelijk geprofileerde en bekapte zandsteen zijn aangetroffen in het achterhuis van de kosterswoning. Beide grote stenen lagen direct op of ter hoogte van de fundering en de bakstenen vloeren. Het bekapte fragment bij een hoekaansluiting van twee muren en het geprofileerde element in het midden van een dwarse muur. Deze posities geven mogelijk aan dat ze als fundering of voet voor gebintstijlen hebben gediend. Het zware, geprofileerde fragment werd in ieder geval met de bewerkte zijde naar beneden en de platte zijde naar boven aangetroffen. Het gaat in beide gevallen om hergebruik van -delen van- bouwelementen die van elders afkomstig zijn. Het zwaarste fragment is een deel van een halfzuil met een strak uitgevoerd kapiteel en geprofileerde schacht (vnr. 54, S1.17). De schacht is afgebroken ter hoogte van een gebeeldhouwde versiering, mogelijk een bladversiering, die nog slechts in rudimentaire vorm aanwezig is (afb. 37; vnr. 54). Halfzuilen of pilasters zijn uit de wand naar voren springende pijlers,

die zowel een ondersteunende als decoratieve functie konden hebben.⁴⁷ Ze worden onder andere toegepast bij deuromlijstingen. Dat het hier om een halfzuil gaat, blijkt uit de platte achterzijde, die is afgewerkt met een nog vaag zichtbare scharreerslag.⁴⁸ De lengte van het goed geconserveerde fragment bedraagt 42,5 cm, de dikte ligt tussen 12,5 en 14 cm.

Afb. 37. Fragment met kapiteel en geprofileerde schacht van een halfzuil (vnr. 54).

Het andere grote fragment is meer afgerond. Het is een dikke, platte steen die aan vier zijanten en bij één breed vlak verschillende soorten bewerkingen laat zien (vnr. 67, S1.7). Eén zijkant loopt rond naar de aangrenzende zijkant, waar vervolgens een grote hoek is uitgespaard. De twee andere zijkanten bezitten over de hele lengte een uitholling. Eén breed vlak is ongeveer plat, het tegenoverliggende vlak is iets convex en afgeschuind naar de zijkanten met de uitholling. Op dit vlak zijn ook enkele ruwe uitschuringen aanwezig, waar mogelijk een bevestigingsmiddel heeft gezeten. De bewerkingen lijken heel specifiek voor een bepaalde toepassing te zijn, maar het is niet duidelijk wat deze is geweest.

Beide bouwelementen zijn vervaardigd uit Bentheimer (of Gildehauser) zandsteen, een geelwitte, vrij homogene en niet al te harde zandsteensoort die goed te bewerken is. Deze steensoort werd in de 16^e eeuw in het westen van Nederland geïntroduceerd als bouw materiaal en is met name in de 17^e eeuw veel toegepast.⁴⁹ In welk markant gebouw de stenen oorspronkelijk een toepassing hadden, is niet bekend. Mogelijk was dit het laat gotische kerkje dat vroeger aan de overkant van de weg stond, op de plaats van de huidige Nederlands Hervormde kerk, en in 1843 is gesloopt.⁵⁰ Ook andere monumentale panden komen echter in aanmerking. Bentheimer steen heeft ook in de omgeving van Loosdrecht toepassing gevonden, onder andere bij Huize Sypesteyn uit 1665.⁵¹ Ter plaatse van de kosterswoning werd in werkput 1 ook nog een fragment leisteen aangetroffen (vnr. 1). Het is een groengrijze, licht glanzende leisoort, rijk aan kleine, opake ertskorreltjes. Sporen van bekapping of nagelgaten zijn niet aanwezig, maar de lei is gespleten op een dikte van 5,9 mm en zal zeker deel van een daklei zijn geweest. Kleur, glans en de ertsrijke insluitsels zouden op een

⁴⁷ Haslinghuis & Janse 2001; Stenclak 2003, 234.

⁴⁸ Scharreeren is een handmatige bewerking van een natuurstenen oppervlak, die veel wordt toegepast door steenhouders die in de natuursteen restauratie werken. Bij deze techniek gebruikt de steenhouwer een ceseel en een klopper. Een klap met hamer en beitel op de steen laat een spoor na in de vorm van een ondiepe richel of indeuking. Als een geoefend steenhouwer deze handeling regelmatig herhaalt, wordt een geribbeld oppervlak verkregen.

⁴⁹ Slinger *et al.* 1980.

⁵⁰ Kolman *et al.* 1956, 154.

⁵¹ Haslinghuis & Janse 2001.

lei uit Engeland kunnen wijzen. Deze werd in de 17^e eeuw in grote hoeveelheden geïmporteerd toen tijdens de Tachtigjarige Oorlog de aanvoer vanuit België stagneerde.⁵² Aangezien goede leien ruim honderd jaar meegaan op een dak, zou de dekking in de 18^e eeuw aan vervanging toe zijn geweest. Ook hier moet in eerste instantie aan toepassing op een gebouw van enige status worden gedacht.

Werkput 2: ophogingslaag spoor 1000

Wetsteen van kwartsiet

Het enige voorwerp van natuursteen dat niet tot het bouwmetaal behoort, is in werkput 2 aangetroffen. Het is een stevige wetsteen van kwartsiet met een breedte en dikte die rond de drie cm ligt. Het gereedschap is afgebroken op een lengte van negen cm (afb. 38; vnr. 21). Wetstenen behoren tot het slijpgereedschap, een groep die herkend wordt aan de vorm, aan eventuele productiesporen en aan slijpsporen. Binnen deze groep zijn de wetstenen het handzame slijpgereedschap. Bij artificieel gevormde exemplaren is vaak een doorboring of groef rondom aangebracht, waardoor ze bijvoorbeeld met een koordje aan een riem konden worden gedragen. Het hier aangetroffen exemplaar zal echter geen artificieel gevormd handelsproduct zijn. Daartegen pleit niet alleen de vorm, die licht conisch is, maar ook de steensoort: een kwartsiet van het type Revinien met talloze kubische pyrietkristalletjes en –lensjes. Deze donkere erts-kristalletjes steken als kleine vierkantjes en driehoekjes goed af tegen de blauwgrijze kwartsiet. Dit type stenen kan als rolstenen in de pleistocene afzettingen worden gevonden.

Afb. 38. Wetsteen van kwartsiet; de vierkante en driehoekige insluitsels zijn kubische pyrietkristalletjes (vnr. 21).

De stevige wetsteen is intensief gebruikt, waarbij één lange kant heel glad is geslepen en een aanliggende kant zelfs iets is uitgeslepen. Dat er ook mee gehamerd is, blijkt uit het ruwe uiteinde en wellicht ook uit de flinke scherf die er over een lengte van acht cm afgesprongen is. Aangezien dit beschadigde deel weer is gladgeslepen, werd de wetsteen daarna niet afgedankt, maar bleef deze gewoon dienst doen. Hoewel er blijkbaar niet zachtzinnig met het gereedschap is omgesprongen, zijn geen duidelijke slijpgroeven te zien. Het gebruik bleef blijkbaar beperkt tot fijnslijpen en kloppen van wat een vrij hard materiaal geweest zal zijn. Wetstenen die op rolstenen zijn gemaakt, geven helaas geen datering, maar het meeste aardewerk uit ditzelfde vondstnummer is gedateerd tussen 1650 en 1800. Het is dus mogelijk dat de wetsteen in de tijd van de porseleinfabriek is gebruikt.

⁵² Janse 1986; zie ook Melkert 2010.

Overige vondsten

De overige vondsten geven weinig tot geen informatie. Het gaat om een schilfer leisteen (overigens van een andere leisoort dan het fragment dat bij de kosterswoning werd aangetroffen), een fragmentje marmeren tegel dat, gezien de dikte van 10 mm, vermoedelijk uit de 19e eeuw stamt, en twee onbewerkte fragmenten rozerode graniet. Deze laatste zouden van een Noordelijke zwerfsteen afkomstig kunnen zijn. Eén van de twee heeft nog een stukje witte verwerkingshuid die ook veel bij deze roodgranitische zwerfstenen voorkomt.⁵³

Keramisch bouw materiaal

Het keramisch bouw materiaal bestaat grotendeels uit bakstenen en grijze en rode dakpannen. Daarnaast is een plavuis aangetroffen en een brokje pleistermortel. Bij het keramische materiaal zijn de volgende bakseltypen onderscheiden (tabel 4):

Tabel 4. Bakseltypen.

bakse		
I	materiaal	kenmerken
1	baksteen	rood, geel, of roodgeel gemêleerd, kwaliteit rood tot hardgrauw, met verspreide, kleine, rode vlekjes tot lensjes
2	baksteen plavuis,	geel, kwaliteit boerengrauw, zeer rijk gemagerd met kleine, afgeronde korrels die gevarieerd van kleur en samenstelling zijn
3	dakpan	rood, kwaliteit rood-boerengrauw, homogene textuur, geen insluitsels zichtbaar
4	dakpan	grijs, schilferig, zachtgebakken, geen insluitsels zichtbaar
5	dakpan	gemêleerd oranje, schilferig, zachtgebakken, geen insluitsels zichtbaar

Uit deze tabel blijkt al, dat het om een homogene groep gaat van overwegend dezelfde materiaalsoorten. Voor de bakstenen komt daar nog bij dat deze, op één uitzondering na, allemaal tot baksel 1 behoren. De uitzondering (vnr. 12) is afkomstig uit de ophogingslaag (spoor 1000), alle andere stenen zijn bemonsterd uit *in situ* muren en vloeren. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de aanwezige materiaalsoorten in aantallen en gewicht (tabel 5).

Tabel 5. Soorten bouw materiaal met contextgegevens.

materiaal	context	aantal	gewicht (gr)
baksteen	werkput 1, muren	6	6151
baksteen	werkput 1, vloer	1	1462
plavuis	werkput 1, vloer	1	939
baksteen	put 3, vloer	1	615
baksteen	S1.1000	1	1420
dakpan grijs	S2.1000	3	3177
dakpan rood	S2.1000	2	1737
dakpan?	S1.1000	6	50
ker indet	S1.1000	1	9
pleistermortel	S2.1000	1	150
totaal		23	15.710

⁵³ Als het om een geïmporteerde steen gaat waarvan geen sporen van bewerking meer resteren, zou het bouw materiaal uit de jonge bouwkunst betreffen. Vanaf het einde van de 19^e eeuw zijn veel rode stollingsgesteenten toegepast (Dubelaar *et al.* 2007).

Werkput 1: kosterswoning

Bakstenen uit muren en vloeren

In totaal zijn van de kosterswoning zes bakstenen bemonsterd uit muren en twee uit vloeren (tabel 6). Drie stenen zijn bemonsterd uit muren van het voorhuis (vnrs. 8 en 66) en drie uit muren van het achterhuis (vnrs. 10 en 65). De stenen bezitten vergelijkbare baksels en, met uitzondering van vondstnummer 7 uit de vloer, vergelijkbare formaten.⁵⁴ Het zijn alle acht handvormstenen, zoals te zien aan de ruwe, sliertige oppervlakken, verzonken randen of doorbuiging van de stenen. Bij handvormstenen werd een bal geprepareerde klei manueel in een vormbak gedrukt, waarna de vormeling met vormbak en al door een drager naar de droogplaats werd gebracht en daar uit de vorm geschud.⁵⁵ Bij een te groot tijdsverloop kon echter zuiging van de vormbak optreden, zodat de uiteinden van de vormeling omhoog werden getrokken. Dit resulteerde in een kromme steen. Soms werden die uiteinden met de vormbak weer naar beneden gedrukt, wat de kenmerkende tekening van de verzonken randen opleverde.⁵⁶

Tabel 6. Bakstenen uit muren en vloeren.

Vnr.	context	baksteen	opmerking	formaat (cm)
kosterswoning				
8	S1.7: muur	handvorm gemêleerd geelrood	sliertig, ovenglazuur	20 x 9,5 x 4,5
	S1.16:			
10	muur	handvorm oranje	sliertig	[] x 9 x 3,5
	S1.18:			
65	muur	handvorm gemêleerd roodgeel	verzonken rand	19,5 x 10 x 4,5
	S1.18:			
65	muur	handvorm geel	doorgebogen	20 x 9,5 x 4,2
	S1.10:			
66	muur	handvorm oranje	verzonken rand?	19,5 x 9 x 4
	S1.10:			
66	muur	handvorm geel	uitgeweerd aan 1 kant	19,5 x 8,5 x 4,2
7	S1.6: vloer	handvorm gemêleerd oranje	sliertig, uitgeweerde rand	[] x 13,5 x 5,5
vloertje put 3				
31	S3.1: vloer	handvorm roodbruin	krimpscheuren, ovenglazuur	[] x 9 x 4

De baksteen met het afwijkende formaat is afkomstig uit een vloertje bij het voorhuis (spoor 6, vnr. 7). Deze steen is zowel breder als dikker dan de andere bakstenen. Afgezien van het formaat komt de steen echter geheel overeen met de andere bakstenen uit het metselwerk. Het is een handvormsteen met uitgeweerde (verzonken?) rand, gemêleerd van kleur (licht tot donker oranje) met kleine rode insluitels. Daarnaast zijn nog weinig kleine, minerale korrels verspreid zichtbaar.⁵⁷ Uit de grote overeenkomsten tussen de bakstenen blijkt dat ze tot één en dezelfde bouwphase behoren. Er zijn geen aanwijzingen voor inboetwerk of aan- of verbouw in een andere (latere) periode.

Eén van de bakstenen uit een muur van de kosterswoning is gedeeltelijk bedekt met een groengrijs, glasachtig laagje (afb. 39; vnr. 8). Eenzelfde steen is aangetroffen bij een bakstenen vloertje in werkput 3 (zie § 3.2). Dit groene glazuur is glazuurneerslag uit de oven. Het is tijdens het bakproces ontstaan en geeft aan dat de stenen onderin de oven zijn gebakken.⁵⁸ Bij vondstnummer

⁵⁴ De variatie in formaat bij de handvormstenen is het gevolg van verschillen in krimp tijdens het drogen (door verschillen in zand of watergehalte) en tijdens het bakken (harder gebakken stenen krimpen meer). De variatie in kleur is overwegend terug te voeren tot samenstellingsverschillen.

⁵⁵ Sirag 1954, 158.

⁵⁶ Campbell 2003, 174-175.

⁵⁷ Ook de fundering van de porseleinfabriek, die is aangetroffen bij de opgraving in 2000 door de Historische Kring Loosdrecht, bestond uit bredere stenen (zie foto in Nieuwenhuizen 2007). Het zou interessant zijn beide typen brede stenen onderling te vergelijken.

⁵⁸ Hollestelle 1976, 55. Volgens de auteur ontstaat het glazuur door reactie van het zand van de bezande steen met turf.

8 gaat het groene glazuur gradueel over van een glad, helder, donker en lichter groen laagje met craquelé naar ondoorzichtig, ruwer en bobbelig, witgroen verglaasde steen, eerst zonder poriën en vervolgens met poriën, naar een verweerd lichtbruin huidje. In doorsnede is te zien dat onder dit huidje een dun laagje verglaasde steen zit.

Afb. 39. Baksteen met glazuurneerslag uit de oven (vnr. 8).

Ook in de ophogingslaag is een halve steen met ovenglazuur aangetroffen (vnr. 12-2; S1.1000). Het is een sterk gedeformeerd fragment dat mogelijk dienst heeft gedaan als ovensteen in de oven van de porseleinfabriek. Er werd in hetzelfde vondstnummer ook nog een fragment van een gazette aangetroffen (zie verder § 3.3.1 Aardewerk).

Plavuis uit een vloer

In het achterhuis van de kosterwoning werd een plavuizenvloertje blootgelegd. Het hieruit bemonsterde exemplaar is een ongeglazuurde, rode vloertegel van middelgroot formaat: 15,2 x 15,2 x 2,5 cm (vnr. 9, S1.14). De plavuis is aan één breed oppervlak fijn bezand en sterk vervuild en aan de tegenoverliggende zijde iets uitgeweerd. Blijkbaar heeft de tegel met de bezande kant omhoog gelegen.

Helaas geeft de ongeglazuurde tegel weinig informatie over een mogelijke datering. Uit een overzicht voor Amsterdam blijkt dat er al vanaf de 16^e eeuw een trend naar standaardisatie zichtbaar wordt, waarbij de dikten van de plavuisen tussen 2 en 2,5 cm komen te liggen bij lengten en breedten tot zestien cm.⁵⁹ Ook in Utrecht zijn bij pottenbakkersafval uit het einde van de 15^e eeuw al dit soort formaten aangetroffen.⁶⁰

Baksteen uit spoor 1000

In de ophogingslaag in werkput 1 is ook een fragment van een heel ander type baksteen aangetroffen (vnr. 12-1).⁶¹ Deze baksteen is groot en heeft een glad, hoekig oppervlak. De steen is geel van kleur en het baksel bevat kleine, afgeronde zandkorreltjes die gevarieerd van samenstelling zijn. Dit is een bakvormsteen die machinaal is gevormd in een vormbakpers. Deze werd rond 1850 geïntroduceerd, maar was pas rond 1880 algemeen in gebruik. Mogelijk is deze steen afkomstig van de 19^e – 20^e-eeuwse school die hier gestaan heeft.

Werkput 3: bakstenen vloer

In werkput 3 is op ca 3,5 m afstand van de houten beschoeiingen van een mogelijke sloot of bak (in werkput 2) een bakstenen vloertje aangetroffen en het hieruit bemonsterde exemplaar (vnr. 31) komt in alle opzichten overeen met de bakstenen uit de muren van de kosterwoning (zie tabel 6). Het is één van de twee exemplaren met ovenglazuur. Beide bakstenen met ovenglazuur, uit de muur van de kosterwoning en uit het vloertje van werkput 3, zijn harder gebakken dan de overige

⁵⁹ Gawronski & Veerkamp 2005.

⁶⁰ Nokkert 2008, 48-50.

⁶¹ Vnr. 12-1: baksteen met breedte 12,7 cm en dikte 7 cm.

stenen. Dit type 'misbaksels' was echter nog goed bruikbaar, met name in funderingen of ander metselwerk waar de stenen uit het zicht bleven.

Werkput 2: spoor 1000

In de meest westelijke werkput zijn geen *in situ* metselwerk structuren aangetroffen. Alle vondsten van bouw materiaal zijn afkomstig uit de ophogingslaag die onder het recent opgebrachte pakket zand ligt. Hier komen de meeste vondsten vandaan.

Dakpannen

Er zijn vijf fragmenten van zowel rood- als grijsbakkende dakpannen aangetroffen.⁶² In alle gevallen zijn het golfpannen van het type Oude Holle, een dakpan die vanaf de 16^e eeuw in gebruik kwam en die lang de meest gangbare soort is geweest. Pas in 1880 wordt een verbeterde versie uitgevonden met een sluiting aan de zijkant: de Verbeterde Oude Holle. Dit laatste type is hier niet aangetroffen. De fragmenten zijn vrij groot. Bij de rode dakpannen is een exemplaar met een complete lengte aanwezig van 32 cm (vnr. 18-2). Bij de grijze dakpannen is een fragment met een complete lengte van 35,5 cm (vnr. 22) en tevens één met een complete breedte van 26 cm (vnr. 18-1) aanwezig (afb. 40). De dikten van alle dakpanfragmenten liggen tussen 1,5 en 1,6 cm. De pannen zijn aan de onderzijde bezand, de maaksels zijn homogeen tot schilferig en ook de kwaliteit wisselt, tussen rood en boerengrauw-hardgrauw. Deze variatie is, net als bij de bakstenen, vrij algemeen voor handgevormde dakpannen.⁶³ De rode en grijze (gesmoord gebakken) pannen zullen op verschillende dakvlakken hebben gelegen, mogelijk op verschillende daken. Gezien de grootte van de fragmenten lijkt het waarschijnlijk dat deze daken zich in de directe omgeving bevonden. Bij vondstnummer 18-1 is nog een rechthoek mortelresten aanwezig waarmee de pan op het onderliggende exemplaar is bevestigd: doordat bij de Oude Holle pannen een sluiting ontbrak, moesten ze met mortel worden aangehecht.

Afb. 40. Groot fragment van een grijze Oude Holle dakpan (vnr. 18).

Pleistemortel

Het fragment (kalk)mortel uit spoor 1000 is homogeen en rijk gemagerd (vnr. 17).⁶⁴ De mortel is aan één kant afgewerkt met een dun laagje witkalk, terwijl aan de achterzijde nog een uitbuiking zichtbaar is, waar de mortel in de voeg heeft gezeten. Het gaat derhalve om een raaplaag ofwel pleistemortel. De dikte van de raaplaag bedraagt 1,7 cm. De kwaliteit is matig en de mortel is aan het verzanden.

⁶² Roodbakkend: vnr. 18, grijsbakkend: vnrs. 18, 19 en 22.

⁶³ Sirag 1954, 190.

⁶⁴ Vnr. 17: lengte maximaal 11,5 cm, dikte 1,7 cm; de magering bestaat uit afgeronde, matig gesorteerde en gevarieerde maar overwegend kleurloze zandkorreltjes.

Discussie en conclusies

Bij het natuursteen en bouw materiaal zijn diverse vondsten aanwezig die direct te relateren zijn aan de kosterswoning en een aantal die indirect gerelateerd zijn aan de porseleinfabriek. De vraag of de aangetroffen resten van de kosterswoning uit de tijd van de porseleinfabriek stammen of dat het wellicht metselwerk van de oorspronkelijke (middeleeuwse?) boerenhoeve betreft, kan aan de hand van het bouw materiaal worden beantwoord.

Toen dominee De Mol het terrein aan het einde van de 18^e eeuw aankocht, stond er al een boerenhoeve op dit land die mogelijk uit de Middeleeuwen zou dateren. Op de kaart van Spruytenburgh uit 1734 is deze hoeve op dezelfde locatie ingetekend als waar later de kosterswoning zou staan.⁶⁵ Van deze locatie zijn bij de opgraving diverse metselwerkstructuren nog *in situ* aangetroffen. Het gaat daarbij om een aantal muren, een bakstenen vloer en een plavuizenvloer. Uit de analyse is gebleken dat, mogelijk met uitzondering van de bakstenen uit de vloer, alle bakstenen van hetzelfde type zijn en daarom naar alle waarschijnlijkheid tot één en dezelfde bouw fase behoren. Er kan dus worden uitgesloten, dat de oorspronkelijke boerenhoeve door aan- of gedeeltelijk herbouw tot kosterswoning is omgebouwd. Het is niet bekend of de boerenhoeve uit baksteen was opgetrokken, maar de formaten van de aangetroffen bakstenen komen zeker niet overeen met formaten die in de Middeleeuwen gangbaar waren.⁶⁶ Daarnaast is door middel van dendrochronologisch onderzoek van de funderingsplanken onder de turfblokken vastgesteld dat het hout voor de funderingen na 1757 is gekapt.

Door Wagenaar, een Amsterdamse bouwkundige uit de 18^e eeuw, wordt het hier aangetroffen baksteen formaat omschreven als 'Leidse of Vechtsteen'.⁶⁷ Van oudsher werd langs de Vecht weliswaar een groter formaat steen gebakken, maar door de opkomst van de IJsselsteentjes in de 16^e eeuw en de toenemende vraag naar kleine bakstenen, werden ook de steenbakkers langs de Vecht gedwongen een kleiner formaat in hun assortiment op te nemen. Dit is het formaat waar door Wagenaar naar wordt verwezen, hetzelfde formaat dat ook bij deze opgraving is aangetroffen. In Amsterdam, de belangrijkste afnemer van de Vechtstenen,⁶⁸ komen deze kleinere Vechtstenen vooral voor in metselwerk uit de 17^e eeuw.⁶⁹ Ook elders zijn stenen van dit formaat al in de 16^e en 17^e eeuw in gebruik, hoewel het daarbij niet per se om Vechtstenen gaat.⁷⁰ In (de stad) Utrecht wordt ditzelfde formaat echter met name in 18^e-eeuws metselwerk aangetroffen.⁷¹ Op grond van de gebruikte formaten zouden de muren dus zowel in de 17^e als in de 18^e eeuw geplaatst kunnen worden, maar zeker niet eerder.

Daarnaast is er een bakstenen vloertje dat op zeer korte afstand van de houten beschoeiingen van een mogelijke sloot of bak is blootgelegd. De steen uit dit vloertje is dezelfde als de bakstenen waarmee de muren van de kosterswoning zijn opgemetseld. Daarmee lijkt het aannemelijk dat zowel het vloertje als de kosterswoning uit de tijd van de porseleinfabriek dateren. De kosterswoning zou dan nieuw gebouwd zijn aan het einde van de 18e eeuw.

Daarnaast is ook bij de kosterswoning één bakstenen vloer aangetroffen van een afwijkend, namelijk groter formaat stenen. Het uit deze vloer bemonsterde exemplaar komt verder in alle opzichten (type, baksel, kleur) sterk overeen met de serie van de muren en zal ook een Vechtsteen zijn. De mogelijkheid dat deze grotere stenen overeen komen met die van de fundering van de porseleinfabriek, zou zeker nader onderzocht moeten worden.

Er bestaat nog een verband met de porseleinfabriek in de vorm van een sterk verwrongen fragment baksteen met ovenglazuur. Dit fragment, afkomstig uit dezelfde serie als de muren, is mogelijk gebruikt als ovensteun in de oven van de porseleinfabriek. De baksteen is daarna als ovenafval in de ophogingslaag terecht gekomen, tezamen met een fragment van een gazette.

⁶⁵ Nieuwenhuizen 2007, afb. 34.

⁶⁶ Eigen database; zie ook Janse 1965, Hollestelle 1976.

⁶⁷ Gawronski & Veerkamp 2004.

⁶⁸ Hollestelle 1976, 252.

⁶⁹ Gawronski & Veerkamp 2004.

⁷⁰ Zoals in Den Bosch (Janssen, 1983), Vlissingen en Middelburg (Ufkes 2003, 2007) en Leiden (Orsel 2007). Van Leiden is bekend dat hier vooral met Rijswijkse steen is gebouwd.

⁷¹ Ongepubliceerd overzicht H. Hundertmark 1994, aangevuld in 2007.

Bij het natuursteen zijn twee grote fragmenten van Bentheimer zandsteen aanwezig die beide *in situ* op het vloerniveau van de kosterswoning zijn aangetroffen. De plaats waar ze zijn gevonden, respectievelijk in de hoek van twee muren en in het midden van een muur, wekt de impressie dat ze als fundering voor gebintstijlen gebruikt kunnen zijn. In dat geval dateren ze uit dezelfde tijd als het metselwerk. Beide fragmenten zijn bewerkt, waarbij één herkend kan worden als een deel van een halfzuil. Deze stenen moeten oorspronkelijk deel hebben uitgemaakt van een monumentaal gebouw. Als de herkomst te traceren is, (het laat-Gotische kerkje dat aan de overkant van de dijk heeft gestaan?), zou dit mogelijk de datering van de bouw kunnen bevestigen.

Tenslotte is nog een aantal fragmenten van verschillende dakbedekkingen aangetroffen. Er zijn grote fragmenten rode en grijze dakpannen, beide van het type Oude Holle pan, en twee kleine fragmenten van verschillende soorten natuurstenen dakleien. Die laatste zouden van elders afkomstig kunnen zijn. De grootte van de dakpanfragmenten maakt het waarschijnlijk dat deze op een dak in de directe omgeving hebben gelegen. Ze zijn ofwel van twee verschillende gebouwen afkomstig ofwel van bijvoorbeeld een voorhuis en een achterhuis.

Samenvattend kan gezegd worden dat het aangetroffen natuursteen en bouw materiaal erop lijkt te wijzen dat de kosterswoning nieuw is gebouwd. Een bakstenen vloertje nabij de houten beschoeiingen van een mogelijke sloot of houten bak dat uit dezelfde soort bakstenen bestaat, lijkt deze bouw te plaatsen rond de tijd van de porseleinfabriek.

3.3.6 Het archeozoölogische onderzoek naar dierlijk botmateriaal uit een 17^e/18^e-eeuwse ophogingslaag te Oud-Loosdrecht

(J. van Dijk, Archeoplan Eco)

Inleiding

Tijdens het onderzoek is een kleine hoeveelheid dierlijk botmateriaal verzameld. Het materiaal is afkomstig uit een 17^e/18^e-eeuwse ophogingslaag die op het omliggende erf en het achterterrein van de kosterswoning ligt. In het onderstaande wordt het botmateriaal beschreven.

Methoden

Het botmateriaal is handmatig verzameld. Bij de analyse van de zoogdier-, vogel- en schelpresten is zoveel mogelijk informatie genoteerd.⁷² Dit houdt in dat van elk botfragment – indien mogelijk – gegevens zijn opgetekend met betrekking tot soort, skeletelement, leeftijd, sexe, fragmentatie, afmeting en specifieke kenmerken zoals hak-, snij- of zaagsporen en sporen van verbranding, vraat of pathologische aandoeningen. Al deze gegevens zijn vastgelegd in een databestand. Sommige zoogdierresten kunnen niet meer op soort worden gebracht, maar nog wel worden ingedeeld naar diergrootte. Paarden en runderen worden tot de grote zoogdieren (Large Mammal: LM) gerekend. Schapen, geiten en varkens zijn middelgrote zoogdieren (Medium Mammal: MM). Resten van kleine zoogdieren (Small Mammal: SM) zijn niet aangetroffen.

Behalve het aantal resten is ook het gewicht van de zoogdierresten vastgelegd. Het gewicht is te beschouwen als een maat voor de hoeveelheid vlees om de botten.

Verschillende onderzoeksmethoden zijn gebruikt bij de interpretatie van de gegevens. Een schatting van de leeftijd waarop de dieren zijn geslacht (of gestorven) is enerzijds gedaan met behulp van de postcraniale (niet tot de schedel behorende) botten. Vooral pijpbeenderen leveren postcraniale leeftijdsgegevens. Bij een volwassen dier is zowel het bovenste (proximale) als het onderste (distale) uiteinde van het pijpbeen vergroeid met de schacht. De leeftijd waarop deze vergroeiing ongeveer plaatsvindt, is voor de diverse gedomesticeerde soorten geïventariseerd.⁷³

Anderzijds vindt een schatting van de leeftijd plaats met behulp van gebitselementen aan de hand van de doorbraak, wisseling en slijtage van de kiezen. Voor de aanduiding van de slijtage is de methode van Grant gebruikt.⁷⁴ De leeftijd is gebaseerd op Hambleton.⁷⁵ De maten van botelementen zijn

⁷² Tijdens de determinatie is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollectie van Archeoplan Eco te Delft en de referentiecollectie van het Amsterdams Archeologisch Centrum (AAC) van de Universiteit van Amsterdam.

⁷³ Habermehl 1975.

⁷⁴ Grant 1982.

⁷⁵ Hambleton 1999.

genomen volgens de methode van Von den Driesch.⁷⁶ De schofthoogte van rund is bepaald met de vermenigvuldigingsfactor van Von den Driesch & Boessneck.⁷⁷ Informatie met betrekking tot het skeletelement en de leeftijd zijn in bijlagen 12 en 13 vermeld.

Resultaten

Om een indruk te krijgen van de conservering van het botmateriaal is gekeken naar de broosheid en de verwerking van de botten. De fragmentatie van het bot is uit te drukken in klassen.⁷⁸ Dit dierlijke materiaal valt in klasse 1 (sterk, compleet bot of botfragment). De verwerking is aan te geven in stadia en het bot valt in stadium 0 (bot vertoont geen sporen van barsten of schilferen).⁷⁹ Het botmateriaal is derhalve goed geconserveerd.

In totaal zijn 30 dierlijke resten onderzocht. Eén botrest is een fragment van de eerste rib van een mens. Twee fragmenten zijn van vogel en twee van een schelpdier. De overige 25 resten zijn van zoogdieren.

Onder de zoogdierresten zijn resten van rund, varken en schaap/geit aanwezig (tabel 7).

De runderresten komen uit de kop, de voor- en de achterpoot en de voet. Elementen uit de romp lijken op het eerste gezicht niet aanwezig. Enkele rib- en wervelfragmenten zijn echter niet op soort te brengen, maar alleen aan een groot zoogdier toe te wijzen. Het is goed mogelijk dat deze rompelementen afkomstig zijn van rund aangezien dit het enige aanwezige grote zoogdier is. Er zijn vier leeftijdsbepalingen mogelijk met de runderresten. Drie postcraniale elementen zijn van dieren die ouder zijn geworden dan 1 à 2 jaar en een onderkaak is van een volwassen dier (ouder dan 4 jaar). Op enkele botresten zijn slachtsproten zichtbaar. Een compleet middenvoetsbeen vertoont snijsporen vlak onder de proximale (boven)rand. Ook op het distale (onderste) gewricht van een tweede teenkoot zijn snijsporen zichtbaar. Daarnaast zijn op drie runderresten haksporen te zien: op een onderkaak, een middenhandsbeen en een bekken. Het is mogelijk om de schofthoogte van één van de runderen te berekenen met behulp van het complete middenvoetsbeen: de schofthoogte bedraagt 133 cm.⁸⁰ Drie varkensfragmenten komen uit de voorpoot. Bij twee fragmenten is een leeftijdsbepaling mogelijk. Eén van de elementen is van een dier dat is gestorven op een leeftijd jonger dan 2 jaar. Het andere element is van een dier dat is gestorven in het eerste levensjaar. Bij een spaakbeen is het proximale deel afgezaagd.

Het fragment van schaap of geit betreft een middenhandsbeen. Het fragment geeft geen informatie over de slachtleeftijd. Op het bot zijn sporen van hondenvraat zichtbaar.

Op de rib- en wervelfragmenten van groot zoogdier zijn diverse haksporen zichtbaar.

Tabel 7. Oud-Loosdrecht, Wijdemeren: het spectrum.

	Latijnse naam	n	g	Nederlandse naam
zoogdier	<i>Homo sapiens</i>	1	6,6	Mens
	<i>Bos taurus</i>	11	1.187,8	Rund
	<i>Ovis aries/Capra hircus</i>	1	8,6	Schaap/Geit
	<i>Sus domesticus</i>	3	76,3	Varken
	large mammal (indet.)	8	287,4	groot zoogdier
	medium mammal (indet.)	1	4,2	middelgroot zoogdier
	mammal, indet.	1	1,5	zoogdier, niet te determineren
totaal zoogdier		26	1.572,4	
vogel	<i>Ardea cinerea</i>	1	-	Blauwe reiger
	<i>Meleagris gallopavo</i>	1	-	Kalkoen
schelpdier	<i>Ostrea edulis</i>	2	-	Oester
totaal		30	1.572,4	

n aantal resten

g gewicht in grammen

⁷⁶ Von den Driesch 1976.

⁷⁷ Von den Driesch & Boessneck 1974.

⁷⁸ Huisman *et al.* 2006.

⁷⁹ Huisman *et al.* 2006 conform Behrensmeijer 1978.

⁸⁰ De grootste lengte van het middenvoetsbeen is 244 mm.

Behalve zoogdierresten zijn ook botfragmenten van vogel aanwezig. Van de blauwe reiger is een fragment van het ravebeksbeen (rompelement) aangetroffen. Een kalkoen is vertegenwoordigd door een scheenbeenfragment. De vogelresten vertonen geen vraat of slachtsporen. De schelpresten zijn afkomstig van een soort die in zee leeft: de oester.

Discussie

In het PvE is geen directe onderzoeksvraag aan het botmateriaal gesteld. Meestal wordt bij archeozoologisch onderzoek gevraagd om een beeld van de voedsel economie te geven. Aan de hand van 30 botfragmenten kan deze vraag slechts heel algemeen worden beantwoord. Daarnaast is geprobeerd antwoord te geven op de vraag: Wat representeren de botresten uit de ophogingslaag?

De aangetroffen zoogdiersoorten zijn tot de vleesleveranciers te rekenen. Dit blijkt uit de slachtsporen op de botten. Daarnaast vertegenwoordigen ook de resten van de kalkoen, de reiger en de oester voedselafval. De kalkoen, afkomstig uit de "Nieuwe Wereld", is in de 18^e eeuw geen zeldzaam verschijnsel meer, maar zal toch vooral bij de rijke burgers op tafel hebben gestaan. Dit geldt ook voor de oester. In een 17^e-eeuws Antwerps receptenboek staat hoe een blauwe reiger moet worden gebraden.⁸¹

Op een deel van de resten van de vleesleveranciers zijn slachtsporen zichtbaar. De snijsporen op de pootelementen van rund zijn ontstaan tijdens het onthuiden van het dier. Hak- en zaagsporen op de botten zijn ontstaan doordat na het doden van het dier het karkas in stukken is opgedeeld en deze karkasdelen verder zijn verdeeld in hanteerbare porties. Het voorkomen van zaagsporen op dit materiaal is niet verwonderlijk. Het gebruik van de zaag tijdens het opdelen van een karkas is een laat postmiddeleeuws fenomeen.⁸² Op de botten zijn geen snijsporen aanwezig die duiden op het lossnijden van het vlees.

Slechts één fragment is aangevreten door een hond en dit geeft aan dat het botmateriaal toegankelijk is geweest voor honden.

Over de herkomst van de meest intrigerende vondst, de eerste rib van een mens, kan alleen worden gespeculeerd. Wellicht is de grond waarmee het terrein is opgehoogd weggegraven vanaf een voormalig kerkhofterrein. Of dit van het kerkterrein direct aan de overzijde van de huidige Oud-Loosdrechtsedijk afkomstig is, kan niet met zekerheid worden gezegd.

Conclusie

De botresten van de vleesleveranciers zoals rund, schaap/geit en varken in de ophogingslaag vertonen sporen die zijn ontstaan tijdens het onthuiden en het opdelen van het karkas, maar geen sporen van de consumptie zelf. Naast de vleesleveranciers zijn ook de resten van kalkoen, blauwe reiger en oester tot het voedselafval te rekenen.

De menselijke rib vertegenwoordigt geen voedselafval, maar is mogelijk door opspit tussen de dierlijke resten terecht gekomen.

⁸¹ Schildermans *et al.* 2007.

⁸² Albarella 2003.

4 Synthese

(N. Bouma)

4.1 Algemeen

De verwachtingen die op grond van het vooronderzoek zijn gesteld, kunnen op basis van het huidige onderzoek slechts ten dele worden bevestigd. Wel zijn er enkele nieuwe inzichten in de bewoningsgeschiedenis van het onderzoeksterrein aan het licht gekomen, waarover voorafgaand aan het huidige archeologische onderzoek weinig tot niets bekend was.

Ver voordat het plangebied door dominee Joannes de Mol werd bewoond en in gebruik genomen werd voor de porseleinfabriek was dit gebied reeds in de Late Middeleeuwen ontgonnen, in cultuur gebracht en geschikt gemaakt voor bewoning. Vóór de ontginningen bestond het landschap hier uit een veenmoeras dat vrijwel geheel ontoegankelijk was. De Oud-Loosdrechtsedijk, waaraan het plangebied ligt, is de noordelijke as van een veenontginningsblok. De dijk heet op de kaart van Spruytenburgh "den Nieuwen Dijk". Het veenriviertje de Drecht, dat loodrecht uitkomt op de Vecht, vormde de ruggengraat van dit blok. Ten zuiden van de Drecht werd het gebied ontgonnen vanaf "den Ouden Dijk", nu grotendeels verdwenen in het water. Vanwege de vernatting van het milieu heeft de bewoning van "den Ouden Dijk" zich dieper het veen in verplaatst, naar een tweede "Nieuwen Dijk". Het is mogelijk dat er voorafgaand aan "den Nieuwen Dijk" in Oud-Loosdrecht ook een "Ouden Dijk" is geweest, die door de veenwinning op die plek niet meer te zien is op 17^e-eeuwse kaarten. De oudste vondsten die in het plangebied zijn gedaan, dateren de vroegste ontginning en bewoning in de 14^e eeuw. Niet alleen keramiek, maar ook een laatmiddeleeuws mesfragment dateert uit deze periode. Ook bij archeologisch onderzoek dat ca. 60 tot 190 m ten oosten van het plangebied is uitgevoerd, dateren de oudste sporen en vondsten uit de 14^e eeuw. Voor zover nu bekend begint de geschiedenis van Loosdrecht echter al rond 1200. Mogelijk moeten de oudste sporen van ontginning en bewoning van Loosdrecht uit de 12^e/13^e eeuw gezocht worden op de oeverwallen van de Drecht. Door vernatting van het milieu was het waarschijnlijk echt noodzakelijk om de bewoning middels ontginning verder het veen in op te schuiven. Hierbij lijkt het erop dat rond 1300 bewoning mogelijk was aan de huidige Oud-Loosdrechtsedijk. Getuige het vondstmateriaal is vanaf de 14^e eeuw het plangebied continue in gebruik en/of bewoond geweest tot aan de huidige periode.

Op basis van historische bronnen is bekend dat toen dominee Joannes de Mol in 1753 het terrein aankocht, er reeds een boerenhofstede stond op het terrein waar later de porseleinfabriek zou worden gebouwd. Over wanneer deze hofstede is gebouwd en hoe lang deze al bestond, is vrijwel niets bekend. Op de *Nieuwe kaart van Mynden en de Loosdrecht*, vervaardigd door Jan Spruytenburgh in 1734, staat op elk perceel ten zuiden van de kerk en de dijk minimaal één gebouw ingetekend. Hieruit kan opgemaakt worden dat het onderzoeksgebied in de eerste helft van de 18e eeuw zeker al bewoond en bebouwd is geweest. Op basis van het aangetroffen vondstmateriaal en absolute dateringen die verkregen zijn via dendrochronologisch onderzoek van houten beschoeiingen, kan deze bewoningsfase reeds in de tweede helft van de 17^e eeuw geplaatst worden.

In werkput 2 zijn verschillende houten constructies aangetroffen in de vorm van beschoeiingen. Deze beschoeiingen vormen de oostelijke en westelijke begrenzing van een licht noordoost-zuidwest georiënteerde sloot. Deze sloot is op verschillende historische kaarten en oude foto's nog te herkennen en volgt precies de laatmiddeleeuwse percelering. De aangetroffen sloot vormt waarschijnlijk ook niet alleen een perceels- of erfgrans, maar heeft ook als mogelijke ontginnings- of afwateringssloot gefunctioneerd en dateert waarschijnlijk ook in oorsprong uit de Late Middeleeuwen. Dat lijkt te worden bevestigd door 14^e- en 15^e-eeuwse vondsten uit de onderste lagen van de sloot. Waarschijnlijk in de 17^e of in de 18^e eeuw wordt de sloot voorzien van beschoeiingen. Deze bestaan uit vertikaal ingeslagen palen met aan de bovenzijde horizontale planken. De palen bevinden zich aan de binnenzijde, dus in de sloot. Dit moest voorkomen dat het talud in de sloot zou kunnen zakken. Opvallend is dan ook dat de westelijke beschoeiing voor een deel is ingezakt richting de sloot. De sloot wordt in de vroege 19^e eeuw gedempt, getuige het jongste vondstmateriaal uit het eerste kwart van de 19^e eeuw dat hierin is aangetroffen. Waarschijnlijk wordt de sloot gedempt, omdat hier in 1820 een lagere school wordt gebouwd. Mogelijk verklaard de demping van de sloot de aanwezigheid van een noordwest-zuidoost gelegen beschoeiing midden in de sloot die als afdamming van deze sloot lijkt te hebben gediend. Deze

beschoeiing is stevig uitgevoerd door een dubbele rij planken in de bodem te slaan met aan de zuidzijde daarvan een stevige houten balk die op ingeslagen palen rust. De dubbele plankenrij is dusdanig aangelegd dat er sprake is van een gesloten (waterdichte) beschoeiing. Van deze afdamming zijn geen dendrochronologische dateringen verkregen die het moment van afdammen kunnen dateren.

Er is ook nog een andere interpretatie mogelijk die de zuidelijke beschoeiing in de sloot kan verklaren. Mogelijk zijn ten behoeve van de opslag en verwerking van de klei één of meer bakken gemaakt, bijvoorbeeld een fermenteringsbak. Dit lijkt echter te worden tegengesproken door de historische bronnen, waarin te lezen valt dat dominee De Mol de porseleinmassa 'buiten de deur' liet maken en wel in De Bilt en Utrecht. Hierin staat namelijk vermeld dat het fermenteren en mengen mogelijk plaatsvond in een gehuurde kelder aan de Oude Gracht in Utrecht nabij de Bezembrug.⁸³

In het noordelijke en noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied zijn de resten teruggevonden van twee gebouwen. Van het meest westelijke gebouw resteert slechts een vloerniveau en fundering in werkput 3. In het noordelijke deel van werkput 1, geheel in het noordoosten van het plangebied, zijn de resten teruggevonden van de kosterwoning van dominee De Mol. Deze overblijfselen bestaan uit funderingen van turf en hout, bakstenen muren en funderingen, vloerniveaus, een straatje of paadje van keien langs de westgevel van de kosterwoning en een restant van een houten waterput op het achtererf van de woning. Een dendrochronologische datering van één van de funderingsplanken van het gebouw, dateert de bouw van de kosterwoning na 1757. Dit geeft aan dat de kosterwoning nieuw is gebouwd en dat er dus geen sprake is van een verbouwing of restauratie van een reeds bestaand gebouw, bijvoorbeeld de in de bronnen genoemde boerenhofstede of één van de gebouwen die op de *Nieuwe kaart van Mynden en de Loosdrecht* staan weergegeven. De houten funderingsplanken zijn door middel van pen-gat verbindingen aan elkaar bevestigd. Op het houten funderingswerk zijn turfblokken gebruikt als fundering. Het gebruik van turf als funderingsmiddel is sterk landschappelijk bepaald en komt vrijwel alleen in veenrijke gebieden voor. Zo zijn bijvoorbeeld ook bij archeologisch onderzoek in Nieuwkoop funderingen van turfblokken aangetroffen. In Loosdrecht en omgeving was veen vrijwel overal in ruime mate aanwezig en daardoor relatief makkelijk en goedkoop aan te komen. De turfblokken hebben tevens als eigenschap dat ze licht van gewicht zijn en daardoor minder snel weg zullen zakken als bijvoorbeeld bakstenen funderingen en vocht op kunnen nemen.

Van de kosterwoning zijn ook de funderingen van verschillende binnen- en tussenmuren bewaard gebleven. Het woongedeelte van de kosterwoning bevond zich waarschijnlijk aan de straat- of dijkzijde van de woning. Dit is afgeleid uit de lay-out van de kosterwoning. Aan de hand van de funderingen kunnen in de noordelijke helft van het gebouw meerdere kamers of ruimtes worden onderscheiden. Op basis van de opgravingsresultaten en het vondstmateriaal is het echter haast onmogelijk om specifieke functies aan een ruimte toe te schrijven. Het is mogelijk dat de grote ruimte in het noordwesten van het gebouw de woonkamer of opkamer van de kosterwoning betreft. De zuidelijke helft van de kosterwoning laat geen specifieke indeling in verschillende ruimtes of kamers zien. Ook zijn er geen uitbraaksporen aangetroffen die hierop zouden kunnen wijzen. Op basis hiervan kan wellicht gesteld worden dat de zuidelijke helft van het gebouw in gebruik was als mogelijke schuur, stal of opslagruimte.

Er is één deel van een fundering aangetroffen die kan worden toegeschreven aan bebouwing uit de periode na de fabrieksfase. Dit fundament moet afkomstig zijn van één van de schoolgebouwen die hier vanaf 1820 in het plangebied hebben gestaan.

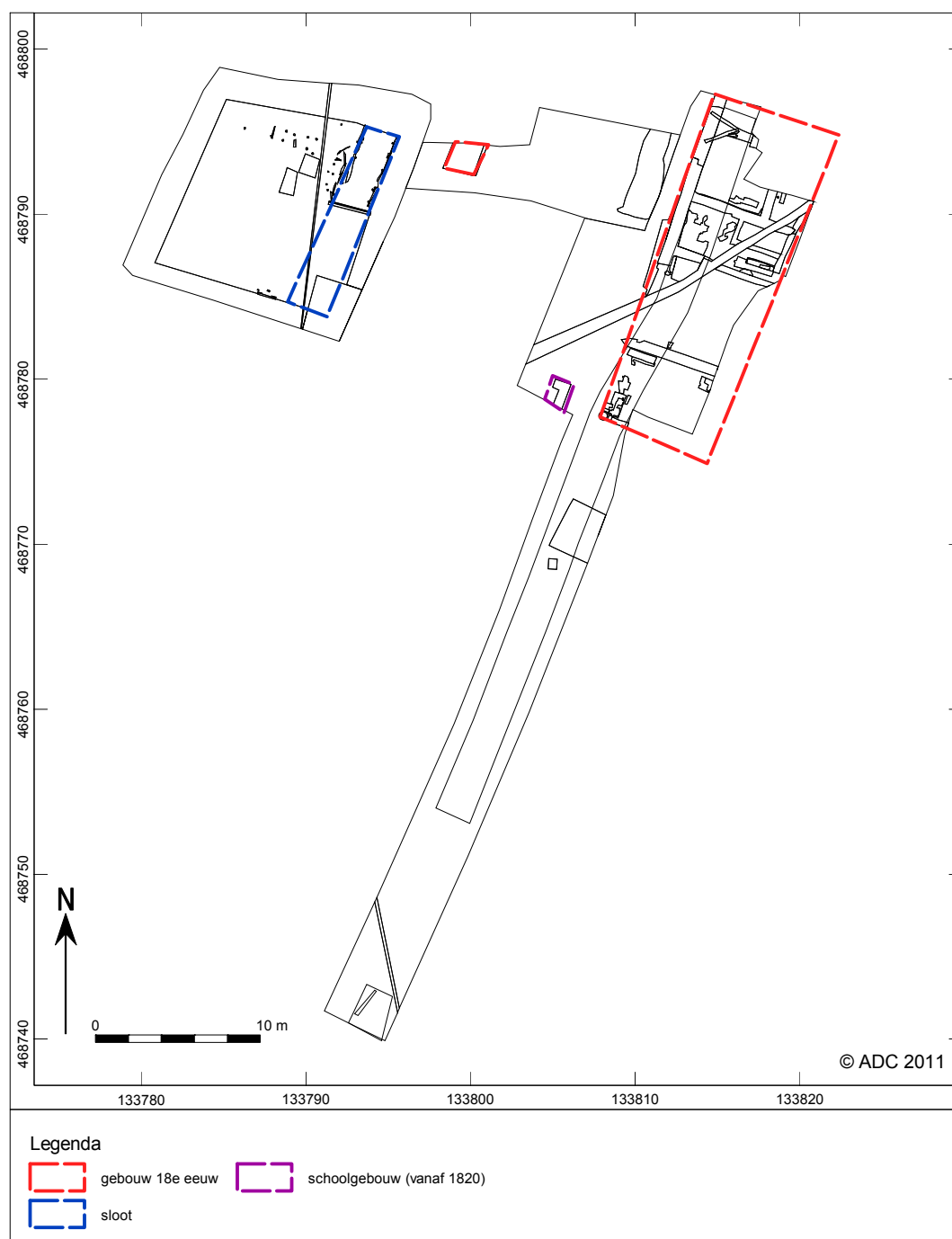
Het archeologisch onderzoek heeft geen sporen van de porseleinfabriek zelf in de vorm van funderingen of ovens opgeleverd. Ook zijn er geen specifieke afvalplaatsen van de porseleinproductie gevonden. Op basis van het archeologisch onderzoek uit 2000 kan worden

⁸³ Haselhoff Lich Kasteleijn en Van der Meulen 2007, 62.

opgemaakt dat het fabrieksgebouw zich in het westen en zuidwesten van het plangebied bevindt. De ovens waren geheel in het zuidwesten van het plangebied aanwezig, zo dicht mogelijk langs de waterkant van de Loosdrechtse Plassen. Ook eventuele afvaldumps van de porseleinproductie lijken voornamelijk in de plassen te kunnen worden verwacht, getuige de talloze duikvondsten die hier in het verleden al zijn gedaan.

Het archeologisch onderzoek heeft evenmin duidelijke afvaldumps van Amsterdams stadsafval opgeleverd. Kijken we echter goed naar het historische kaartmateriaal, dan blijkt dat de veenwinning zich vrij strikt beperkt heeft tot het land achter de percelen waar de bewoning zich op bevond. Ook is het opvallend dat de Loosdrechtse plassen zoals wij die nu kennen in de 19^e eeuw veel kleiner waren. Pas in de loop van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw nemen de Loosdrechtse plassen hun huidige vorm en omvang aan.

Afb. 41. Overzicht van de aangetroffen structuren in het onderzoeksgebied.

Aanbevelingen voor duurzaam behoud van het niet opgegraven deel van de vindplaats

Uit het archeologisch onderzoek is naar voren gekomen dat de vindplaats zich direct onder het recent opgebrachte pakket zand bevindt. Dit betekent dat bij toekomstige (bodemversturende) werkzaamheden in het huidige plangebied hiermee rekening dient te worden gehouden. Zeker wanneer dit zandpakket wordt afgegraven, kunnen archeologische sporen en vondsten meteen aan het licht komen. Dit zandpakket varieert in dikte, maar is op sommige plaatsen niet meer dan 50 cm dik. Dit geldt ook voor het aanleggen van kabels en leidingen in het gebied, omdat deze dieper moeten worden aangelegd dan 50 cm. Indien in de toekomst nieuwe groenvoorzieningen en beplantingen worden aangebracht, moet rekening worden gehouden met het feit dat boomwortels tot relatief grote diepte archeologische waarden kunnen beschadigen. Voor het behoud *in situ* van de in het plangebied aanwezige archeologische waarden is het het beste om de bodem ongeroerd te laten en ook de afdekkende lagen niet te roeren.

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van het onderzoek.

1. Hoe zag het terrein eruit ten tijde van de bouw van de porseleinfabriek? Wat is de lay-out van de porseleinfabriek en zijn er faseringen binnen de aan de fabriek gerelateerde bebouwing en bijvoorbeeld ovens waar te nemen?

Het huidige onderzoeksterrein was ten tijde van de porseleinfabriek opgedeeld in twee percelen die van elkaar gescheiden waren door een perceelssloot. Op het westelijke perceel stond de porseleinfabriek en op het oostelijke perceel de kosterswoning van dominee Joannes de Mol. De kosterswoning zal kort voor de bouw van de fabriek zijn gerealiseerd, aangezien de houten funderingen van de woning dendrochronologisch gedateerd zijn na 1757. Ten tijde van de bouw van de kosterswoning, woonde de dominee en zijn gezin waarschijnlijk in een naastgelegen gebouw waarvan ook enkele resten bewaard zijn gebleven. Over de lay-out van de porseleinfabriek en de ovens is geen aanvullende informatie uit het onderzoek naar voren gekomen.

2. Zijn er uit de actieve periode van de porseleinfabriek (gesloten) vondstcontexten, en zo ja hoe verhouden deze zich tot deze fabriek en wat zeggen deze over de bewoners in termen van sociale achtergrond en dagelijkse bezigheden?

Ten oosten van de porseleinfabriek liep een sloot die een perceelsgrens vormde tussen het fabrieksterrein en het perceel waar de kosterswoning stond. In deze sloot is vondstmateriaal aangetroffen uit de actieve periode van de porseleinfabriek. Deze vondsten bestaan hoofdzakelijk uit aardewerk, glas en dierlijk bot. Dit materiaal kan als huishoudelijk afval worden gezien, want productieafval van de fabriek is nauwelijks aangetroffen. Het verzamelde vondstassemblage is echter te gering om zekere uitspraken te kunnen doen over sociale achtergrond en dagelijkse bezigheden.

3. Zijn er afvalcontexten aan deze eventuele bewoning te relateren en zo ja wat zeggen deze over de bewoners in termen van sociale achtergrond en dagelijkse bezigheden?

Verspreid over het erf van de kosterswoning is huishoudelijk afval gevonden in de vorm van aardewerk, glas, metaal en dierlijk bot. Veel van dit materiaal is aangetroffen in ophogingslagen rond het erf en op het achterterrein van de kosterswoning. Het vondstcomplex is echter te gering om zekere uitspraken te kunnen doen over sociale status of dagelijkse bezigheden.

4. Wat vertellen de aan de porseleinfabriek te relateren afvalcontexten over het assortiment (zowel in vormen als decors) van de fabriek en het productieproces?

Tijdens het archeologisch onderzoek is een bijzonder gering aantal vondsten gedaan die aan de porseleinproductie van de fabriek van dominee Joannes de Mol kunnen worden toegeschreven. Het betreft zowel porseleinbakkersgerei, halffabrikaten als producten uit de fabriek.

5. Stemt het archeologische beeld van het assortiment overeen met dat van het porselein dat uit overlevering bewaard is gebleven?

Deze vraag kan op basis van de onderzoeksresultaten niet worden beantwoord. Het aantal Loosdrechtse porseleinvondsten is daarvoor te gering.

6. Uit historische bronnen weten we dat de fabriek te kampen had met veel misbrand. Is hier op basis van archeologisch materiaal een verklaring voor te geven?

Het archeologisch onderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd die ons meer kunnen vertellen over de misbrand in de porseleinfabriek.

7. Hoe zag de bewoning er (in grote lijnen) uit na het verlaten van de porseleinfabriek en welke aanwijzingen zijn er voor het stopzetten van de productie?

Er zijn geen aanwijzingen aangetroffen die iets zouden kunnen zeggen over het stopzetten van de productie. De sloot die centraal in het plangebied is aangetroffen en die een perceelsgrens vormde tussen het fabrieksterrein en het perceel van de kosterwoning, is in het begin van de 19^e eeuw gedempt. Dit komt goed overeen met de datering van het eerste schoolgebouw dat in het plangebied wordt gebouwd in 1820. Het plangebied blijft in gebruik als schoolterrein totdat in 1999 de schoolgebouwen werden gesloopt. De kosterwoning heeft zeker nog tot halverwege de 20^e eeuw bestaan.

5 Conclusie

(N. Bouma)

De belangrijkste conclusie die op basis van het uitgevoerde archeologische onderzoek kan worden gemaakt, is dat er belangrijke en aanvullende informatie over de historische bewoning en bebouwing ter plaatse van het plangebied aan het licht is gekomen. Er wordt over het algemeen gedacht dat archeologisch onderzoek van de vroegmoderne tijd, weinig kan toevoegen aan de historische gegevens die daarover bekend zijn. Van het huidige plangebied, en dan met name van de porseleinfabriek uit 1774-1784, zijn echter nauwelijks uitvoerige historische bronnen of afbeeldingen beschikbaar. Van de porseleinfabriek is niet één tekening of plattegrond bekend. Ook is er nog maar weinig bekend over de inrichting van de porseleinproductie ter plaatse. Archeologisch onderzoek is hiervoor nog de enige informatiebron die aanvullende en nieuwe informatie op kan leveren. Daarnaast vormen de archeologische vondsten tastbare overblijfselen van de historische bewoning in het plangebied.

Het archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er zeker al vanaf de 18e eeuw maar mogelijk al eerder sprake is van twee percelen die van elkaar gescheiden waren door een perceelssloot. Op het westelijke perceel was de porseleinfabriek gesitueerd. Op het oostelijke perceel zijn de resten aangetroffen van twee gebouwen. Eén van deze gebouwen kan worden toegeschreven aan de kosterwoning van dominee Joannes de Mol, eigenaar en oprichter van de Loosdrechtse porseleinfabriek. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de kosterwoning nieuw is gebouwd en dat er geen sprake is geweest van een verbouwing of restauratie van een ouder reeds bestaand gebouw.

Het onderzoek heeft ook aangetoond dat het huidige plangebied al vanaf de 14^e eeuw bewoond moet zijn geweest en vanaf deze periode continu in gebruik moet zijn geweest tot in onze tijd. Kijken we naar het historische kaartmateriaal, dan blijkt dat de veenwinning zich vrij strikt beperkt heeft tot het land achter de percelen waar de bewoning zich op bevond. Ook is het opvallend dat de Loosdrechtse plassen zoals wij die nu kennen in de 19^e eeuw veel kleiner waren. Pas in de loop van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw nemen de Loosdrechtse plassen hun huidige vorm en omvang aan. Het aangetroffen vondstmateriaal, dat hoofdzakelijk uit de periode 1650 tot 1850 dateert, vormt dan ook voornamelijk de neerslag van de historische bewoning ter plaatse.

Literatuur

Albarella, U., 2003: Tawyers, tanners, horn trade and the mystery of the missing goat. In: P. Murphy & P.E.J. Wiltshire (red.) *The environmental archaeology of industry*. Symposia of the AEA no. 20, pp. 71-83.

Bartels, M., 1999: *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Zwolle/Amersfoort.

Bartels, M., H. Clevis & F.D. Zeiler, 1993: *Van huisvuil en huizen in Hasselt. Opgravingen aan het Burg. Royerplein*. Kampen.

Bartels, M.H., 2004: Twee kleine martavanen en andere 18de-eeuwse Chinese keramiek uit de Bruynssteeg te Deventer. *Overijssels Erfgoed 2003*, 73-78.

Barwasser, M. & M. Smit, 1997: *Acht eeuwen tussen twee stegen. Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek in Kampen*. Kampen.

Behrensmeyer, A.K., 1978: Taphonomic and ecologic information from bone weathering. *Paleobiology* 4(2), 150-162.

Bentham, A. van, 2006: *Alkmaar Schelphoek. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*. Amersfoort (Rapport 503).

Bentham, A. van, 2011: *Nieuw-Loosdrechtsedijk 132 (gemeente Wijdemeren). Een archeologische begeleiding*. Amersfoort (ADC Rapport 2679).

Berends, A., 2009: *Een beerput van de 'Smeden'*. Amersfoort (Archeologische Rapporten Zwolle 51).

Berg, G. van den, S. Ostkamp & M. Veen, 2003: Catalogus van de misbaksels uit de Spaarpotsteeg. In: H. van den Berge (red.), *In Gorcum gebakken. Aardewerk, kleipijpen, wandtegels*. Rotterdam, 126-144.

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*. Zwolle (Publicaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie I).

Bitter, P., 1997a: *Wonen op Niveau. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*. Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 5).

Bitter, P., 1997b: *Wonen op Niveau. Catalogus van keramiek en glas*. Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 5a).

Blaauwen, A.L. den, 2007: Het eerste merk van de Loosdrechtse porseleinfabriek. In: K. Nieuwenhuizen, et al. (red.), *De Loosdrechtse porseleinfabriek boven water. Over gebouwen, porseleinproductie en ds. de Mol, 1774-1784*. Loosdrecht (Loosdrechts Historische Reeks 5), 21-26.

Bont, C. de, 2009: *Vergeeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*. Wageningen, Alterra Scientific Contributions.

Bottelier, T., 2004: *Een glasvondst afkomstig van de NV Glasfabriek Albert in het stadsdeel Schalkwijk (eertijds gemeente Haarlemmerliede)*. (Haarlems Bodemonderzoek 37).

- Bult, E.J., 1995: Delftse theepotten, de tweede generatie. In: H. Clevis (red.), *Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 January 1995*. Antwerpen/Nijmegen, 33-42.
- Bult, E., A. Carmiggelt, P. van Dam, M. Dijkstra en D. Hallewas, 2007: *De Middeleeuwen en vroegmoderne tijd in West-Nederland*. Nationale Onderzoeksagenda Archeologie, hoofdstuk 16. RCE, Amersfoort.
- Campbell, J.W.P., 2003: *Baksteen: geschiedenis, architectuur, technieken*, Tiel/België.
- Carmiggelt, A. & M.M.A. Van Veen, 1995: *Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag*. Den Haag (HOP-reeks 2).
- Clazing, A. & S. Ostkamp, 2006: *Aardewerk*. Amersfoort (In de voetsporen van heren (en) boeren. De ontdekking van een Stenen Kamer aan de Lange Steeg te Alblasterdam 519).
- Clevis, H., 2001: *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*. Zwolle.
- Clevis, H., 2006a: *Keramik en glas uit kelders van de havezathe Werkeren*. (Archeologische Rapporten Zwolle 40).
- Clevis, H., 2006b: *Achter de Broeren 2004. Pottenbakker of potverkoper; 16de-eeuwse misbaksels van keramik uit Zwolle*. Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 30).
- Clevis, H., 2006c: *De gracht van de havezathe Werkeren in Zwolle als stort voor afval*. (Archeologische Rapporten Zwolle 34).
- Clevis, H., 2007: *Opgeruimd staat netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*. Zwolle.
- Clevis, H., 2008: *Kinderspelen in de keuken. Opgraving Aapplein 1999, Zwolle*. (Archeologische Rapporten Zwolle 48).
- Clevis, H. & J. Kottman, 1989: *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*. Kampen.
- Clevis, H. & J. Thijssen, 1989: Kessel huisvuil uit een kasteel. *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek* 136, 4-45.
- Clevis, H. & P. Kleij, 1990: Het Zwolse Celehuisje, de bewoners en hun afval, 1550-1650. *Zwols historisch tijdschrift* 7-3, 76-93.
- Clevis, H. & M. Smit, 1990: *Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925*. Kampen.
- Clevis, H. & M. Klomp, 2004a: *Grote Markt 3-5*. Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 14).
- Clevis, H. & M. Klomp, 2004b: *Melkmarkt 30*. Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 12).
- Cowgill, J., M.de Neergaard & N. Griffiths, 1987: *Knives and scabbards, medieval finds from excavations in London*, London.
- Dalfsen, J. van, 2008: *Ossenmarkt 1995*. Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 45).
- Dierendonck, R.M. van (met medewerking van H. Hendrikse), 2004: Verdrongen dorpen in Zeeland (2): op zoek naar Sinte Philipslandt: archeologisch onderzoek in het kader van het project Verdrongen Dorpen. *Zeeland* 13, 45-59.

- Dijkstra, M. & S. Ostkamp (red.), 2006: *Vondsten uit een beerput van huis Rosendaal te Lisse (ca. 1590-1630). Een kijkje in de keuken van een VOC beambte. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003. Zwolle (Assembled Articles 3).*
- Dijkstra, M., S. Ostkamp, J.F.P. Kottman & L. de Vries (red.), 2006: *Vondsten uit een beerput van huis Rosendaal te Lisse (ca. 1590-1630). Een kijkje in de keuken van een VOC beambte. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003. Zwolle (Assembled Articles 3).*
- Driesch, A. von den, 1976: *Das Vermessen von Tierknochen aus Vor- und Frühgeschichtlichen Siedlungen*, München.
- Driesch, A. von den, & J. Boessneck 1974: Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechnung aus Längenmassen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen, *Säugetierkundige Mitteilungen* 22, 325-348.
- Dubelaar, W. et al., 2007: *Utrecht in steen – Historische bouwstenen in de binnenstad*, Utrecht.
- Gawronski, J. & J. Veerkamp, 2004: Bakstenen, *Monumenten & Archeologie* 3, 11 – 23.
- Gawronski, J. & J. Veerkamp, 2005: Plavuizen, *Monumenten & Archeologie* 4, 121 – 31.
- Gawronski, J & R. Jayasena, 2009a: *Een 17de-eeuwse beerput in de grachtengordel. Archeologische opgraving Keizersgracht 355. Amsterdam (Amsterdamse Archeologische Rapporten 36).*
- Gawronski, J & R. Jayasena, 2009b: *Noordoosthoek van een 13de-eeuws verdedigingswerk. Archeologische Opgraving Nieuwezijds Kolk (2006). Amsterdam (Amsterdamse Archeologische Rapporten 37).*
- Grant, A., 1982: The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates, in: B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds.) *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites, BAR British Series* 109, Oxford, 91-108.
- Griffioen, A., 2007: Vondsten: aardewerk. In: W.B. Waldus (red.), *Bewoningssporen op twee kwelderwallen in het tracé van de N31 Zurich-Harlingen. Een Archeologische Opgraving. Amersfoort (ADC Rapport 994), 35-40.*
- Griffioen, A., 2008: Aardewerk. In: W.B. Waldus (red.), *Onderzoek van een 19e-eeuws vrachtschip in het Hollandsch Diep. Amersfoort (ADC Rapport 999), 22-25.*
- Griffioen, A. & S. Ostkamp (red.), 2006: *Een 16de-eeuwse beerput uit de binnenstad van Woerden. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003. Zwolle (Assembled Articles 3).*
- Griffioen, A. & S. Ostkamp, 2009a: Aardewerk. In: L.P. Verniers (red.), *Een blik op de Teerling geworpen. Een archeologische opgraving en begeleiding in het kader van de reconstructie van het stationsgebied te Vredenburg gemeente Utrecht. Amersfoort (ADC Rapport 1680), 43-47.*
- Griffioen, A. & S. Ostkamp, 2009b: Het pottenbakkersafval. In: (red.), *Pottenbakkers aan de Anthoniedijk. Utrecht (Basisrapportage archeologie 34),*
- Griffioen, A., S. Ostkamp & D.H. Duco, 2009: Analyse van het aardewerk. In: W.B. Waldus (red.), *'De Jonge Jacob' De lichtung en het onderzoek van een hektjalk, vergaan op 23 juli 1858 in de monding van de Dordtsche Kil. Amersfoort (ADC Monografie 6), 85-94.*
- Groothedde, M., 2003: *Inleiding op twee vondstcomplexen van Zutphen-Stadhuis, vondstnummers 340 en 473. Zutphen (Digitaal rapport gemeente Zutphen).*

Groothedde, M. & M. Bartels, 2000: Taminiau in Zutphen, archeologie, geschiedenis en producten van een 19de-eeuwse pottenbakkerij. In: A. Böring, *et al.* (red.), *Töpfer. Kramer. Pottenbakkers. Keramiek tussen IJssel en Berkel*. Borken, 173-236.

Groothedde, M. & H.E. Henkes, 2003: *Zutphens glas zonder glans*. Zutphen (CD-rom, gemeente Zutphen).

Haartsen, A., J. Lenten & C. ten Oever-Van Dijk, 2001: *Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: de cultuurhistorie van Gooi- en Vechtstreek*. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Habermehl, K.-H., 1975: *Die Altersbestimmung bei Haus- und Labortieren*, Berlin.

Hambleton, E., 1999: Animal husbandry regimes in Iron Age Britain. A comparative study of faunal assemblages from British Iron Age sites. Chapter 8. Method for converting the results of different analyses of mandibular tooth wear into a similar format. *BAR British Series*, pp. 64-67.

Haselhoff Lich Kasteleijn, E. & J.P. van der Meulen, 2007: Porseleinproductie en de gang van zaken in Loosdrecht. In: K. Nieuwenhuizen, *et al.* (red.), *De Loosdrechtse porseleinfabriek boven water. Over gebouwen, porseleinproductie en ds. de Mol, 1774-1784*. Loosdrecht (Loosdrechts Historische Reeks 5), 21-26.

Haslingshuis, E.J. & H. Janse, 2001: *Bouwkundige termen*, Leiden.

Havers, G., 2003: Werra-keramiek uit Enkhuizen. In: H. Clevis (red.), *Handleiding Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws ceramiek en glas. Digitale versie 1.0*. Zwolle, 67-75.

Heuvel, H.W.M. van den, 2007: De vondsten nader bekeken. Steengoed, aardewerk, glas. In: K. Nieuwenhuizen, *et al.* (red.), *De Loosdrechtse porseleinfabriek boven water. Over gebouwen, porseleinproductie en ds. de Mol, 1774-1784*. Loosdrecht (Loosdrechts Historische Reeks 5), 21-26.

Hiddink, H. & S. Ostkamp, 2009: Aardewerk uit de Middeleeuwen en latere perioden. In: E. de Boer & H. Hiddink (red.), *Opgravingen aan de Ter Hofstadlaan te Someren. Een nederzetting en grafveld uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd en erven uit de Volle Middeleeuwen*. Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische rapporten 37), 79-84.

Hollestelle, J., 1976: *De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560*, Arnhem.

Hoogendijk, T., 2009: *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven (IVO-P) aan de Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht (gemeente Wijdereen)*, Hollandia reeks 235.

Hos, T. & D. Paalman, 2008: *Onder straatniveau! Archeologisch onderzoek op de "Grote Markt" te Dordrecht*. Zwolle (Dordrecht ondergronds 1).

Hos, T.H.L., 2008: *Wouw! Ververijen! Onderzoeksgebied Elffhuizen. Een bureauonderzoek en een definitieve opgraving in de binnenstad van Dordrecht*. Dordrecht (Dordrecht ondergronds 3).

Huisman, D.J., R.C.G.M. Lauwerier, M.M.E. Jans, A.G.F.M. Cuijpers & F.J. Laarman, 2006: Degradatie en bescherming van archeologisch bot. In: *Praktijkboek Instandhouding Monumenten II-11*. Overige onderwerpen 14, Den Haag 1-23.

Hulst, M. (red.), 2006: *Glas uit de gracht. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).

Hurst, J.G., D.S. Neal & H.J.E. van Beuningen, 1986: *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650*. Rotterdam (Rotterdam Papers VI. A contribution to medieval archaeology).

- Jacobs, E., 1994: Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem. *Haarlems Bodemonderzoek* 28, 3-25.
- Jacobs, E., 1995: De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinneesteege en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem. *Haarlems Bodemonderzoek* 29, 3-72.
- Jacobs, E., 1997: Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen. *Haarlems Bodemonderzoek* 31, 39-77.
- Jacobs, E., 2002: Spitten aan het Spaarne: een uitputtend verslag. In: E. Jacobs, *et al.* (red.), *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinneesteege in Haarlem.* (Haarlems Bodemonderzoek 36), 35-103.
- Jacobs, E., 2007: *Achterom 36-44, Den Haag. Definitief onderzoek.* (Afdeling Archeologie dienst Stadsbeheer rapport 0708).
- Jacobs, E. & M.M.A. Van Veen, 1996: *Van kerk tot rekenwerk. Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout.* Den Haag (HOP-reeks 3).
- Jacobs, E., D. Olthof & A. Pavlovic, 2000: Antoniestraat 6 en 8: potten en putten. *Haarlems Bodemonderzoek* 34, 3-110.
- Jacobs, E., M. Poldermans & T. van der Zon (red.), 2002: *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinneesteege in Haarlem.* Haarlem.
- Janse, H., 1965: *Bouwers en bouwen in het verleden,* Zaltbommel.
- Janse, H. (red), 1986: *Leien op monumenten,* Zeist.
- Janssen, H.L. (red), 1983: *Van Bos tot Stad - Opgravingen in 's-Hertogenbosch,* 's-Hertogenbosch.
- Jaspers, N.L., 2007a: Aardewerk. In: G. Labiau (red.), *N210 tussen Nederlek en Bergambacht: Laat-middeleeuwse selnerings- of huisplaatsen. Een Archeologische Opgraving.* Amersfoort (ADC Rapport 935), 25-47.
- Jaspers, N.L., 2007b: Aardewerk. In: J. Vanden Borre (red.), *Van Dalestraat/Geweldigerstraat - Van Dalestraat/1 Novemberstraat. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven.* Amersfoort (ADC Rapport 826), 23-25.
- Jaspers, N.L., 2008: Aardewerk. In: W Roessingh (red.), *Een middeleeuwse huisterp aan de Dorpstraat in Aalst, gemeente Zaltbommel.* Amersfoort (ADC Rapport 1042), 18-23.
- Jaspers, N.L., 2010: Laat- en postmiddeleeuws aardewerk. In: A. Hakvoort & L. van der Meij (red.), *Urnen onder de ploeg. Een opgraving van een cultuurlandschap in de microregio 'Floriade' (gemeente Venlo).* Amersfoort (ADC Rapport 1204), 101-106.
- Jaspers, N.L. & S. Ostkamp, 2006: *Het aardewerk uit de opgraving. Bodemvondsten uit de Boerenhoek Enkhuizen, opgraving "De Baan"(fase 2).* Amersfoort (ADC Rapport 452).
- Jayasena, R.M., 2005a: *Kuinre, een verdrongen Zuiderzee nederzetting en een schans boven water.* Den Bosch (BAAC rapport 04.138).
- Jayasena, R.M., 2005b: Sporen van een verdrongen Zuiderzee nederzetting en schans te Kuinre. In: (red.), *Overijssels Erfgoed. Archeologische en bouwhistorische Kroniek 2004.* Zwolle, 105-126.
- Jezeer, W., 2009: *Meppel - Woldstraat 68 (gemeente Meppel). Een archeologische begeleiding.* Amersfoort (ADC Rapport 1033).

- Jong-Lambregts, N. de, P. Bitter & L. Verspay-Frank, 2007: *Tussen Zwaard en Fortuin. Opgravingen in Alkmaar 2002-2005*. Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 12).
- Jongepier, J., 2006: *Archeologische waarnemingen Goes-Nieuwstraat 2-8. Gemeente Goes*. Middelburg (SCEZ-Rapport 2006-1).
- Kaneda, A. (red.), 2006: *How to distinguish Japanese porcelain from Chinese porcelain. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).
- Kaneda, A. & S. Ostkamp, 2005: *Vondsten. Rheden. Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het Hof te Dieren*. Amersfoort (ADC Rapport 351).
- Kleij, P., 1995: Oosterhouts aardewerk. In: H. Clevis (red.), *Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 january 1995*. Antwerpen/Nijmegen, 101-128.
- Kleij, P., 2007: *Archeologie van het platteland. Zeventiende- en achttiende-eeuwse vondsten van de Buurtweg te Akersloot*. Zwolle.
- Kleij, P., 2009: Oosterhout pottery II. Industrial waste from the Leijsenhoek. In: H. Clevis (red.), *Medieval material culture. Studies in honour of Jan Thijssen*. Zwolle, 147-162.
- Klijn, E.M.CH.F., 1987: *Eet- en sierlepels in Nederland tot ca. 1850*, Lochem.
- Klomp, M., 2003: *Het vrouwenhuis. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Melkmarkt 53 / Voorstraat 46*. Zwolle.
- Klomp, M., 2004: *Van opgaand hout en eenige perken. Archeologisch onderzoek op het Broerenkerkplein in Zwolle*. (Archeologische Rapporten Zwolle 15).
- Klomp, M., 2007: *Op de thee bij een lijfwacht van stadhouder Willem V. Archeologisch- en historisch onderzoek van Adelaarshoek 13 in Hattem*. Zwolle.
- Klomp, M., 2009: *'De Rodetoren' en 'De Jan Baghstoren'*. Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 55).
- Kolman, C. et al., 1996: *Monumenten in Nederland: Utrecht, Zeist*.
- Kottman, J.F.P., 1992a: Glasvondsten uit de beerkelder van Cruydenborgh. *Westerheem* 41, 210-226.
- Kottman, J.F.P., 1992b: Zeventiende-eeuwse glazen drinkgerei uit het adellijk vrouwenstift van Susteren. *Vormen uit vuur* 146, 4-15.
- Kottman, J.F.P., 1997: De vondsten. In: H. Blauw (red.), *Cruydenborgh en Endelhof. Geschiedenis en opgraving van twee verdwenen buitenplaatsen aan de Vecht te Maarssen*. Maarssen, 34-47.
- Kottman, J.F.P., 2005: *De glasvondsten. Huis te Vleuten opgegraven. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Spoorverbredeing VleuGel / Randstadspoor*. (ADC Rapport 403).
- Kottman, J.F.P., 2006: *De glasvondsten. Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berhuijskazerne te Middelburg*. Amersfoort (ADC Rapport 595).

- Kottman, J.F.P., 2009a: Glas. In: J. Vandeveld (red.), *Het Slot 's Heeraartsberg: van burcht tot boerderij. Een Archeologische Opgraving op de locatie 't Slot te Bergambacht*. Amersfoort (ADC Rapport 1250).
- Kottman, J.F.P., 2009b: Glas. In: G.L. Williams (red.), *In de achtertuin van de Jesuïten. Een archeologische opgraving in de Jesuïtenstraat te Roermond*. Amersfoort (ADC Rapport 1422).
- Kottman, J.F.P., 2009c: Glas. In: J. Vandeveld (red.), *Archeologisch onderzoek rond de Steenen Trappen, Een Definitief Onderzoek te Roermond, Neerstraat/Paredisstraat*. Amersfoort (ADC Rapport 1249), 66-68.
- Krauwier, M. & F. Snieder (red.), 1994: *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort*. Utrecht.
- Meirsman, E. & S. Ostkamp, 2009a: Aardewerk. In: J. Vandeveld (red.), *Zaltbommel - Brakel, Kommerstraat. Een Archeologische Opgraving*. Amersfoort (ADC Rapport 1128), 15-18.
- Meirsman, E. & S. Ostkamp, 2009b: Aardewerk. In: G.L. Williams (red.), *In de achtertuin van de Jesuïten. Een archeologische opgraving in de Jesuïtenstraat te Roermond*. Amersfoort (ADC Rapport 1422), 59-68.
- Melkert, M.J.A., 2010: *Natuursteen, Groene leien uit Engeland*, in: J. Dijkstra, M.C. Houkes & S. Ostkamp, *Over leven aan de rand van Gouda*, (ADC Rapport 1770), Amersfoort, 196-201.
- Molenaar, S. & G.H. de Boer, 2006: *Het Vechtplassengebied, provincie Noord-Holland; een archeologische verwachtingskaart*. RAAP-rapport 1282. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Nieuwenhuizen, J., 2007: De herontdekking van de achttiende eeuwse porseleinfabriek te Loosdrecht, in: K. Nieuwenhuizen *et al.* (red.), *De Loosdrechtse Porseleinfabriek boven water, Loosdrechts Historische Reeks 5*, 27 – 58.
- Nieuwenhuizen, K., J. van der Meulen, E. Haselhoff Lich Kasteleijn, L. Manten & J. Mol (red.), 2007: *De Loosdrechtse Porseleinfabriek boven water. Over gebouwen, porseleinproductie en ds De Mol, 1774-1784*. Historische Kring Loosdrecht (Loosdrechts Historische Reeks 5).
- Nijhof, E., & H. L. Janssen, 2007: De materiële cultuur, in: H.L. Janssen & A.A.E. Thelen: *Tekens van leven. Opgravingen en vondsten in het Tolbrugkwartier in 's-Hertogenbosch*, Utrecht.
- Nokkert, M., 2008: *Pottenbakkers aan de Anthoniedijk*, (Basis Rapportage Archeologie 34), Utrecht.
- Oosten, R. van & S. Ostkamp, 2009: Middeleeuws en vroegmodern aardewerk (1150-1700): datering, bakselverhoudingen, vormenspectrum en functie. In: J. Vandeveld (red.), *Archeologisch onderzoek rond de Steenen Trappen, Een Definitief Onderzoek te Roermond, Neerstraat/Paredisstraat*. Amersfoort (ADC Rapport 1249), 42-65.
- Orsel, E.D., 2007: *Rijswijkers in Leiden, Algemeen overzicht van bakstenen en metselwerk in Leiden en signalering van zestiende en zeventiende-eeuwse kenmerken*, (Bodemonderzoek in Leiden 20), Leiden.
- Ostkamp, S., 1998: Vleuten, de vondsten. In: (red.), *Archeologisch onderzoek Vleuten de Meern, Plangebied Veldhuizen. Rijksstraatweg. Veldhuizen A*. Amersfoort (Rapportage archeologische monumentenzorg 60).
- Ostkamp, S., 1999: *De opgraving van het St. Agnesklooster in Oldenzaal*. Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 50).
- Ostkamp, S., 2002: *Het aardewerk. IJsselstein, Hofstraat – AAO*. Bunschoten (ADC Rapport 129).

- Ostkamp, S., 2003a: Een boedel op de schop. 16de-eeuwse vondsten uit Oldenzaalse waterput. *Overijssels erfgoed. Archeologische en bouwhistorische kroniek 2002*, 71-112.
- Ostkamp, S., 2003b: *Het aardewerk. Dokkum, Archeologisch onderzoek Koningstraat*. Bunschoten (ADC Rapport 204).
- Ostkamp, S., 2004a: De vondsten uit de verschillende beerputten. In: S. Ostkamp & A. van Benthem (red.), *Goes 'Prins van Oranje'. Een archeologische begeleiding*. Amersfoort (ADC Rapport 307), 11-25.
- Ostkamp, S., 2004b: Het aardewerk. In: E. Schrijer & J. Dijkstra (red.), *Leeuwarden, Stadhuis - Archeologisch onderzoek*. Bunschoten (ADC Rapport 218).
- Ostkamp, S., 2004c: Het aardewerk. In: B. Meijlink & M. Spanjer (red.), *Archeologisch onderzoek in het centrum van Sassenheim. Proefsleuven rondom de Nederlands Hervormde kerk*. Amersfoort (ADC Rapport 296), 22-24.
- Ostkamp, S., 2004d: Vondstmateriaal. In: T.A. Goossens (red.), *Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek van het plangebied 'Westflank-Laurentius', gemeente Breda*. Bunschoten (ADC Rapport 224), 18-24.
- Ostkamp, S., 2005a: *Het vondstmateriaal. Purmerend Westerstraat. Een definitief archeologisch onderzoek*. Amersfoort (ADC Rapport 454).
- Ostkamp, S., 2005b: *Het vondstmateriaal. De opgraving Purmerend Padjedijk*. Amersfoort (ADC Rapport 341).
- Ostkamp, S., 2006a: *Catalogus: Aardewerk uit een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858) Alkmaar Schelphoek. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*. Amersfoort (ADC Rapport 503).
- Ostkamp, S. (red.), 2006b: *Faience uit de werkplaats van Quirijn Aldertsz en zijn vrouw Engeltje Kleijnoven (1655-1693). Vondsten uit een beerput op het voormalige bedrijfsterrein van 'De Porceleyne Fles' in Delft. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).
- Ostkamp, S., 2006c: *Vondsten, Oudewater Marktstraat 37. Een archeologische begeleiding*. Amersfoort (ADC Rapport 617).
- Ostkamp, S., 2007: Aardewerk en pijpaaarde. In: B.H.F.M. Meijlink & J. Dijkstra (red.), *Gemeente Goes, Goes Verpleeghuis Ter Valcke, de resten van een verdwenen motteberg. Een archeologisch Onderzoek in verschillende stappen*. Amersfoort (ADC Rapport 719), 27-29.
- Ostkamp, S., 2008a: Het postmiddeleeuwse aardewerk. In: L. van der Feijst, et al. (red.), *Poeldijk Westhof Fase II, Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*. Amersfoort (ADC Rapport 1269), 24-25.
- Ostkamp, S., 2008b: Aardewerk, glas, kleipijpen. In: H.A.P. Veldman & E. Blom (red.), *Meteren, de Plantage*. Amersfoort (ADC-Rapport 1537), 53-56.
- Ostkamp, S., 2008c: Beer- en waterputten. In: E. Blom & W.K Vos (red.), *Woerden-Hoochwoert. De opgravingen 2002-2004 in het Romeinse Castellum Laurium, devicus en van het schip 'Woerden 7'*. Amersfoort (ADC Rapport 910), 92-106 (catalogus als bijlage op CD).
- Ostkamp, S., 2009a: Een bijzondere vondst: een scherf van een 17de-eeuws Portugees bord. In: B.A. Curver & S. Ostkamp (red.), *Onderzoek aan de Turkade 35 te Brielle. Een archeologische begeleiding*. Amersfoort (ADC Rapport 1467), 31-34.

- Ostkamp, S., 2009b: Het aardewerk. In: X.J.F. Alma (red.), *Een 13de-eeuwse gracht uitgespit. Een archeologische opgraving aan De Hoek te Eethen (gemeente Aalburg)*. Amersfoort (ADC Rapport 1656), 13-18.
- Ostkamp, S., 2009c: Het aardewerk en de kleipijpen uit de opgraving. In: J. Vandevelde (red.), *Huizen langs de Heuvel. Een Archeologische Opgraving te St.-Oedenrode*. Amersfoort (ADC Rapport 1252).
- Ostkamp, S. & M. Spanjer, 2005: *De opgraving Purmerend Padjedijk*. Amersfoort (ADC Rapport 341).
- Ostkamp, S. & A. Kaneda, 2006: *Het aardewerk uit de opgraving. Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berhuijskazerne te Middelburg*. Amersfoort (ADC Rapport 595).
- Ostkamp, S. & H. Hiddink, 2009: Aardewerk. In: H. Hiddink (red.), *Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers bij Beek en Donk, gemeente Laarbeek*. Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 36), 63-70.
- Ostkamp, S., R. Roedema & R. van Wilgen, 2001: *Gebruikt en gebroken. Archeologisch onderzoek naar drie vondstlocaties in het oostelijk stadsdeel*. Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 10).
- Ostkamp, S., P. Bitter, R. Roedema & R. van Wilgen, 1998: *Van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein*. Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 6).
- Ostkamp, S. & R.F.B. Isarin, 2010: *Programma van Eisen opgraving Loosdrechtse porseleinfabriek in plangebied centrum Oud-Loosdrecht*, Amsterdam.
- Schabbink, M. & S. Ostkamp, 2005: *Het aardewerk van Huis te Vleuten. Huis te Vleuten opgegraven. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Spoorverbredeing VleuGel / Randstadspoor*. Amersfoort (ADC Rapport 403).
- Schamp, C.R.C. & R. Timmerman, 2007: *Plangebied Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht, gemeente Wijdmeren; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek met veldtoets*. RAAP-notitie 2424. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Schildermans, J., H. Sels & M. Willebrands, 2007: *Lieve schat, wat vind je lekker. Het Kooeboec van Antonius Magirus (1612) en de Italiaanse keuken van de renaissance*. Leuven.
- Schmidt, W.U., Th. Nieuwenhuizen & A.M. Numan, 2006: *Een archeologisch onderzoek op het Nieuwe Kerksplein te Haarlem*. Haarlem (Haarlems Bodemonderzoek 38).
- Schricks, C.P., 2006: *Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6*. Hoorn (Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn 3).
- Sirag, M., 1954: *Bouwmaterialen*, (dertiende druk herzien door K. Wiedijk), Amsterdam.
- Slinger, A., H. Janse en G. Berends, 1980: *Natuursteen in monumenten*, Zeist.
- Soonius, C.M., 2008: *Selectieadvies archeologische vindplaatsen plangebied Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht, gemeente Wijdmeren*. Adviesdocument 338. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Stenclak, M.W., 2003: *Architectuurgids van Nederland*, Rijswijk.

Thijssen, J. (red.), 1991: *Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*. Nijmegen.

Ufkes, A., 2003: *Een archeologisch onderzoek op het terrein 'Alhambra' te Vlissingen (Z)*, (ARC-Publicaties 85), Groningen.

Ufkes, A., 2006: *Een archeologisch onderzoek in de vroegmiddeleeuwse ringburgwal op het abdijplein te Middelburg (Z)*. (ARC-Publicatie 119), Groningen.

Verduin, J.T., 2010: *Een archeologische opgraving van het Noordoostelijke deel van plangebied Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht (gemeente Wijdemeren)*, conceptrapport.

Verhoeven, A.A.A. & O. Brinkkemper, 2001: *Archeologie in de Betuweroute: Twaalf eeuwen bewoning langs de Linge bij De Stenen Kamer in Kerk-Avezaath*. Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 85).

Vermeulen, B., 2002: *Het middeleeuwse tolhuis en de middeleeuwse landweer aan de Snipperlingsdijk te Deventer*. Deventer (Rapportage Archeologie Deventer 10).

Vermeulen, B., H. Nalis & G. Havers, 2006: *Razende mannen, onrustige vrouwen. Archeologisch en historisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse nederzetting, een adellijke hofstede en St. Elisabethsgasthuis te Deventer*. Zwolle (Rapportage Archeologie Deventer 17 - Catalogus als bijlage op CD-ROM).

Vreenegoor, E. & J. Kuipers, 1996: *Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van het huis 'In den Struys'*. Abcoude/Amersfoort.

Waldus, W.B. & S. Ostkamp, 2008: *Zaandam Rustenburg / De Vaart. Een Archeologische Opgraving*. Met bijdragen van: P. Kleij (gemeente Zaanstad), N. Jaspers (ArcheoSpecialisten) en C. Scheffer-Mud (AWN). Amersfoort (ADC Rapport 1004).

Weber, E. (red.), 2006a: *Gebroken keramiek uit een middeleeuwse waterput van kasteel Daelenbroeck. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).

Weber, E. (red.), 2006b: *Wonen en werken op het kasteel. Onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van kasteel Daelenbroeck op basis van het huishoudelijk afval. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).

Weber, E. & M. Hulst (red.), 2006: *Middeleeuwse vondsten uit de beerput van de Beverwijkse woontoren. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*. Zwolle (Assembled Articles 3).

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied.
- Afb. 2. Zicht op het achterterrein van het opgravingsgebied en de Loosdrechtse Plassen, gezien richting het zuidwesten.
- Afb. 3. Fragment van de Nieuwe kaart van Mynden en de Loosdrecht, vervaardigd door Jan Spruytenburgh in 1734.
- Afb. 4. Zicht op het dorp Oud-Loosdrecht rond 1739. Prent van H. Spilman.
- Afb. 5. Overzichtskaart van de resultaten van het vooronderzoek en aangelegde proefputjes.
- Afb. 6. Voorgesteld werkputtenplan op basis van de resultaten van het vooronderzoek en de door nieuwbouw te verstoren delen van het plangebied.
- Afb. 7. Aangelegde werkputten met put- en vlaknummer.
- Afb. 8. AHN van Loosdrecht.
- Afb. 9. De bodemopbouw in het zuidelijke deel van het plangebied.
- Afb. 10. Allesporenkaart.
- Afb. 11. Restanten van de kosterswoning in het noorden van werkput 1.
- Afb. 12. Deel van de funderingen van de kosterswoning.
- Afb. 13. Detail van de funderingswijze van de kosterswoning.
- Afb. 14. Straatje of paadje van keien langs de westgevel van de kosterswoning.
- Afb. 15. Restant van een waterput op het achtererf van de kosterswoning.
- Afb. 16. Detail van één van de in elkaar gevlochten hoepels van de waterput.
- Afb. 17. Sporenoverzicht van werkput 2 en het westelijke deel van werkput 3.
- Afb. 18. De westelijke ingezakte beschoeiing van de sloot in werkput 2.
- Afb. 19. De oostelijke beschoeiing van de sloot in werkput 2.
- Afb. 20. Afdamming van de sloot.
- Afb. 21. Restant van een vloer en fundering in het westen van werkput 3.
- Afb. 22. Ligging van de aangetroffen sloot geprojecteerd op een luchtfoto van het gebied.
- Afb. 23. Verhouding scherven per ABR-periode (n=968).
- Afb. 24. Verhouding EVE's per ABR-periode (n=37,3).
- Afb. 25. Verhouding scherven per bakselgroep (n=962).
- Afb. 26. Verhouding EVE's per bakselgroep (n=37,2).
- Afb. 27. Verhouding scherven afkomstig uit verschillende productieregio's van roodbakend aardewerk in de Nieuwe Tijd B (n=225).
- Afb. 28. Verhouding EVE's afkomstig uit verschillende productieregio's van roodbakend aardewerk in de Nieuwe Tijd B (n=10,45).
- Afb. 29. Schematische weergave van de fasen in het productieproces van porselein.
- Afb. 30. Productieafval porseleinfabriek De Mol: gazettes in verschillende vormen en maten, gazettebodem met aangekoekt porselein, grondplaat in biscuit, (losse vondsten omliggend terrein).
- Afb. 31. Productieafval porseleinfabriek De Mol: hoge gazette, brok baksteen (ovenbodem?/ baksteen?) met gesmolten glazuur- en kleiresten. Werkput 1, Spoor 1000 (vnr. 12).
- Afb. 32. Misbakfels porseleinfabriek De Mol: voorgegloeide bordjes met aangekoekte pen en ingekrast merk M:OL.
- Afb. 33. Fragmenten van producten uit porseleinfabriek De Mol: gemerkte bordjes.
- Afb. 34. Kommetje met vervloede monochrome decoratie en ingekraste tekens "M:OL" en "L35" en het leeuwje als merkteken op de bodem.
- Afb. 35. Deel van een zaagblad.
- Afb. 36. Onderdelen van een leren schoen. Vondstnummer 56.
- Afb. 37. Fragment met kapiteel en geprofileerde schacht van een halfzuil (vnr. 54).
- Afb. 38. Wetsteen van kwartsiet; de vierkante en driehoekige insluitsels zijn kubische pyrietkristalletjes (vnr. 21).
- Afb. 39. Baksteen met glazuurneerslag uit de oven (vnr. 8).
- Afb. 40. Groot fragment van een grijze Oude Holle dakpan (vnr. 18).
- Afb. 41. Overzicht van de aangetroffen structuren in het onderzoeksgebied.

Lijst van tabellen

Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

Tabel 2. Vormen en maten van de gazettes.

Tabel 3. Aangetroffen natuursteen in aantal en gewicht met (mogelijke) toepassing en contextgegevens.

Tabel 4. Bakseltypen.

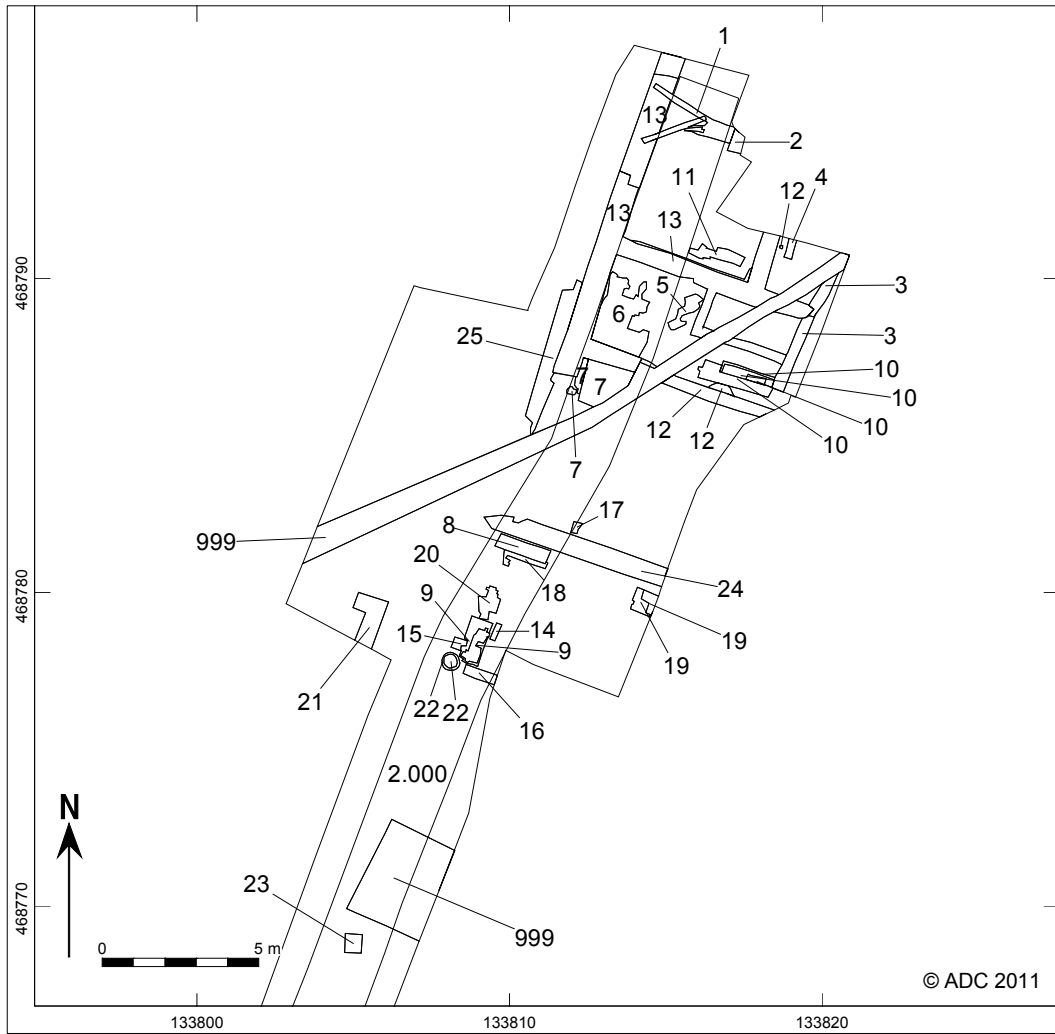
Tabel 5. Soorten bouw materiaal met contextgegevens.

Tabel 6. Bakstenen uit muren en vloeren.

Tabel 7. Oud-Loosdrecht, Wijdmeren: het spectrum.

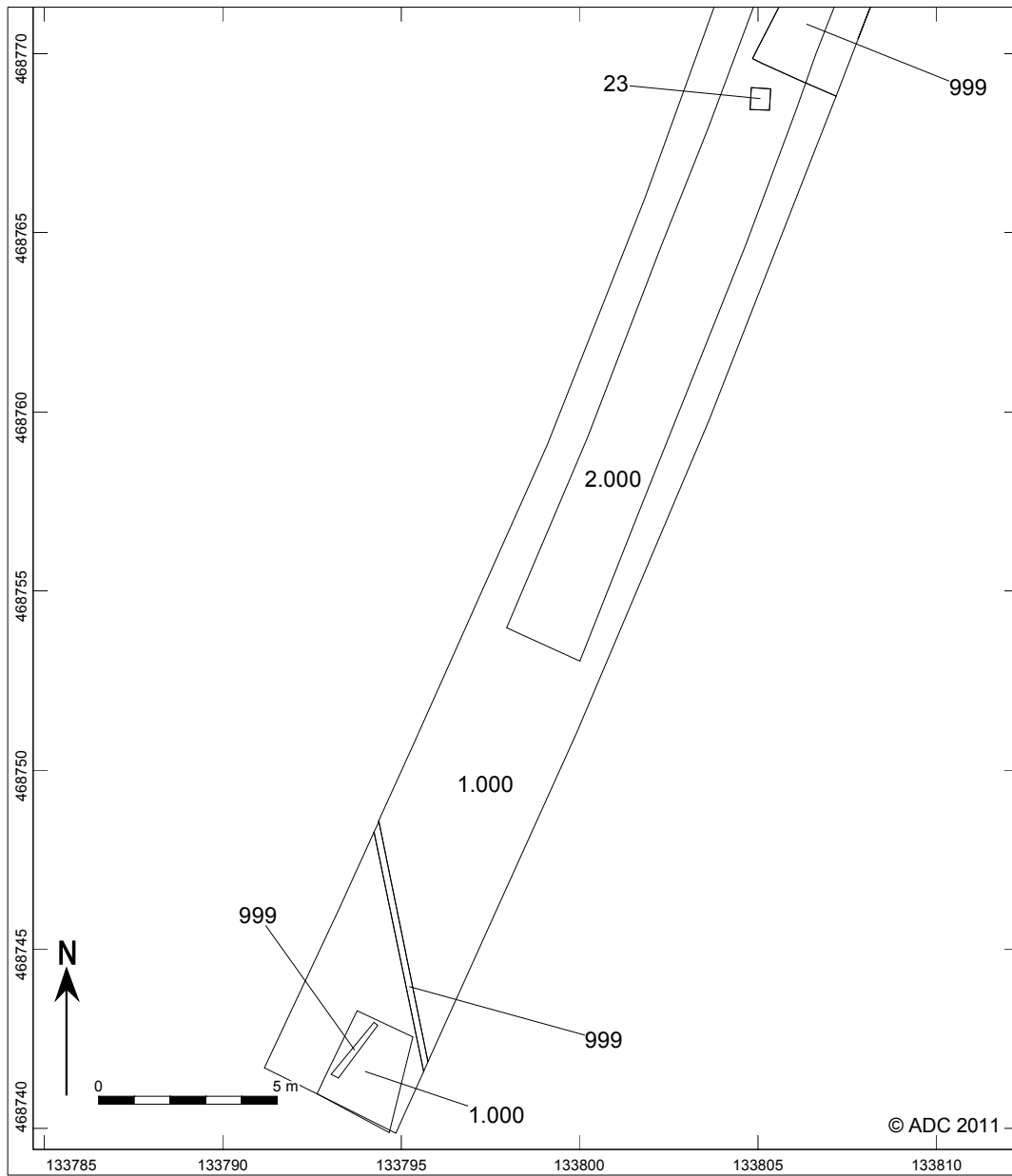

Bijlage 1 Sporenoverzicht noordelijke deel werkput 1

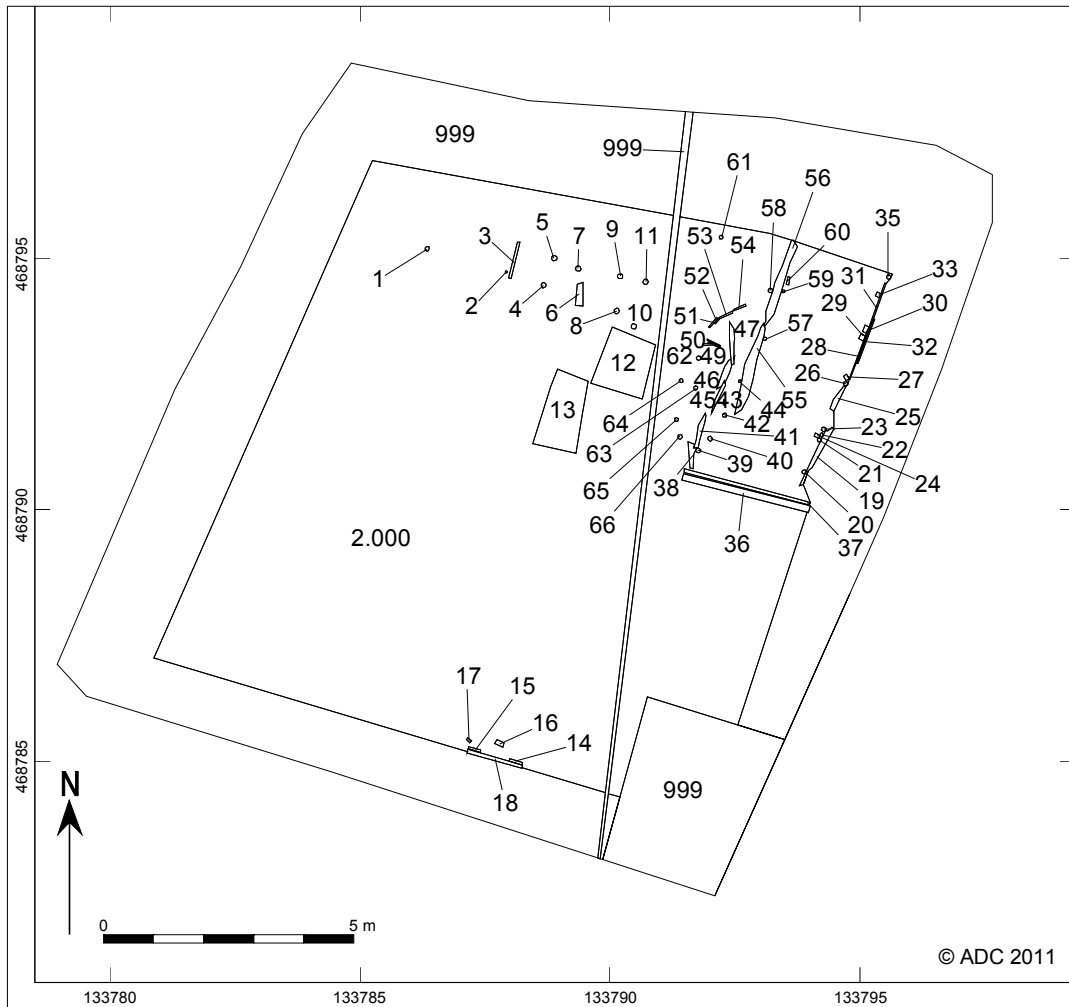

Bijlage 2 Sporenoverzicht zuidelijke deel werkput 1 vlak 1

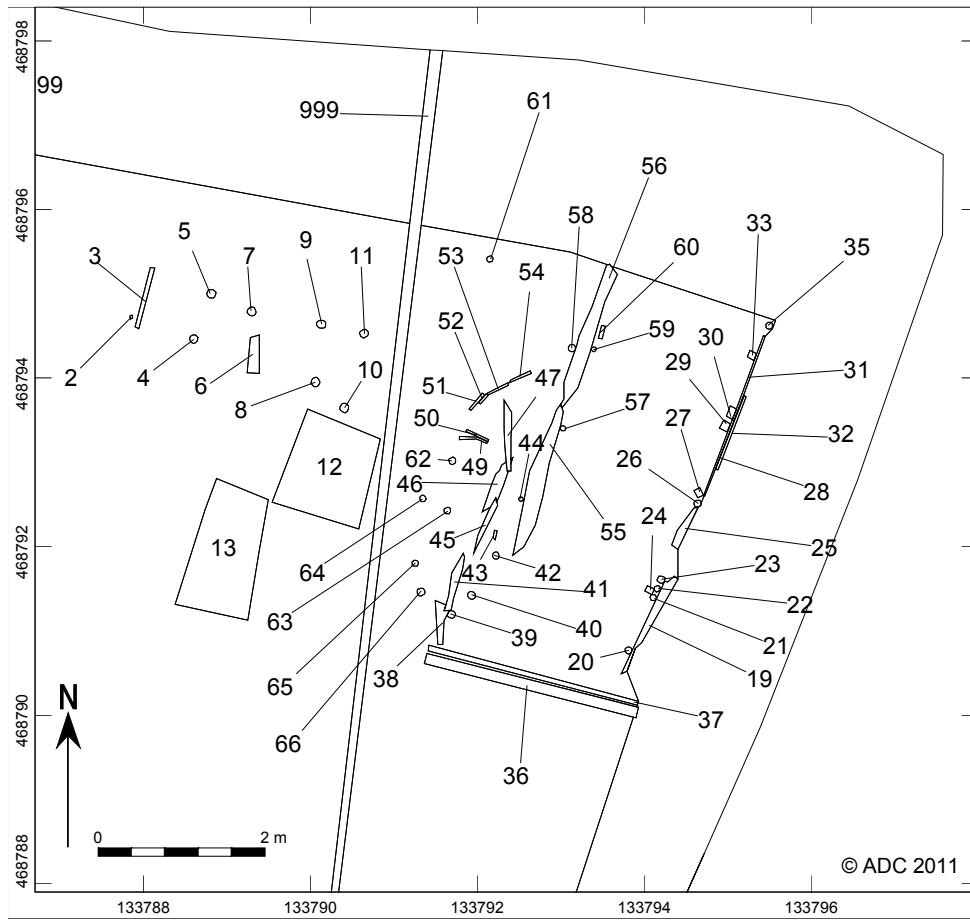

Bijlage 3 Sporenoverzicht werkput 2

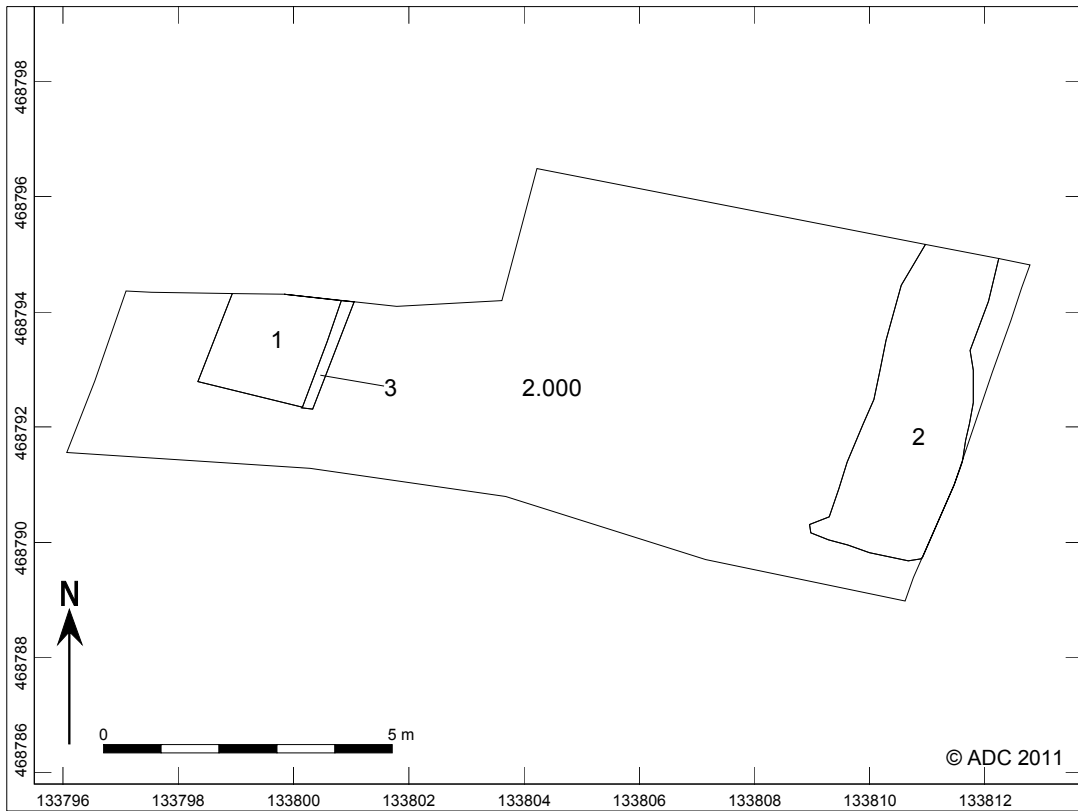

Bijlage 4 Detailoverzicht noordoosthoek werkput 2

Bijlage 5 Sporenoverzicht werkput 3

Bijlage 6 Sporenlijst

Putnr	Vlaknr	Spoornr	Aardspoor	Vlakvorm	Vorm_coupe
1	1	1	RPL	LIN	
1	1	2	PL	RHK	
1	1	3	MR	LIN	
1	1	4	MR	LIN	
1	1	5	VR	ONR	
1	1	6	VR	LIN	
1	1	7	MR	LIN	
1	1	8	VR	LIN	
1	1	9	MR	LIN	
1	1	10	MR	LIN	
1	1	11	MR	LIN	
1	1	12	PA	RND	
1	1	13	XXX	LIN	
1	1	14	VR	LIN	
1	1	15	GT	LIN	
1	1	16	MR	LIN	
1	1	17	ST	ONR	
1	1	18	MR	LIN	
1	1	19	MR	LIN	
1	1	20	VR	ONR	
1	1	21	MR	LIN	
1	1	24	XXX	LIN	VRK
1	1	25	MU	ONR	
1	1	999	LO	LIN	
1	1	1000	LO	VLK	
1	2	22	WA	RND	
1	2	23	XXX	VRK	VRK
1	2	2000	LG	VLK	
1	102	1500	LO	XXX	
2	1	1	PA	RND	
2	1	2	PA	RND	
2	1	3	PL	RHK	
2	1	4	PA	RND	
2	1	5	PA	RND	
2	1	6	PL	RHK	
2	1	7	PA	RND	
2	1	8	PA	RND	
2	1	9	PA	RND	
2	1	10	PA	RND	
2	1	11	PA	RND	
2	1	12	LG	ONR	
2	1	13	LG	ONR	
2	1	14	PL	RHK	
2	1	15	PL	RHK	
2	1	16	PL	RHK	
2	1	17	PL	RHK	
2	1	18	PL	RHK	
2	1	19	PL	RHK	
2	1	20	PA	RND	
2	1	21	PA	RND	
2	1	22	PA	RND	
2	1	23	PA	RND	
2	1	24	PL	RHK	
2	1	25	PL	RHK	
2	1	26	PA	RND	
2	1	27	PA	RHK	
2	1	28	PL	RHK	
2	1	29	PA	RHK	
2	1	30	PA	RHK	
2	1	31	PL	RHK	
2	1	32	PL	RHK	

<u>Putnr</u>	<u>Vlaknr</u>	<u>Spoornr</u>	<u>Aardspoor</u>	<u>Vlakvorm</u>	<u>Vorm_coupe</u>
2	1	33	PA	VRK	
2	1	34	PA	RND	
2	1	35	PA	RND	
2	1	36	BA	RHK	
2	1	37	PL	RHK	
2	1	38	PA	ONR	
2	1	39	PA	RND	
2	1	40	PA	RND	
2	1	41	PL	RHK	
2	1	42	PA	RND	
2	1	43	PA	RHK	
2	1	44	PA	RND	
2	1	45	PL	RHK	
2	1	46	PL	RHK	
2	1	47	PL	RHK	
2	1	48	PL	RHK	
2	1	49	PL	RHK	
2	1	50	PL	RHK	
2	1	51	PL	RHK	
2	1	52	PL	RHK	
2	1	53	PL	RHK	
2	1	54	PL	RHK	
2	1	55	PL	ONR	
2	1	56	PL	RHK	
2	1	57	PA	RND	
2	1	58	PA	RHK	
2	1	59	PA	RND	
2	1	60	PL	RHK	
2	1	61	PA	RND	
2	1	62	PA	RND	
2	1	63	PA	RND	
2	1	64	PA	RND	
2	1	65	PA	RND	
2	1	66	PA	RND	
2	1	999	REC	LIN	
2	1	1000	LO	LIN	
3	1	1	VR	RHK	
3	1	2	VR	ONR	
3	1	3	MR	LIN	

Bijlage 7 Vullinglijst

PUT	VLAKE	SPOOR	VULLING	Neven kleur	Licht/ donker	HOOFD KLEUR	Licht/ donker	TEXTUUR	INSLUITSEL	Opmerking
1	1	1	1			BR		XXX		
1	1	2	1			BR		XXX		
1	1	3	1			RO		XXX		
1	1	3	2	GR		BR		ZS1	BS, MOR, GLS	puinlaag, verstoord door kabel en waterleiding
1	1	4	1			RO		XXX		
1	1	5	1	OR		RO		XXX		
1	1	6	1	OR		RO		XXX		
1	1	7	1			RO		XXX		
1	1	7	2			WT		XXX		
1	1	8	1	OR		RO		XXX		
1	1	9	1			RO		XXX		
1	1	10	1	OR		RO		XXX		
1	1	10	2	OR		RO		XXX		
1	1	10	3	OR		RO		XXX		
1	1	11	1			RO		XXX		
1	1	12	1			BR	DONKER	XXX		
1	1	12	2	GL		GR	LICHT	ZS1		INSTEEL TURF MUUR
1	1	12	3	GL		GR	LICHT	ZS1		INSTEEL TURF MUUR
1	1	13	1			ZW		XXX		
1	1	14	1	OR		RO		XXX		
1	1	15	1	OR		RO		XXX		
1	1	16	1			RO		XXX		
1	1	17	1	GL		WT		XXX	ns	38x30x12 cm
1	1	18	1			RO		XXX	bs	
1	1	19	1	OR		RO		XXX	bs	
1	1	19	2	BR	LICHT	GR	LICHT	ZS1		insteek
1	1	20	1			RO		XXX	bs	
1	1	21	1			RO		XXX	bs	
1	1	24	1			ZW		XXX	turf	fundering van turfblokken
1	1	25	1	GR	LICHT	GR	DONKER	KZ3	bs puin, mor	
1	1	999	1			GL		ZS1		
1	1	999	3	GR		ZW	DONKER	ZS3		WATERLEIDING
1	1	1000	1	BR	DONKER	GR	DONKER	VK1	AW, BS	
1	2	22	1			BR		XXX	hout	gevlochten takken
1	2	22	2			BR		XXX	hout	houten duigen
1	2	22	3			GR	LICHT	KZ3	aw, pijp, bs	
1	2	23	1			ZW		XXX	turf	poer van turfblokken
1	2	2000	1			BR	DONKER	VK3		
1	102	1500	1	BR	DONKER	ZW		VK3	grijze kleibrokken	
2	1	1	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	2	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	3	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	4	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	5	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	6	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	7	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	8	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	9	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	10	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	11	1	BR	DONKER	GL		XXX		
2	1	12	1			BR	DONKER	VKM	baksteen, aw	puinlaag
2	1	13	1			BR	DONKER	VKM	baksteen, aw	puinlaag
2	1	14	1			BR		XXX		B=30, D=4cm.
2	1	15	1			BR		XXX		B=30, D=1,5 cm.
2	1	16	1			BR		XXX		B=18, D=5 cm.
2	1	17	1			BR		XXX		B=16, D=5 cm.
2	1	18	1			BR		XXX		D=3,5 cm.
2	1	19	1			BR		XXX		B=8, D=3 cm.
2	1	20	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	21	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter

PUT	VLAK	SPOOR	VULLING	Neven kleur	Licht/ donker	HOOFD KLEUR	Licht/ donker	TEXTUUR	INSLUITSEL	Opmerking
2	1	22	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	23	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	24	1			BR	DONKER	XXX		opstaand. B=10, D=8 cm.
2	1	25	1			BR	DONKER	XXX		rij planken. D=4 cm.
2	1	26	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	27	1			BR	DONKER	XXX		8x10 cm. Rechtopstaande plank
2	1	28	1			BR	DONKER	XXX		rij planken liggend D=4 cm.
2	1	29	1			BR	DONKER	XXX		8x12 cm.
2	1	30	1			BR	DONKER	XXX		8x12 cm. Rechtopstaand
2	1	31	1			BR	DONKER	XXX		plankenstapel 3 opeen. D=4 cm.
2	1	32	1			BR	DONKER	XXX		D=3 cm.
2	1	33	1			BR	DONKER	XXX		8x8 cm.
2	1	34	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	35	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	36	1			BR	DONKER	XXX		8x8 cm.
2	1	37	1			BR	DONKER	XXX		palenrij. B=15, D=4 cm.
2	1	38	1			BR	DONKER	XXX		palenresten opeen
2	1	39	1			BR	DONKER	XXX		10 cm. Diameter
2	1	40	1			BR	DONKER	XXX		10 cm. Diameter
2	1	41	1			BR	DONKER	XXX		B=8, D=6 cm. Liggende plank
2	1	42	1			BR	DONKER	XXX		6 cm. Diameter. Ligt schuin.
2	1	43	1			BR	DONKER	XXX		B=8, D=3 cm.
2	1	44	1			BR	DONKER	XXX		6 cm. Diameter.
2	1	45	1			BR	DONKER	XXX		B=10, D=8 cm. Liggend
2	1	46	1			BR	DONKER	XXX		B=10, D=8 cm.
2	1	47	1			BR	DONKER	XXX		B=15, D=5. liggend.
2	1	48	1			BR	DONKER	XXX		B=8, D=4 cm. Liggend
2	1	49	1			BR	DONKER	XXX		staand. B=2 cm.
2	1	50	1			BR	DONKER	XXX		B=2cm.
2	1	51	1			BR	DONKER	XXX		staand. B=3cm.
2	1	52	1			BR	DONKER	XXX		staand B=3cm.
2	1	53	1			BR	DONKER	XXX		B=3cm. Staand
2	1	54	1			BR	DONKER	XXX		staand B= 3 cm.
2	1	55	1			BR	DONKER	XXX		liggend. B=20, D=3 cm.
2	1	56	1			BR	DONKER	XXX		B=20, D=3 cm. Liggend
2	1	57	1			BR	DONKER	XXX		diameter is 6 cm. Schuin liggend
2	1	58	1			BR	DONKER	XXX		B=6, D=4 cm.
2	1	59	1			BR	DONKER	XXX		Diameter 6 cm. Ligt schuin.
2	1	60	1			BR	DONKER	XXX		B=15, D=5 cm.
2	1	61	1			BR	DONKER	XXX		diameter 8 cm.
2	1	62	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	63	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	64	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	65	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	66	1			BR	DONKER	XXX		8 cm. Diameter
2	1	999	1	GR		RO		ZS2		oliepijp
2	1	1000	1	BR	DONKER	GR	DONKER	VK1	AW, BS	
3	1	1	1	OR		RO		XXX	bs	hergebruikte bs, geen mortel
3	1	2	1			GR		XXX	ns	straat van veldkeien
3	1	3	1			RO		XXX	bs, mortel	

Bijlage 8 Vondstenlijst

OPGR_ID	Vondstnr	Put	Vlak	Vak	Spoor	Vulling	Inhoud	Monster	Verzamel	Opmerking
WIJR-10	1	1	1	2	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	2	1	1	4	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	3	1	1	6	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	4	1	1	10	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	5	1	1	8	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	6	1	1		13	1	MIX	MA	AANV	turfmonster
WIJR-10	7	1	1		6	1	BAKSTN	MA	LICH	
WIJR-10	8	1	1		7	1	BAKSTN	MA	LICH	
WIJR-10	9	1	1		14	1	BAKSTN	MA	LICH	
WIJR-10	10	1	1		16	1	BAKSTN	MA	LICH	
WIJR-10	11	1	1	1	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	12	1	1		1000	1	MIX		MAA	stortvondsten
WIJR-10	13	1	1	4	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	14	1	1	12	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	15	2	1	1	1000	1	AW		AANV	
WIJR-10	16	2	1	2	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	17	2	1	1	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	18	2	1	1	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	19	2	1	3	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	20	2	1	4	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	21	2	1	5	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	22	2	1	7	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	23	2	1	6	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	24	2	1	8	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	25	2	102		1000	1	MIX		AANV	uit profiel
WIJR-10	26	2	1		18	1		MHT	TROF	houten plank
WIJR-10	27	2	1		14	1		MHT	TROF	□
WIJR-10	28	2	1		14	2		MHT	TROF	
WIJR-10	29	3	1	2	1000	1	MIX		AANV	
WIJR-10	30	3	1	1	1000	1	MIX		AANV	oosten van de put
WIJR-10	31	3	1		1	1	BAKSTN		AANV	
WIJR-10	32	3	1	3	1000	1	PIJP		AANV	
WIJR-10	33	2	1		5	1		MHT	TROF	
WIJR-10	34	2	1		11	1		MHT	TROF	
WIJR-10	35	2	1		2	1		MHT	TROF	
WIJR-10	36	2	1		1	1		MHT	TROF	hout en spijker erin
WIJR-10	37	2	1		31	1		MHT	TROF	
WIJR-10	38	2	1		40	1		MHT	TROF	
WIJR-10	39	2	1		38	1		MHT	TROF	
WIJR-10	40	2	1		37	1		MHT	TROF	
WIJR-10	41	2	1		60	1		MHT	TROF	
WIJR-10	42	2	1		36	1		MHT	TROF	hout en spijker
WIJR-10	43	2	1		36	1		MHT	TROF	houten balk

OPGR_ID	Vondstnr	Put	Vlak	Vak	Spoor	Vulling	Inhoud	Monster	Verzamel	Opmerking
WIJR-10	44	2	1		36	1	MXX		TROF	spijkers
WIJR-10	45	2	1		34	1		MHT	TROF	
WIJR-10	46	2	1		27	1		MHT	TROF	
WIJR-10	47	2	1		33	1		MHT	TROF	
WIJR-10	48	1	1		13	3		MHT	TROF	westgevel west plank
WIJR-10	51	1	1		13	3		MHT	TROF	westgevel oost plank
WIJR-10	52	1	1		13	4		MHT	TROF	2e zuidelijke gevel
WIJR-10	53	1	1		13	3		MHT	TROF	1e zuidelijke gevel
WIJR-10	54	1	1		17	1	SXX		TROF	
WIJR-10	55	3	1	1	1000	1	MXX		MAA	oost vak
WIJR-10	56	1	102		1000	1	ODL		TROF	thv mp 5
WIJR-10	57	1	2		22	3	MXX		TROF	ton put
WIJR-10	58	1	2		22	3	MIX		TROF	ton put
WIJR-10	59	1	1		1000	1	MXX		TROF	thv 2e zuidgevel
WIJR-10	60	1	2		22	2		MHT	TROF	duigen ton put
WIJR-10	61	1	2		1000	1	MIX		PUNT	
WIJR-10	62	1	2		1000	1	MIX		PUNT	
WIJR-10	63	1	2		1000	1	MIX		PUNT	
WIJR-10	64	1	2		22	4	MIX		TROF	onder ton put
WIJR-10	65	1	1		18	1	BOUWMAT		TROF	
WIJR-10	66	1	1		10	1	BOUWMAT		TROF	
WIJR-10	67	1	1		7	2	SXX		TROF	
WIJR-10	68	2	1	7	1000	1	MXX		DETC	
WIJR-10	69	2	1	7	1000	1	ODL		MAA	
WIJR-10	70	1	2		22	1		MHT	TROF	put
WIJR-10	71	1	2		22	1		MHT	TROF	put

Bijlage 9a – Tellijst EVE's per Deventer-systeemtype

Onderstaande tabel geeft een tellijst van de opgegraven Deventer-systeemtypes. Per type is de som van de randpercentages, oftewel Estimated Vessel Equivalents (EVE), weergegeven en het aantal scherven per type.

baksel	vorm	type	EVE	n scherven
<i>Bijna-steengoed (s4)</i>				
s4	kan			1
Subtotaal s4				1
<i>Ongeglazuurd steengoed (s1)</i>				
s1	kan		0,4	29
Subtotaal s1				29
<i>Steengoed met oppervlaktebehandeling (s1)</i>				
s2				7
s2	fle			11
s2	kan			11
s2	kan	32	1	2
s2	kni		3,2	5
s2	kom			1
s2	pot		0,15	10
s2	pot	20	0,15	1
s2	the			1
Subtotaal s2				49
<i>Kogelpotaardewerk (kp)</i>				
kp	kog		0,05	1
Subtotaal kp				1
<i>Grijsbakkend aardewerk (g)</i>				
g				13
g	kan		0,15	1
g	kom		0,1	2
g	pot		0,15	3
Subtotaal g				18
<i>Roodbakkend aardewerk (r)</i>				
r				204
r	bak	1	0,1	1
r	blo		0,1	1
r	blo	6	0,35	2
r	bor		0,45	16
r	bor	10	0,2	1
r	bor	18	0,1	1
r	bor	3	0,45	3
r	bor	5	0,15	1
r	bor	6	0,1	1
r	bor	7	1	11
r	dek		0,7	6
r	dek	31	0,1	1
r	dek	9	0,5	3
r	gra		1,65	49

baksel	vorm	type	EVE	n scherven
<i>Roodbakkend aardewerk (r) (vervolg)</i>				
r	gra	11	0,4	2
r	gra	51	1,1	8
r	kan		0,55	9
r	kan	5	0,2	2
r	kap		0,1	4
r	kog	3	0,2	1
r	kom		0,7	10
r	kom	1	0,05	6
r	kop		1,15	18
r	kop	4	0,65	11
r	pis		0,3	4
r	pot		0,25	35
r	stk		0,2	1
r	tes		0,35	3
r	tes	2	0,35	11
Subtotaal r				426
<i>Iberisch aardewerk (ib)</i>				
ib	amf			1
Subtotaal ib				1
<i>Witbakkend aardewerk (w)</i>				
w			0,2	32
w	dek			1
w	gra	36	0,9	13
w	kap			1
w	kmf			2
w	kom		0,3	4
w	kop		0,1	2
w	kop	14	0,25	1
w	pis		0,1	1
w	pot			5
w	stk		0,1	1
Subtotaal w				63
<i>Weseraardewerk (we)</i>				
we	bor			1
we	pot			1
Subtotaal we				2
<i>Majolica uit de Nederlanden (m)</i>				
m	bor		0,6	38
m	kom		0,1	2
Subtotaal m				40

baksel	vorm	type	EVE	n scherven
<i>Faience uit de Nederlanden (f)</i>				
f				25
f	bor		0,65	74
f	bor	1	0,45	2
f	bor	16	0,15	2
f	bor	18	0,15	1
f	bor	2	0,3	5
f	bor	3	2,6	32
f	bor	8	0,25	6
f	kom		0,1	1
f	kom	10	0,25	2
f	kom	3	0,05	1
f	kom	9	0,2	3
f	kop		0,55	4
f	kop	2	0,25	1
f	pot			1
f	vaa			4
f	zal	3	0,3	4
Subtotaal f			6,25	168
<i>Porseleinbakkersgerei Mol (ch)</i>				
ch				1
ch	casette			3
Subtotaal ch				4
<i>Aziatisch porselein (p)</i>				
p	bor		0,1	5
p	bor	3	0,2	5
p	bor	6		1
p	kop		0,2	5
p	vaa		1	1
Subtotaal p			1,5	17
<i>Europees porselein (ep)</i>				
ep			0,05	9
ep	bee			1
ep	bor		0,15	8
ep	bor	1	0,15	2

baksel	vorm	type	EVE	n scherven
<i>Europees porselein (ep) (vervolg)</i>				
ep	kom		0,05	1
ep	kop		0,4	7
ep	kop	5	0,6	2
Subtotaal ep			1,4	30
<i>Industrieel witbakkend aardewerk (iw)</i>				
iw				7
iw	bor		0,4	12
iw	bor	1	0,5	2
iw	bor	3	0,2	1
iw	bor	4	0,05	1
iw	bor	5	0,65	13
iw	kop		0,9	13
iw	kop	2	0,4	5
iw	kop	20	0,2	1
Subtotaal iw			3,3	55
<i>Industrieel zwartbakkend aardewerk (iz)</i>				
iz	bor			1
iz	kom		0,1	1
iz	the		0,2	1
Subtotaal iz			0,3	33
<i>Industrieel roodbakkend aardewerk (ir)</i>				
ir	kom			4
ir	kop	1	0,8	3
ir	kop	2	0,4	1
Subtotaal ir			1,2	8
<i>Industrieel steengoed (s3)</i>				
s3	bor			17
s3	bor	1	2,05	19
s3	kan			1
s3	kop		0,5	6
s3	kop	3	0,2	2
Subtotaal ir			2,75	45
<i>Indetermineerbaar</i>				
Indet.				1
Subtotaal indet.				1
Totaal			37,2	962

Bijlage 9b – Verklaring bakselcodes Deventer-systeem

Binnen de typologie van het 'Deventer-systeem' worden de onderstaande afkortingen voor baksels gebruikt. Daarnaast is de meest algemene datering van de looptijd van de betreffende bakselgroepen weergegeven. Alleen de baksels die tijdens de opgraving in Oud-Loosdrecht zijn aangetroffen, zijn in dit overzicht opgenomen. De volgorde van de baksels in deze tabel wordt ook aangehouden in de beschrijving van de baksels en in de catalogus.

bakselcode Deventer systeem	omschrijving	datering looptijd
s4	steengoed 4 (proto-steengoed)	1275-1325 nC
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)	1300-heden nC
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)	1300-1550 nC
kp	kogelpotaardewerk	800-1350 nC
g	grijsbakkend aardewerk	1150-1550 nC
r	roodbakkend aardewerk	1150-heden nC
	rood- of witbakkend aardewerk uit het	
ib	Iberisch Schiereiland	1500-1750 nC
w	witbakkend aardewerk	1350-heden nC
we	Weser aardewerk	1575-1625 nC
m	majolica uit de Nederlanden	1475-heden nC
f	faience uit de Nederlanden	1625-heden nC
p	Aziatisch porselein	1550-heden nC
ep	Europees porselein	1775-heden nC
iw	industrieel wit	1750-heden nC
ir	industrieel rood	1675-heden nC
iz	industrieel zwart	1725-heden
ch	chamotte (pottenbakkersgerei)	n.v.t.
indet.	indetermineerbaar	n.v.t.

Bijlage 9c – Middeleeuwse archeologische periodes

Voor de rapportage wordt gebruik gemaakt van de indeling in archeologische periodes zoals die in de Archeologische Basis Registratie (ABR) zijn vastgelegd. De ABR-periodes kennen vaste afkortingen. Onderstaande tabel geeft de omschrijving en de datering van de gebruikte afkortingen weer.

afkorting ABR-periode	omschrijving	datering
LME	Middeleeuwen laat	1050 - 1500 nC
LMEA	Middeleeuwen laat A	1050 - 1250 nC
LMEB	Middeleeuwen laat B	1250 - 1500 nC
NT	Nieuwe tijd	1500 - heden
NTA	Nieuwe tijd A	1500 - 1650 nC
NTB	Nieuwe tijd B	1650 - 1850 nC
NTC	Nieuwe tijd C	1850 - heden
XXX	Onbekend	Niet van toepassing

Bijlage 9d – Basisgegevens aardewerk

Vondstnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Functiegroep	Diversen	Bodem DS	Opmer DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
1	1	NTA	1550	1650	1	36 gr	1	6	bord met holle spiegel en platte vlak met van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten	Bereiding- en tafelgerei		standlobben	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	inwendig vlakdekkende sibaag tot knik spiegel-vlag		bord	REG
1	2	NTA	1550	1650	2	51 gr	1		roodbakkerd aardewerk	Kookgerei	uitwendig beroet		geheel, uitwendig spaarzaam			grape	REG
2	1	NTA	1600	1650	1	27 gr	1		majolica (rossige scherf)	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	decoratie in kobaltoxide (blauw); wani-vakkenverdeling		bord	NE
2	2	NTA	1575	1625	1	17 gr	1		Weser-aardewerk	Opslag- en schenkgerei		standvlak	loodglazuur	slippen in rode, slib en groen glazuur, radstempelsiering		pot	NE
2	3	NTA/NTB	1600	1700	3	15 gr	1		witbakkerd aardewerk	Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		pot	NE
2	4	NTA/NTB	1600	1800	11	206 gr	3		witbakkerd aardewerk				loodglazuur				NE
2	5	NTB	1650	1750	1	13 gr	1		steengoed met oppervlaktebehandeling				loodglazuur				NE
2	6	NTB	1650	1750	1	27 gr	1		eiing	Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			pot	RY
2	7	NTB	1675	1725	1	10 gr	1		porselein	Bereiding- en tafelgerei	merkteken onderzijde	standing	veldspaatglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); bloemmotieven		kop	CH
2	8	NTB	1650	1750	1	4 gr	1		steengoed met oppervlaktebehandeling	Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur				SB
3	1	NTA/NTB	1600	1800	1	26 gr	1		steengoed met oppervlaktebehandeling	Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe	bruin oppervlak		knikker	RY
3	1	NTB	1700	1800	1	19 gr	1	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlak met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte sifdecoratie met accenten in koperoxide (groen); spatten en witte onregelzuidrand		bord	NR
3	2	NTB	1700	1800	3	18 gr			roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte sifdecoratie met accenten in koperoxide (groen); concentrische cirkels		bord	NR
3	3	NTB	1700	1800	1	73 gr	1		majolica (gele scherf)	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	decoratie in kobaltoxide (blauw); grove bloemen op vlak		bord	NE
3	4	NTB	1700	1800	1	57 gr	1		majolica (gele scherf)	Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	decoratie in kobaltoxide (blauw); grove fruitmand		bord	NE
3	5	NTB	1700	1800	2	5 gr	1		faience (gele scherf)	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
3	6	NTB	1700	1800	1	20 gr	1		faience (gele scherf)	Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	geheel wit		bord	NE
3	7	NTB	1700	1800	1	11 gr	1		faience (gele scherf)	Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw)		bord	NE
3	8	NTA/NTB	1600	1800	9	304 gr	4		roodbakkerd aardewerk	Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			pot	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opvel DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
3	9	NTA/NTB	1600	1800	1	13 gr	1	roodbakken aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, inwendig met koperoxide	inwendig groen oppervlak over witte silblaag		kom	NE
4	1	LMEB	1300	1350	1	4 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
4	2	NTB	1750	1850	1	3 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		kop	EU
4	3	NTB	1750	1850	7	40 gr	2	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit			EU
4	4	NTB	1750	1850	1	39 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			mineraalwaterf les	RY
4	5	NTA/NTB	1600	1700	1	77 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei		standvoet	zoutglazuur: ijzerengobe			kan	FR
4	6	NTA/NTB	1600	1850	1	4 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			pot	WW
4	7	NTB/NTC	1750	1900	2	8 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	groen, grijs en roze guilandes langs rand		bord	EU
4	8	NTB/NTC	1750	1900	2	4 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit		bord	EU
4	9	NTB/NTC	1750	1900	1	6 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit		bord	EU
4	10	NTB/NTC	1750	1900	4	16 gr		Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit		bord	EU
4	11	NTB	1750	1850	1	2 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit		bord	EU
4	12	NTB	1750	1850	2	6 gr		Europees porselein faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); Chinees decor		kop	EU
4	13	NTB	1700	1800	1	12 gr	1	faience (gela scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); Chinees decor		kop	EU
4	14	NTB	1700	1800	1	5 gr	1	faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
4	15	NTB	1700	1800	1	46 gr	1	faience (gela scherf)	1	bord met knik spiegel-vlag, op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw)		bord	NE
4	16	NTB	1700	1800	9	67 gr		faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw)		bord	NE
4	17	NTB	1700	1800	1	25 gr	1	roodbakken aardewerk met ijzeroxidspikkels			Verwarming en verlichting			loodglazuur			vuurfest	FL
4	18	LMEB	1300	1400	1	25 gr	1	roodbakken aardewerk met ijzeroxidspikkels			Opslag- en schenkgerei			ongeglazuurd	geribbelde opgelegde band langs rand		pot	REG
4	19	NTA/NTB	1500	1850	5	88 gr	3	roodbakken aardewerk met ijzeroxidspikkels			Kookgerei			loodglazuur				NE
5	1	LMEB	1300	1450	1	6 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
5	2	NTA	1550	1650	1	14 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			kan	RA

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
5	3	NTA/NTB	1625	1800	4	10 gr	1	eling faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur			bord	NE
5	4	NTB	1750	1850	1	3 gr	1	witbakkend aardewerk			Kookgerei		standvlak	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			kachelpan	NE
5	5	NTB	1750	1850	1	2 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	paars en groene vlekken		kop	EU
5	6	NTB	1740	1800	12	39 gr	1	steengoed, industrieel steengoed	1	afgerond bord met rechte rand op afgedraaide standing	Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur			bord	EU
5	7	NTB	1740	1800	4	11 gr	1	industrieel steengoed	1	afgerond bord met rechte rand op afgedraaide standing	Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur			bord	EU
5	8	NTB	1740	1800	4	7 gr	1	industrieel steengoed			Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur			kop	EU
5	9	NTB	1740	1800	16	109 gr		industrieel steengoed			Bereiding- en tafelgerei		standing	zoutglazuur			bord	EU
5	10	NTB	1740	1800	1	20 gr	1	steengoed, industrieel steengoed			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw): band met boogjes en slippen aan weerszijden		kan	EU
5	11	NTB	1740	1800	3	15 gr	1	steengoed, industrieel steengoed	1	afgerond bord met rechte rand op afgedraaide standing	Bereiding- en tafelgerei		standing	zoutglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw) met ingekraast decor		bord	EU
5	12	NTB	1740	1800	1	8 gr		steengoed, industrieel steengoed			Bereiding- en tafelgerei		standing	zoutglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw) met ingekraast decor		bord	EU
5	13	NTB	1740	1800	2	2 gr	1	steengoed, industrieel steengoed	3	afgeronde kop met rechte rand op standing	Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw) met ingekraast decor		kop	EU
5	14	NTB	1740	1800	2	1 gr		steengoed, industrieel steengoed			Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw) met ingekraast decor		kop	EU
5	15	NTB	1750	1800	1	5 gr	1	aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			theepot	EU
5	16	NTB	1750	1800	1	12 gr	1	industrieel zwart aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			korn	EU
5	17	NTB	1750	1800	1	7 gr	1	industrieel zwart aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			bord	EU
5	18	NTB	1700	1800	6	190 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet	poten	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	NE
5	19	NTB	1750	1800	4	31 gr	1	aardewerk			Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur			korn	EU
12	1	NTB	1774	1784	1	39 gr	1	chamotte (pottenbakkersgerei)			Overig	aangekoekt stukje europees porsselein					casette	LO
12	2	NTB	1774	1784	1	25 gr	1	chamotte (pottenbakkersgerei)			Overig							LO
13	1	NTB	1700	1800	6	778 gr	2	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: inwendig en uitwendig zeer spaarzaam			voorraadpot	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
14	1	NTB	1750	1825	1	19 gr	1	faience (gele scherf)	1	afgerond bord met rechte rand, op standing	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	rood, geel en groene decoratie		bord	NE
14	2	NTB	1700	1850	1	16 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak			NE
14	3	NTB	1700	1800	1	56 gr	1	roodbakkend aardewerk met ijzeroxidespikkels			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur	inwendig vlakdekkende witte sibaag	worstoor, verticaal	kan	FL
14	4	NTB	1700	1800	2	50 gr		aardewerk met ijzeroxidespikkels			Opslag- en schenkgerei		standing	loodglazuur	inwendig vlakdekkende witte sibaag	worstoor, verticaal	kan	FL
14	5	NTB	1800	1900	1	20 gr	1	Europees porselein steengoed met oppervlaktebehandeling	1		Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaagglazuur	decoratie in kobaloxide (blauw); wettelende sliralen en florale motieven		bord	EU
15	1	NTA/NTB	1600	1800	1	5 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Overig			zoutglazuur			knikker	RY
15	1	LMEB	1275	1325	1	20 gr	1	steengoed, proto-steengoed			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
15	2	LMEB	1300	1450	1	5 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
15	3	NTB/NTC	1800	1900	1	15 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe	roodbruin oppervlak, ingekrast merk.: kroon		mineeraalwater kruik	RY
15	4	LMEB	1300	1450	1	70 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei					lintoor, verticaal	kan	SB
15	5	NTB	1700	1900	1	3 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei							WW
15	6	NTB	1700	1900	1	6 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		kop	NE
15	7	NTA/NTB	1600	1800	4	38 gr	3	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		kop	NE
15	8	NTB	1750	1900	1	4 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		bord	NE
15	9	NTB	1750	1900	3	11 gr	2	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	NE
15	10	NTB	1750	1900	2	26 gr	1	industrieel wit aardewerk	2	bolle kop met rechte rand op breed uitstaande standing	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		kop	NE
15	11	NTA	1600	1650	1	46 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur	geheel wit		wandtegel	NE
15	12	NTB	1650	1800	1	5 gr	1	maïolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		kop	NE
15	13	NTB	1650	1800	1	13 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
15	14	NTB	1650	1800	4	33 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur	geheel wit		bord	NE
15	15	NTB	1700	1800	2	3 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur	geheel wit polychr., geel en blauw: concentrische cirkels		bord	NE

Vondstnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
15 16	NTB	1700	1800	2	7 gr	2	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw		bord	NE
15 17	NTB	1700	1800	1	16 gr	1	faience (gele scherf)			Overig			tinglazuur	monochr., blauw: uitwendig bloemen		vaasje	NE
15 18	NTA/NTB	1600	1800	2	19 gr		majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig		bord	NE	
15 19	NTB	1775	1800	1	33 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit	steel	EU	
15 20	NTB	1775	1850	1	4 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit	kop	EU	
15 21	NTB	1775	1784	1	18 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei	merkeken: leeuwje?		veldspaatglazuur	gouden cirkel	schotelje	LO	
15 22	NTB	1774	1784	1	14 gr	1	Europees porselein		afgerond bord met rechte rand, op standing	Bereiding- en tafelgerei	merkeken: ingekr ast		veldspaatglazuur		kop	LO	
15 23	NTB	1775	1850	1	14 gr	1	Europees porselein 1			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	gouden cirkel langs rand	bord	EU	
15 24	NTB	1775	1850	1	3 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur			EU	
15 25	NTB	1775	1850	2	9 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei	mogelijk olie- azijnstielletje of komfoor		veldspaatglazuur	roze decor: rozen met gouden randje		EU	
15 26	NTB	1774	1784	1	5 gr	1	biscuit van Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei	merkeken: ingekrast: MOL					bord	LO
15 27	NTB	1774	1784	1	2 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei	aangekoekte pen	standing				kop	LO
15 28	NTB	1700	1800	1	145 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			pot	NE
15 29	NTB	1700	1800	1	4 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			kop	NE
15 30	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	inwendig vlakdekkende sibaag, uitwendig slingerlijn		kop	FL
15 31	NTB	1700	1800	14	314 gr	5	aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur				FL
15 32	LMEB/NTA	1400	1600	1	42 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standlobben	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			pot	NE
15 33	LMEB	1250	1500	1	6 gr	1	grijsbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet						REG
16 1	LMEB	1300	1450	1	114 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eijing			Opslag- en schenkgerei		dubbele geknepen standing (ingezette bodem)	zoutglazuur: ijzererigobe	uitwendig bruin oppervlak		kan	LA
16 2	LMEB	1350	1450	5	293 gr	3	steengoed zonder oppervlaktebehand eijing			Opslag- en schenkgerei		dubbele geknepen standing (ingezette bodem)	ongeglazuurd met rode bloes			kan	SB
16 3	NTB	1650	1750	1	26 gr	1	witbakkerd aardewerk			Sanitair			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		pispot	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opperl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst	
16	4	NTB	1650	1750	2	11 gr	1	witbakkend aardewerk						loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak			NE	
16	5	NTB	1650	1750	1	21 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	sterk verveerd oppervlak		tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw	bord		NE	
16	6	NTB	1650	1800	2	12 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	sterk verveerd oppervlak		loodglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw	bord		NE	
16	7	NTB	1650	1800	2	25 gr		majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw	bord		NE	
16	8	NTB	1650	1800	4	42 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit			NE	
16	9	NTB	1650	1700	1	26 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur	applicaties en snijwerk met kobaltoxide: leeuw en ribbels in reliëf	pot		WW	
16	10	NTB	1700	1800	2	19 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur	snij- en stempelwerk met kobaltoxide: rozet	pot		WW	
16	11	NTB	1650	1800	1	2 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	monochr., blauw	bord		CH	
16	12	NTB	1650	1800	1	5 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	monochr., blauw	bord		CH	
16	13	NTA	1575	1625	1	13 gr	1	Weser-aardewerk1			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silblaag met rode sildecoratie	bord		WE	
16	14	NTB	1750	1850	1	7 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		bord		EU	
16	15	NTB	1750	1850	3	28 gr	1	aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		kop		EU	
16	16	INDET			1	8 gr	1	indetermineerbaar steengoed met oppervlaktebehandeling						ongeglazuurd					
16	17	LMEB	1300	1450	1	11 gr	1	chamotte (pottenbakkersgerei)			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe	bruin oppervlak	kan		LA	
16	18	NTB	1774	1784	1	46 gr	1				Overlig			zoutglazuur: ijzerengobe	bruin oppervlak	cassette		EU	
16	19	NTA	1575	1625	1	40 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei	Noord-Hollands silbversierd	standlobben	loodglazuur: inwendig met decoratie in koperoxide (uitwendig -)	witte sildecoratie, ringeloor	kom		WN	
16	20	NTA/NTB	1600	1700	3	16 gr	1	roodbakkend aardewerk						loodglazuur: geheel, inwendig met koperoxide	inwendig groen glazuur over witte silblaag	kom		WN	
16	21	LMEB	1350	1550	5	110 gr	1	roodbakkend aardewerk						ongeglazuurd				REG	
16	22	LMEB	1350	1550	1	26 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur op rand, verder spaarzaam		grape		REG	
16	23	LMEB	1350	1550	1	6 gr		roodbakkend aardewerk						loodglazuur: inwendig geheel, uitwendig spaarzaam				REG	
16	24	NTA/NTB	1600	1800	1	10 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		deksel		NE	
16	25	NTA/NTB	1600	1750	1	54 gr	1	aardewerk			Kookgerei			loodglazuur		grape		NE	
16	26	NTA/NTB	1600	1800	1	73 gr	1	roodbakkend						loodglazuur		worstoor,	kom	NE	

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst	
16	27	LMEB/NT	1350	1750	1	241 gr		aardewerk roodbakkerd aardewerk				restscherven wand en bodem		loodglazuur		horizontaal		NE	
17	1	LMEB	1300	1500	1	18 gr	1	grijsbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei						kan	REG	
17	2	LMEB	1200	1400	1	7 gr	1	kogelpolaardewerk			Kookgerei	sterk verweerde scherf	dubbele geknepen standing (ingezette bodem)				kogelpot	LO	
17	3	LMEB	1300	1350	3	60 gr	2	steengoed zonder oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw: twee cirkels		kan	SB	
17	4	NTB	1650	1800	1	9 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei						bord	NE	
17	5	NTB	1700	1800	1	15 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: kobaltdesoorate	blauwe lijn		pot	WW	
17	6	NTA	1575	1610	1	66 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei		standvoet	zoutglazuur	appliques: elkenbladloof, medallions		kan	KE	
17	7	NTA/NTB	1600	1700	1	52 gr	1	steengoed met oppervlaktebehand eling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe			kan	RY	
17	8	NTB	1775	1850	1	18 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	LO	
17	9	NTB	1750	1850	1	2 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU	
17	10	NTB	1700	1800	1	1 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw		bord	NE	
17	11	NTB	1650	1750	2	26 gr	1	witbakkerd aardewerk						loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak			NE	
17	12	NTA/NTB	1600	1800	1	12 gr	1					wandtegel		loodglazuur: inwendig en uitwendig sparaaam			wandtegel	NE	
17	13	LMEB	1350	1550	5	128 gr	4	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei	uitwendig beroet						REG	
17	14	NTB	1700	1800	1	19 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie, ringeloor: uitwendig slingerlijn		kop	FL	
17	15	NTB	1700	1800	1	16 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Verwarming en verlichting			loodglazuur			vuurtest	FL	
17	16	NTB	1700	1800	11	150 gr		roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur				NE	
17	17	NTA/NTB	1600	1800	5	68 gr	2	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei			loodglazuur				NE	
17	18	NTA/NTB	1600	1800	1	25 gr	1	roodbakkerd aardewerk						loodglazuur				NE	
18	1	NTB	1700	1900	1	484 gr	1	chamotte (pottenbakkersgerei)						zoutglazuur				plavuis	NE
18	2	NTB	1700	1800	1	71 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		zoutglazuur loodglazuur: (uitwendig -)			casette	LO	
																		grape	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
18	3	NTB	1700	1800	1	5 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelferei			loodglazuur			kop	NE
19	1	LMEB	1300	1450	1	10 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
19	2	NTB	1700	1800	1	8 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelferei		standing	veldspaagglazuur	kapucijnergoed (bruin uitwendig), inwendig bovenglazuurbeschildering in zwart, goud en rood; vogels		bord	CH
19	3	NTB	1700	1800	1	2 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelferei			veldspaagglazuur	kapucijnergoed (bruin uitwendig), inwendig monochr., blauw; vegetaal motief		kop	CH
19	4	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelferei			veldspaagglazuur	monochr., blauw; vegetaal motief, mensfiguren		vaasje	CH
19	5	NTB	1700	1800	2	233 gr	1	majolica			Bereiding- en tafelferei		standing	tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	decoratie in kobalt- en mangaanoxide (blauw en paars); scheepsgezicht		bord	NE
19	6	NTB	1700	1800	2	99 gr	2	majolica			Bereiding- en tafelferei		standing	tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	decoratie in kobaltoxide (blauw)		bord	NE
19	7	NTB	1700	1800	1	140 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur; ijzerengobe			fles	RY
19	8	NTB	1700	1800	1	58 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Overig							RY
19	9	NTA/NTB	1600	1700	1	45 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei				zoutglazuur; kobaltdecoratie		knikker	RY
19	10	NTB	1750	1900	1	34 gr	1	industrieel wit aardewerk	1	afgerond bord met rechte rand en verdiepte spiegel (schotel) op standing	Bereiding- en tafelferei		standvlak	loodglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); verticale ribben in reliëf		kan	WWW
19	11	NTB	1750	1900	1	25 gr	1	industrieel wit aardewerk	1	afgerond bord met rechte rand en verdiepte spiegel (schotel) op standing	Bereiding- en tafelferei		standing	loodglazuur	geheel wit		bord	EU
19	12	NTB	1750	1900	1	22 gr	1	industrieel wit aardewerk	3	afgerond bord zonder vlak op standing	Bereiding- en tafelferei		standing	loodglazuur	geheel wit		bord	EU
19	13	NTB	1750	1900	1	9 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelferei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
19	14	NTB	1750	1900	1	12 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelferei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
19	15	NTB	1750	1850	1	13 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelferei			loodglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); uitwendig boogjes met stipjes		kop	EU
19	16	LMEB	1300	1500	1	52 gr	1	grijsbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelferei						kom	REG
19	17	LMEB	1300	1500	1	34 gr		grijsbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelferei		standlobben				kom	REG
19	18	NTB	1650	1700	1	236 gr	1	faience	1	bord met knik spiegel-vlak op standing	Bereiding- en tafelferei		standing	tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); sp: Chinese tuin/vakkenindeling in ovalen met Wanli-symbolen		bord	NE
19	19	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	faience			Bereiding- en tafelferei			tinglazuur	geheel wit		kop	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
19	20	NTB	1700	1800	2	15 gr	1	faience			Bereiding- en tafelgerei	glazuur springt van scherf af		tinglazuur	geheel wit		bord	NE
19	21	NTB	1700	1800	3	37 gr		faience			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
19	22	NTB	1700	1800	1	16 gr	1	faience			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); vegetaal en floraal motief		bord	NE
19	23	NTB	1700	1800	1	7 gr		faience			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); vegetaal en floraal motief		bord	NE
19	24	NTB	1700	1800	1	125 gr	1	witbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standvlak	loodglazuur: geheel, uitwendig met mangaanoxide	inwendig geel, uitwendig paars oppervlak		pot	NE
19	25	NTB	1650	1750	1	60 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, groen oppervlak		kom	NE
19	26	NTB	1750	1850	2	25 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	geheel wit		bord	EU
19	27	NTB	1750	1850	1	10 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei	mensfiguur		veldspaatglazuur	geheel wit		beeldje	EU
19	28	NTB	1700	1800	1	147 gr	1	roodbakkend aardewerk	51	diepe grape/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekselgou, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	BOZ
19	29	NTB	1750	1850	1	83 gr	1	aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet, frankfurterwaar		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			kachelpan	NE
19	30	NTB	1700	1800	1	75 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	NE
19	31	NTB	1700	1800	2	168 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	NE
19	32	NTB	1700	1800	1	97 gr	1	aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			kom	NE
19	33	NTB	1700	1800	2	183 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			bord	NE
19	34	NTB	1700	1800	2	183 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			deksel	NE
19	35	NTB	1700	1800	1	173 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	glazuur springt van scherf af			loodglazuur	worstoor, verticaal	grape	NE
19	36	NTB	1700	1800	1	27 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			kom	NE
19	37	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			kop	NE
19	38	NTB	1700	1800	1	29 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	gemarmerde witte sliplaag		bord	FL
19	39	NTB	1750	1850	2	159 gr		roodbakkend aardewerk			Kookgerei					ronde steel, recht (=massief)	kachelpan	NE
19	40	NTA/NTB	1600	1800	1	236 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		worstoor, horizontaal en opstaand	voorraadpot	NE
19	41	NTA/NTB	1600	1800	25	984 gr		roodbakkend				restfragmenten		loodglazuur				NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
								aardewerk				roodbakkerd aardewerk						
19	42	NTA/NTB	1600	1800	1	13 gr	1	roodbakkerd aardewerk						loodglazuur		lintoor, verticaal geknepen		NE
20	1	NTB	1700	1800	1	59 gr	1	aardewerk met ijzeroxidespikkels	4	kop met scherpe knik bodem-wand, hoge wand, op standring	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte siibdecoratie: inwendig vlakdekkende s-ijes, uitwendig liggende s-ijes		kop	FL
20	2	NTB	1700	1800	1	49 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	2	vierkante vuurtest met scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, met standring of poten	Verwarming en verlichting			loodglazuur			vuurtest	FL
20	3	NTB	1700	1800	1	82 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei	uitwendig beroet		loodglazuur (uitwendig -)			kom	NE
20	4	NTA/NTB	1600	1800	1	91 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur (uitwendig -)			pot	NE
20	5	NTB	1700	1800	1	12 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei			loodglazuur			grape	NE
20	6	NTB	1700	1800	1	59 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			deksel	NE
20	7	NTB	1700	1800	5	62 gr		roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels						loodglazuur				FL
20	8	NTB	1700	1800	1	113 gr	1	roodbakkerd aardewerk	51	diepe grape/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekselgaul, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		grape	BOZ	
20	9	NTB	1650	1800	1	9 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		kop	NE	
20	10	NTB	1700	1800	1	75 gr	1	roodbakkerd aardewerk	6	bloempot met knik onderin de zijwand, brede geribde kraagrand en standring	Overig			ongeglazuurd		bloempot	NE	
20	11	NTB	1700	1800	1	14 gr	1	roodbakkerd aardewerk	6	bloempot met knik onderin de zijwand, brede geribde kraagrand en standring	Overig			ongeglazuurd met koperoxide (inwendig -)		bloempot	NE	
20	12	NTB	1650	1800	1	183 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Verwarming en verlichting	inwendig beaest		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	uitwendig groen oppervlak		doofpot	NE
20	13	NTB	1650	1750	1	33 gr	1	witbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	kom	NE	
20	14	NTB	1650	1750	1	16 gr	1	witbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	steelkom	NE	
20	15	NTB	1700	1800	1	21 gr	1	witbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			NE	
20	16	NTB	1700	1800	1	8 gr	1	witbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met vlekken koperoxide	uitwendig paarase vlekken		NE	
20	17	NTB	1700	1900	1	155 gr	1	steengoed met oppervlakbehandeling			Opslag- en schenkgerei		standvlak	zoutglazuur: kobaltdescriptie	blauwe band langs bodem	pot	WWW	

Vondstnr	Volgnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
20	18	NTB	1750	1900	1	632 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei		standvlak	zoutglazuur: ijzerengobe	uitwendig bruin oppervlak		fles	RY
20	19	NTB	1700	1800	1	15 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: kobaltdoorlatie	uitwendig blauwe cirkels, appliques en ingekrast decor		kan	WW
20	20	NTB	1750	1850	1	46 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Bereiding- en tafelgerei			zoutglazuur: ijzerengobe	bruin oppervlak		kom	RY
20	21	NTB	1700	1800	1	19 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); Chinees landschap		bord	CH
20	22	NTB	1700	1800	1	25 gr	1	faience (gela scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); zeegezicht?		bord	NE
20	23	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw);		kop	NE
20	24	NTB	1700	1800	1	45 gr	1	faience (gela scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); losse bloemen op vlag		bord	NE
20	25	NTA/NTB	1600	1800	5	43 gr		faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	geheel wit		bord	NE
20	26	NTB	1650	1700	1	39 gr	1	faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw)		bord	NE
20	27	NTB	1650	1700	2	30 gr	1	faience (gela scherf)			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
20	28	NTB	1700	1800	1	5 gr	1	faience			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	decoratie in kobaltoxide (blauw); uitwendig vakkenverdeling		pot	NE
20	29	NTB	1700	1800	4	21 gr	1	faience	8	diep afgerond bord met rechte rand op standing	Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	decoratie in kobalt-, ijzer- en antimoonoxide (blauw, oranjebruin en geel)		bord	NE
20	30	NTB	1750	1850	1	18 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
20	31	NTB	1750	1850	1	11 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
20	32	NTB	1750	1850	1	15 gr		industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
20	33	NTB	1750	1850	1	19 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		kop	EU
20	34	NTB	1750	1850	1	37 gr	1	industriële wit aardewerk	20		Bereiding- en tafelgerei		standvoet	loodglazuur	geheel wit	aanzet verticaal oor	kop	EU
20	35	NTB	1750	1850	1	3 gr	1	industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit	aanzet verticaal oor	kop	EU
20	36	NTB	1750	1850	4	39 gr		industriële wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	geheel wit		kop	EU
20	37	NTB	1750	1800	1	2 gr	1	Europees porselein steengoed met oppervlaktebehandeling			Bereiding- en tafelgerei			veldspaatglazuur	geheel wit		kop	EU
20	38	NTB	1700	1800	2	115 gr		oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			pot	WW
21	1	NTB	1650	1700	1	284 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling	32	bolle kan met schouder overgaand in hoge hals met geribbelde kraagrand, op standvlak	Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe	uitwendig bruin oppervlak met applique met baardman		kan	FR

Vondstnr	Volgnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
21	2	NTB	1650	1700	1	271 gr		steengoed met oppervlaktebehandeling	32	bolle kan met schouder overgaand in hoge hals met geribbelde kraagrand, op standvlak	Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzeringobe	uitwendig bruin oppervlak met applique met baardman		kan	FR
21	3	LMEB	1350	1450	1	55 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
21	4	NTB	1700	1800	1	32 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: kobaldecoratie	snijwerk met kobaltoxide: concentrische cirkels en lijnen langs rand		pot	WW
21	5	NTB	1675	1750	4	90 gr	1	faience (gele scherf)	3	smalle zalfpot met (vrijwel) cilindrische buik, ingesnoerde bodem en hals met uitgebogen rand	Overig			tinglazuur	geheel wit		zalfpot	NE
21	6	NTB	1725	1775	2	94 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	monochr., blauw: losse haaltes op spiegel en vlag		bord	NE
21	7	NTB	1725	1775	1	10 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: losse haaltes op spiegel en vlag		bord	NE
21	8	NTB	1700	1800	2	45 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., paars: dikke cirkel over vlag		bord	NE
21	9	NTB	1700	1800	1	26 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: tuin		vaasje	NE
21	10	NTB	1650	1800	1	6 gr	1	majolica			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur			kom	NE
21	11	NTB	1650	1750	3	46 gr	2	majolica Iberisch roodbakkerd aardewerk met mica-glimmers			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw		bord	NE
21	12	NTA	1550	1650	1	390 gr	1	roodbakkerd aardewerk met mica-glimmers			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig donkergroen oppervlak		olijfolie-amfoor	IB
21	13	NTB/NTC	1775	1900	1	7 gr	1	Europees porselein			Bereiding- en tafelgerei			veidspaatglazuur met koperoxide (inwendig -)			kop	EU
21	14	NTB	1700	1800	2	180 gr	1	witbakkerd aardewerk			Verwarming en verlichting		kleine pootjes	loodglazuur: inwendig met koperoxide (inwendig -)	uitwendig groen oppervlak	horizontaal gedraaid worstoor	komfoor	NE
21	15	NTB	1700	1800	1	45 gr	1	roodbakkerd aardewerk	10	diep bord met platte bodem en verdikte rand met lip aan de binnenzijde	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: grid, witte ongeglazuurde rand		bord	NR
21	16	NTB	1700	1800	1	250 gr	1	roodbakkerd aardewerk	51	diepe grape/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekseigul, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: inwendig vlakdekkend oppervlak, uitwendig witte slingerlijn		grape	BOZ
21	17	NTB	1700	1800	1	135 gr	1	aardewerk met ijzeroxidespikkels	4	kop met scherpe knik op standring	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	uitwendig witte slingerlijn		kop	FL
21	18	NTB	1700	1800	1	52 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	4	kop met scherpe knik op standring	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig gemarmerde sibaag, uitwendig witte slingerlijn	lintoor, verticaal geknepen	kop	FL
21	19	NTB	1700	1800	4	25 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	4	kop met scherpe knik op standring	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	witte silbdecoratie: uitwendig verticaal geknepen	lintoor, verticaal geknepen	kop	FL
21	20	NTB	1700	1800	1	63 gr	1	roodbakkerd	2	vierkante vuurtest met	Verwarming		standing	loodglazuur	witte slingerlijn		kop vuurtest	FL

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
										scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, met standing of poten	en verlichting							
21	21	NTB	1700	1800	1	59 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Kooggerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: vlakdekend tot aan knik spiegel-vlag		deksel	FL
21	22	NTB	1700	1800	1	146 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig uitwendig twee rijen liggende s-jes		kom	FL
21	23	NTB	1675	1800	2	259 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	1	diepe kom met knik bodem-wand en verticale wand met rechte rand, op standing	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig gemarmerde s-blaag, uitwendig twee rijen liggende s-jes		kom	FL
21	24	NTB	1675	1800	4	755 gr		roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	1	diepe kom met knik bodem-wand en verticale wand met rechte rand, op standing	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig gemarmerde s-blaag, uitwendig twee rijen liggende s-jes		kom	FL
21	25	NTB	1675	1800	4	105 gr		roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	4	kop met scherpe knik bodem-wand; hoge wand, op standing	Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig gemarmerde s-blaag, uitwendig twee rijen liggende s-jes		kop	FL
21	26	NTB	1675	1800	2	92 gr		roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur			kop	FL
21	27	NTB	1650	1800	5	419 gr	3	roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			grape	NE
21	28	NTB	1650	1800	2	96 gr	2	roodbakkerd aardewerk			Verwarming en verlichting			loodglazuur				NE
21	29	NTB	1675	1800	4	826 gr	2	roodbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			pot	NE
21	30	NTB	1700	1800	1	22 gr	1	witbakkerd aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met vlekken koperoxide			deksel	NE
22	1	NTB	1725	1800	2	23 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	uitwendig paarse vlekken monochr., blauw: golfjes op vlag		bord	NE
22	2	NTB	1650	1750	1	25 gr	1	faience (gele scherf)	2	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: twee dunne cirkels langs knik spiegel-vlak		bord	NE
22	3	NTB	1650	1800	1	29 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
22	4	NTB	1675	1750	1	5 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: dikke cirkel langs rand		bord	NE
22	5	NTB	1650	1750	1	13 gr	1	faience (gele scherf)	2	platte vlag inwendig met knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: dunne cirkel langs knik spiegel-vlak		bord	NE
22	6	NTB	1650	1800	1	15 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
22	7	NTB	1650	1800	1	21 gr	1	faience (gele scherf)	2	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
22	8	NTB	1650	1800	1	40 gr	1	faience (gele scherf)	2	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
22	9	NTB	1650	1800	1	11 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcietgreep	Diversen	Bodem DS	Opvel DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
22	10	NTB	1700	1800	2	6 gr	1	scherf faience (gele scherf)	16	bodem en vrij brede vlag diep hol bord met uitgebogen lip op standing	tafelgerei Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: schubben op vlag	bord	NE	
22	11	NTB	1650	1800	1	11 gr	1	faience (gele scherf)	2	plat bord met platte spiegel, knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	bord	NE	
22	12	NTB	1700	1800	2	52 gr	1	faience (gele scherf)	10	bolle kom met rechte rand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	kom aanzet horizontaal oor	NE	
22	13	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgeronde kom met uitgebogen rand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	kom	NE	
22	14	NTB	1700	1800	1	41 gr	1	faience (gele scherf)	9	bolle kom met kraagrand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	kom	NE	
22	15	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	faience (gele scherf)	9	bolle kom met kraagrand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	kom	NE	
22	16	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	faience (gele scherf)	9	bolle kom met kraagrand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	kom	NE	
22	17	NTB	1700	1750	1	5 gr	1	faience (gele scherf)	2	stielwandige kop met uitgebogen rand, op standing	Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	monochr., blauw: plantaardig motief uitwendig	kop	NE	
22	18	NTB	1700	1800	1	1 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: dikke cirkel over midden vlag	bord	NE	
22	19	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	bord	NE	
22	20	NTB	1700	1800	6	83 gr	3	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw	bord	NE	
22	23	NTB	1700	1750	5	20 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief	bord	NE	
22	24	NTB	1700	1800	2	22 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief	bord	NE	
22	25	NTB	1700	1800	1	8 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief	kop	NE	
22	26	NTB	1700	1800	21	60 gr		faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	restfragmenten wanden faience		tinglazuur	geheel wit		NE	
22	27	NTB	1650	1800	1	2 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		NE	
22	28	NTB	1650	1800	1	1 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		NE	
22	29	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	porselein	3		Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	geheel wit kapucijnergoed (bruin); inwendig bovenglazuurbeschildering in goud en rood	bord	CH	
22	30	NTB	1700	1800	1	11 gr	1	porselein	3		Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief en nissen met landschapjes	bord	CH	
22	31	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	monochr., blauw bovenglazuurbeschildering: bruin, rood en groen: rozen in uitgespaarde bruine vlakken	kop	CH	
22	32	NTB	1700	1800	1	5 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief	bord	CH	
22	33	NTB	1700	1800	3	7 gr	2	porselein	3		Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaatglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief	bord	CH	

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
22	34	NTB	1700	1800	1	1 gr	1	porselein steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Bereiding- en tafelgerei			velspaagglazuur	monochr., blauw		kop	CH
22	35	LMEB	1325	1375	1	10 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
22	36	LMEB	1350	1450	1	10 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB
22	37	LMEB	1350	1450	1	31 gr	1	roodbakkerd aardewerk	1	bakpan met zijwand en ronde rand	Kookgerei			loodglazuur: inwendig spaarzaam (uitwendig -)			bakpan	REG
22	38	NTB	1650	1800	1	12 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	39	NTB	1650	1800	1	8 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	40	NTB	1650	1800	1	12 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	41	NTB	1650	1800	1	11 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	42	NTB	1650	1800	1	4 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	43	NTB	1650	1800	1	12 gr	1	majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	44	NTB	1650	1800	5	331 gr		majolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	geheel wit		bord	NE
22	45	NTA/NTB	1600	1800	1	14 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Overig			zoutglazuur: ijerengobe			knikker	NE
22	46	NTB	1700	1800	1	28 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur	snij- en stempelwerk		theepot	WW
22	47	NTB	1700	1800	1	211 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling	20		Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: kobaltdecoratie	monochr., blauw: grof geschildeerde rozetten	worstoor, opstaand	pot	WW
22	48	NTB	1700	1800	1	84 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei		standvlak	zoutglazuur: kobaltdecoratie	monochr., blauw: dikke cirkel langs bodem		pot	WW
22	49	NTB	1700	1800	6	134 gr	2	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei		standvlak	zoutglazuur		fles	WW	
22	50	NTB	1750	1900	1	6 gr	1	industrieel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		bord	EU	
22	51	NTB	1775	1825	1	15 gr	1	industrieel rood aardewerk	2		Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: lijn langs rand		kop	EU
22	52	NTB	1775	1825	3	49 gr	1	industrieel rood aardewerk	1		Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur	zwarte silbdecoratie: dikke en dunne langs rand		kop	EU
22	53	NTB	1700	1800	2	135 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: concentrische cirkels, dikke cirkel over vlag en witte, ongeglaazuurde rand		bord	NR
22	54	NTB	1700	1800	1	28 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: grid, witte, ongeglaazuurde rand		bord	NR

Vondstnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
22	NTB	1700	1800	1	8 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: grid, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: grid, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	1	18 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: gemarmerd, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	1	77 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: spatpen, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	1	18 gr	1	roodbakkerd aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: gemarmerd, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	2	49 gr		roodbakkerd aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: varia, witte, ongeglazuurde rand		bord	NR
22	NTB	1700	1800	1	186 gr	1	roodbakkerd aardewerk	3	bord zonder vlag met afgeronde kraagrand, op standring	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: gemarmerd		bord	FL
22	NTB	1700	1800	1	19 gr	1	roodbakkerd aardewerk		bord met holle spiegel en naar buiten geknikte platte vlag met van buiten aangedrukte rand, op standring	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: gemarmerd		bord	FL
22	NTA/NTB	1600	1700	1	67 gr	1	roodbakkerd aardewerk	18	bol deksel met brede kraagrand en twee oren	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie: viakdekkende silblaag met groen glazuur		bord	NE
22	NTB	1700	1800	1	106 gr	1	roodbakkerd aardewerk	9	bol deksel met verdikte aan de binnenzijde	Kookgerei			loodglazuur			deksel	NE
22	NTB	1700	1800	1	31 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels	31	afgeschuinde rand, met oor	Kookgerei			loodglazuur: uitwendig (inwendig -)			deksel	FL
22	NTA/NTB	1600	1800	1	35 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Kookgerei			loodglazuur: uitwendig (inwendig -)			deksel	NE
22	NTB	1700	1800	1	47 gr	1	roodbakkerd aardewerk	9	bol deksel met brede kraagrand en twee oren	Kookgerei			loodglazuur			deksel	NE
22	NTB	1700	1800	1	54 gr	1	roodbakkerd aardewerk	51	buiten geknikte verdikte rand met dekselgou, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	BOZ
22	NTB	1700	1800	1	37 gr	1	roodbakkerd aardewerk	51	diepe grape/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekselgou, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	BOZ
22	NTB	1700	1800	1	17 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidespikkels			Verwarming en verlichting			loodglazuur			vuurtest	FL
22	NTB	1700	1800	2	58 gr	1	roodbakkerd aardewerk met	5	wijdmondige kan met afgeronde buikknik, zonder	Opslag- en schenkgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: inwendig viakdekkende silblaag tot		kan	FL

Vondstnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
							ijzeroxidspikkels		hals met iets uitgebogen rand, op standing					midden buik			
22 72	NTB	1675	1825	1	230 gr	1	roodbakend aardewerk	3	bord zonder vlag met afgeronde kraagrand, op standing	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		bord	NE	
22 73	NTA/NTB	1600	1800	1	35 gr	1	aardewerk		bolle grape met uitgebogen rand met ribbel op randaanzet en met verdikte afgeronde lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		kom	NE	
22 74	NTB	1700	1800	1	33 gr	1	roodbakend aardewerk	11		Kookgerei			loodglazuur		grape	BOZ	
22 75	NTB	1700	1800	2	41 gr	1	roodbakend aardewerk met aardewerk met ijzeroxidspikkels			Kookgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		bord	NE	
22 76	NTB	1700	1800	3	61 gr	1	roodbakend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur		kan	FL	
22 77	NTB	1700	1800	1	28 gr	1	roodbakend aardewerk		bolle grape met uitgebogen rand met ribbel op randaanzet en met verdikte afgeronde lip	Kookgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		grape	NE	
22 78	NTB	1700	1800	1	28 gr		roodbakend aardewerk	11		Kookgerei			loodglazuur		grape	BOZ	
22 79	NTB	1650	1800	3	32 gr	1	roodbakend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur		pispot	NE	
22 80	NTB	1650	1800	1	26 gr	1	roodbakend aardewerk			Sanitair			loodglazuur		pispot	NE	
22 81	NTB	1650	1750	1	10 gr	1	roodbakend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie: uitwendig	kop	NE	
22 82	NTB	1650	1800	1	51 gr	1	roodbakend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		grape	NE	
22 83	NTB	1700	1800	16	959 gr		roodbakend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur		grape	NE	
22 84	NTA/NTB	1600	1800	63	1059 gr		roodbakend aardewerk met ijzeroxidspikkels			Kookgerei			loodglazuur		grape	NE	
22 85	NTB	1700	1800	2	9 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte silbdecoratie	kop	FL	
22 86	NTB	1650	1800	1	5 gr	1	grijsbakend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	bord	NE	
22 87	LMEB	1250	1500	3	35 gr	1	witbakend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met vlekken mangaanoxide		kop	REG	
22 88	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	witbakend aardewerk		wijde grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	uitwendig paarse vlekken	kop	NE	
22 89	NTA/NTB	1625	1750	2	181 gr	1	witbakend aardewerk	36	wijde grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	grape	NE	
22 90	NTA/NTB	1625	1750	2	59 gr	1	witbakend aardewerk	36	wijde grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	grape	NE	

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funciegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
22	91	NTA/NTB	1625	1750	1	35 gr	1	witbakkend aardewerk	36	wide grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kooggerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak		grape	NE
22	92	NTA/NTB	1625	1750	2	59 gr	1	witbakkend aardewerk	36	wide grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kooggerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak		grape	NE
22	93	NTA/NTB	1625	1750	1	9 gr	1	witbakkend aardewerk	36	wide grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kooggerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak		grape	NE
22	94	NTB	1650	1750	1	9 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak		grape	NE
22	95	NTB	1650	1750	1	11 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak		grape	NE
22	96	NTB	1700	1800	1	61 gr	1	witbakkend aardewerk	14	diepe bolle kop met rechte wand, naar buiten geknikte lip, platte bodem	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak	aanzet horizontaal oor	kop	NE
22	97	NTB	1700	1800	1	30 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		kom	NE
22	98	NTA/NTB	1600	1800	11	229 gr		witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		bord	NE
23	1	NTB	1725	1775	2	7 gr	1	faience (gele scherf)	8	diep afgerond bord met rechte rand op standing	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	polychr., rood, groen, geel, blauw: floraal motief		bord	NE
23	2	LMEB	1250	1500	1	15 gr	1	grijsbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei							LO
23	3	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	porselein			Bereiding- en tafelgerei		standing	veldspaaiglazuur	monochr., blauw: bloempje		kop	CH
23	4	NTB	1750	1800	1	3 gr	1	industriel wit aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	monochr., blauw		kop	EU
23	5	NTB	1700	1800	1	28 gr	1	faience (gele scherf)		plat bord, meerkantig gesneden vlag inwendig met knik afgezet	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit	horizontaal oor: half kerstkransje	kom	NE
23	6	NTB	1700	1800	1	49 gr	1	faience (gele scherf)	18	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	tinglazuur	geheel wit		bord	NE
23	7	NTB	1700	1800	1	7 gr	1	faience (gele scherf)	3		Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: dikke cirkel midden op vlag		bord	NE
23	8	NTB	1700	1800	3	8 gr	0	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	geheel wit		bord	NE
23	9	NTB	1700	1800	2	43 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei		standvlak	loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte slijdecoratie		bord	NR
23	10	NTB	1650	1800	1	8 gr	1	maajolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur uitwendig	geheel wit		kom	NE
23	11	NTA	1600	1650	1	5 gr	1	maajolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig	polychr., geel en blauw: geometrisch motief		bord	NE
23	12	NTB	1700	1800	1	261 gr	1	maajolica (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei		standing	tinglazuur inwendig	polychr., paars en blauw:		bord	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Opervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
23	13	NTA/NTB	1600	1700	1	30 gr	1	witbakkend aardewerk			tafelgerei			loodglazuur: uitwendig uitwendig met koperoxide	boom en scheeple inwendig geel, uitwendig groen oppervlak			NE
23	14	NTB	1700	1800	1	25 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei		standvoet	loodglazuur: geheel met vlekken mangaanoxide	geel met paarse vlekken			NE
23	15	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel met koperoxide	groen oppervlak			NE
23	16	NTB	1700	1800	1	167 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei		standing	loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak		pot	NE
23	17	NTB	1700	1800	9	355 gr	1	roodbakkend aardewerk met ijzeroxidespikkels	2	vierkante vuurtest met scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, met standing of poten	Verwarming en verlichting		poten	loodglazuur		platte steel, recht, geknepen ('zwaluwstaart')	vuurtest	FL
23	18	NTB	1700	1800	1	80 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur			steelkom	NE
23	19	NTB	1700	1800	1	88 gr	1	roodbakkend aardewerk	51	diepe grappe/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekseigul, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	BOZ
23	20	NTB	1700	1800	1	157 gr	1	roodbakkend aardewerk	51	diepe grappe/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekseigul, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		grape	BOZ	
23	21	NTB	1700	1800	1	168 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur	inwendig vlakdekkende sibaag tot midden	worstoor, verticaal	grape	NE
23	22	NTB	1700	1800	1	72 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	inwendig vlakdekkende sibaag tot midden	worstoor, verticaal	kop	NE
23	23	NTB	1700	1800	3	27 gr	1	roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	uitwendig sibaagdecoratie; schuine streepjes		kop	NE
23	24	NTB	1700	1800	3	197 gr	3	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standing	loodglazuur	gemarmerde witte sibaag		pot	FL
23	25	NTB	1700	1800	1	34 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standing	loodglazuur: geheel, uitwendig met mangaanoxide	uitwendig paars oppervlak		pot	FL
23	26	NTB	1700	1800	8	132 gr	8	roodbakkend aardewerk				resfragmenten wanden roodbakkend aardewerk		loodglazuur				NE
23	27	NTB	1700	1800	1	7 gr	1	aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte sibaagdecoratie, ringeloor		kop	FL
23	28	NTB	1700	1800	1	10 gr	1	roodbakkend aardewerk met ijzeroxidespikkels			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	witte sibaagdecoratie, ringeloor		kop	FL

Vondstnr	Volgnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebeschri DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
24	1	NTB	1700	1800	2	50 gr	1	Europees porselein	5	afgeronde kop met rechte rand op standring	Bereiding- en tafelgerei	merken en ingekraaste tekens: 35 MOL	standring	veldspaagglazuur	monochr., blauw: zwiebelmuster		kop	LO
24	2	NTB	1750	1850	3	97 gr	1	industrieel wit aardewerk	2	bolle kop met rechte rand op breed uitstaande standring	Bereiding- en tafelgerei		standvoet	loodglazuur	geheel wit		kop	EU
24	3	NTB	1750	1850	1	6 gr	1	industrieel wit aardewerk	4	bord met naar buiten geknikte vlag, met standvlak	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur	geheel wit		bord	EU
24	4	NTB	1750	1850	7	134 gr	1	industrieel wit aardewerk	5	diep bord met naar buiten geknikte vlag, met standvlak	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	loodglazuur	geheel wit		bord	EU
24	5	NTB	1750	1850	6	36 gr		industrieel wit aardewerk	5	diep bord met naar buiten geknikte vlag, met standvlak	Bereiding- en tafelgerei		standvlak	loodglazuur	geheel wit		bord	EU
24	6	NTB	1750	1800	1	60 gr	1	porselein	6	diep afgerond bord zonder vlag met rechte rand, op standring	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen	standring	veldspaagglazuur	monochr., blauw: vegetaal motief, randje met schuline lijntjes		bord	CH
24	7	NTB	1650	1800	1	19 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	geheel wit		bord	NE
24	8	NTA/NTB	1600	1800	1	6 gr	1	majolica (beige scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig			bord	NE
24	9	NTA	1600	1650	1	4 gr	1	majolica (beige scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw		bord	NE
24	10	NTB	1650	1800	1	7 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur			bord	NE
24	11	NTB	1700	1800	1	21 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: cirkel langs knik spiegelvlag, en langs rand vlag		bord	NE
24	12	NTB	1700	1800	1	18 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	monochr., blauw: dikke cirkel langs rand vlag		bord	NE
24	13	NTB	1700	1800	1	7 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	monochr., blauw: dikke cirkel midden over vlag		bord	NE
24	14	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	monochr., blauw: losse blaadjes en dikke cirkel langs rand vlag		bord	NE
24	15	NTB	1700	1800	1	6 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	monochr., blauw: gestileerd vegetaal motief op vlag		bord	NE
24	16	NTB	1725	1800	1	16 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur	monochr., blauw: dikke golfjes op vlag		bord	NE
24	17	NTB	1725	1800	4	30 gr	1	faience (gele scherf)	3	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur	monochr., blauw: dikke golfjes op vlag		bord	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Eindat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppervl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst	
								scherf)		bodem en vrij brede vlag	tafelgerei	plaatsen van scherf afgesprongen			golfjes op vlag				
24	18	NTB	1650	1800	1	12 gr	1	majolica (beige scherf)			Bereiding- en tafelgerei	plaatsen van scherf afgesprongen		tinglazuur: inwendig, loodglazuur uitwendig	monochr., blauw	bord		NE	
24	19	NTB	1700	1800	7	79 gr		faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei	glazuur is op veel plaatsen van scherf afgesprongen	standvlak	tinglazuur	monochr., blauw	bord		NE	
24	20	NTB	1700	1800	1	5 gr	1	faience (gele scherf)			Overig			tinglazuur	monochr., blauw: uitwendig bloemen	vaasje		NE	
24	21	LMEB	1250	1500	1	23 gr	1	grijsbakkend aardewerk											LO
24	22	LMEB	1300	1450	1	6 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan		SB
24	23	NTB	1650	1800	2	2 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur		bord		NE	
24	24	NTA/NTB	1600	1800	1	50 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Overig				zoutglazuur: ijzerengobe	bruin oppervlak	knikker		RY
24	25	NTB	1700	1800	4	39 gr	2	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei				zoutglazuur				WW
24	26	NTB	1700	1800	1	15 gr	1	roodbakkend aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie, witte ongeglaazuurde rand	bord		NR	
24	27	NTB	1700	1800	1	34 gr	1	roodbakkend aardewerk	7	diep bord met platte bodem, naar buiten geknikte vlag met verdikte lip	Bereiding- en tafelgerei	sterk verweerd		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie, twee cirkels op vlag, witte ongeglaazuurde rand	bord		NR	
24	28	NTB	1700	1800	1	75 gr		roodbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei	sterk verweerd		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)	witte silbdecoratie, eiersrand	bord		NR	
24	29	NTB	1700	1800	1	22 gr	1	witbakkend aardewerk			Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: geheel, uitwendig met koperoxide	inwendig geel, uitwendig paarsbruin oppervlak	kom		NE	
24	30	NTB	1700	1800	3	145 gr	1	witbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standvlak	loodglazuur: geheel, uitwendig met mangaanoxide	inwendig geel, uitwendig groen oppervlak	pot		NE	
24	31	NTA/NTB	1600	1700	2	161 gr	1	witbakkend aardewerk	36	wijde grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kookgerei		poten	loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	grape		NE	
24	32	NTA/NTB	1600	1700	3	25 gr		witbakkend aardewerk	36	wijde grape met scherpe knik tussen bodem en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte rand met dekselgeul met lip	Kookgerei		poten	loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)	inwendig groen oppervlak	grape		NE	
24	33	NTB	1700	1800	1	71 gr	1	roodbakkend aardewerk	51	diepe grape/sluitpan met scherpe knik van bodem naar verticale wand, naar buiten geknikte verdikte rand met dekselgeul, ribbel op randaanzet	Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		grape		BOZ	

Vondstnr	Periode	Beginndat	Eindndat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funcitiegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
24	34	NTB	1700	1800	1	55 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Kookgerei			loodglazuur			grape	NE
24	35	NTB	1700	1800	1	46 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig (uitwendig -)			grape	NE
24	36	NTB	1700	1800	1	44 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidspikkels		Kookgerei			loodglazuur		worstoor, horizontaal	grape	FL
24	37	NTB	1700	1800	1	89 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			kom	NE
24	38	NTB	1700	1800	1	64 gr	1	roodbakkerd aardewerk	3	Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			bord	NE
24	39	NTB	1700	1800	1	25 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur			bord	NE
24	40	NTB	1650	1725	1	95 gr	1	roodbakkerd aardewerk	5	Bereiding- en tafelgerei	afgerond bord met knik spiegel-vlag, iets holle vlag met verdikte afgeronde lip, op standing		loodglazuur			bord	NE
24	41	NTB	1675	1800	1	20 gr	1	roodbakkerd aardewerk met ijzeroxidspikkels		Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur		ooranzet, horizontaal	kop	NE
24	42	NTB	1700	1800	1	112 gr	1	roodbakkerd aardewerk	9	Bereiding- en tafelgerei	bol deksel met brede kraagrand en twee oren		loodglazuur			deksel	NE
24	43	NTB	1650	1800	1	8 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Kookgerei			loodglazuur			grape	NE
24	44	NTB	1650	1800	1	25 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Kookgerei			loodglazuur			grape	NE
24	45	NTB	1700	1800	1	18 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Overig			ongeglazuurd			bloempot	NE
24	46	NTB	1700	1800	2	199 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur			grape	NE
24	47	NTA/NTB	1600	1800	2	101 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Opslag- en schenkgerei			loodglazuur: geheel met mangaanoxide		steel, krom	paars oppervlak	NE
24	48	NTA/NTB	1600	1800	1	51 gr	1	roodbakkerd aardewerk					ongeglazuurd			pot	NE
24	49	NTA/NTB	1600	1700	2	22 gr	1	roodbakkerd aardewerk		Bereiding- en tafelgerei			loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)			bord	NE
24	50	NTA/NTB	1600	1800	18	576 gr	1	roodbakkerd aardewerk					loodglazuur				NE
25	1	LMEB	1300	1450	1	67 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling		Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur: ijzerengobe			kan	LA
25	2	NTB	1700	1800	1	106 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling		Opslag- en schenkgerei			zoutglazuur			fles	WW
25	3	NTB	1700	1800	1	24 gr	1	Europees porselein		Bereiding- en tafelgerei			velspaagglazuur			kop	CH
25	4	NTB	1700	1800	1	36 gr	1	majolica (gele scherf)		Bereiding- en tafelgerei			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig			bord	NE
25	5	NTB	1750	1800	6	276 gr	1	faience (gele scherf)	3	Bereiding- en tafelgerei	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag		tinglazuur			bord	NE
25	6	NTB	1700	1800	1	26 gr	1	faience (gele scherf)	3	Bereiding- en tafelgerei	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	standvlak	tinglazuur			bord	NE

Vondstnr	Volgnr	Periode	Begindat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funciegroep	Diversen	Bodem DS	Oppevl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
								scherf)		bodem en vrij brede viag	tateigerei							
25	7	NTB	1700	1800	1	9 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tateigerei			tinglazuur			bord	NE
25	8	NTB	1700	1800	1	13 gr	1	faience (gele scherf)			Bereiding- en tateigerei			tinglazuur	monochr., blauw: liggende golfjes		bord	NE
25	9	LMEB	1350	1550	1	45 gr	1	roodbakkend aardewerk				uitwendig beroet	standlobben	ongeglazuurd				REG
25	10	NTA/NTB	1550	1700	1	16 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur			grape	NE
25	11	NTA/NTB	1600	1800	1	29 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			kan	NE
25	12	NTA/NTB	1600	1800	1	13 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			loodglazuur			kan	NE
25	13	NTB	1775	1825	1	59 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet	standvlak	loodglazuur (uitwendig -)			kachelpan	NE
25	14	NTA/NTB	1500	1800	4	160 gr		roodbakkend aardewerk				rest wand- en bodemscherven		loodglazuur				NE
29	1	LMEB	1300	1500	1	38 gr	1	grijsbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei						pot	REG
29	2	LMEB	1300	1500	2	111 gr		grijsbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei						pot	REG
29	3	LMEB	1300	1500	4	133 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei		standlobben	loodglazuur: uitwendig spaarzaam (inwendig -)			pot	REG
29	4	LMEB	1300	1500	1	25 gr	1	roodbakkend aardewerk						loodglazuur: inwendig spaarzaam				REG
29	5	LMEB	1300	1500	1	25 gr	1	roodbakkend aardewerk			Kookgerei			loodglazuur: inwendig en uitwendig spaarzaam		grape		REG
30	1	LMEB	1300	1400	1	25 gr	1	roodbakkend aardewerk	3		Kookgerei			loodglazuur: inwendig en uitwendig spaarzaam		kogelpot	LO	
30	2	LMEB	1300	1450	1	100 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei		geknepen voet	zoutglazuur			kan	LA
30	3	LMEB	1300	1450	2	30 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei		geknepen voet				kan	SB
30	4	LMEB	1250	1500	5	76 gr	1	grijsbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei							REG
30	5	LMEB	1300	1500	1	48 gr	1	roodbakkend aardewerk			Opslag- en schenkgerei			ongeglazuurd	worstoor, verticaal		kan	REG
30	6	LMEB	1300	1500	6	156 gr	3	roodbakkend aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet		loodglazuur: inwendig geheel, uitwendig spaarzaam				REG
58	1	NTB	1650	1750	1	1 gr	1	witbakkend aardewerk						loodglazuur				LO
58	2	NTB	1600	1800	4	70 gr	2	roodbakkend aardewerk				KBM		ongeglazuurd				NE
61	1	LMEB	1300	1350	1	7 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei						kan	SB

Vondstnr	Volgnr	Periode	Beginndat	Einddat	Aantal	Gewicht	MAE	Baksel DS	Type DS	Typebesch DS	Funciegroep	Diversen	Bodem DS	Opperl DS	Decoratie DS	Additie DS	Naam DS	Herkomst
61	2	LMEB	1300	1450	1	16 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei				lintoor, verticaal	kan	SB	
61	3	LMEB	1300	1450	1	39 gr	1	steengoed met oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei					kan	LA	
62	1	LMEB	1400	1500	7	47 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei					kan	SB	
62	2	LMEB	1350	1500	2	38 gr	2	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet			loodglazuur: inwendig geheel, uitwendig spaarzaam		REG	
63	1	LMEB	1300	1350	1	8 gr	1	steengoed zonder oppervlaktebehandeling			Opslag- en schenkgerei					kan	SB	
63	2	LMEB	1250	1500	1	20 gr	1	grijsbakkerd aardewerk					standlobben				REG	
63	3	LMEB	1250	1500	1	5 gr	1	grijsbakkerd aardewerk									REG	
63	4	LMEB	1300	1500	2	49 gr	2	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet			loodglazuur: inwendig geheel, uitwendig spaarzaam		REG	
64	1	NTA	1600	1700	1	10 gr	1	roodbakkerd aardewerk			Kookgerei	uitwendig beroet			loodglazuur: inwendig (uitwendig -)		kom	NE

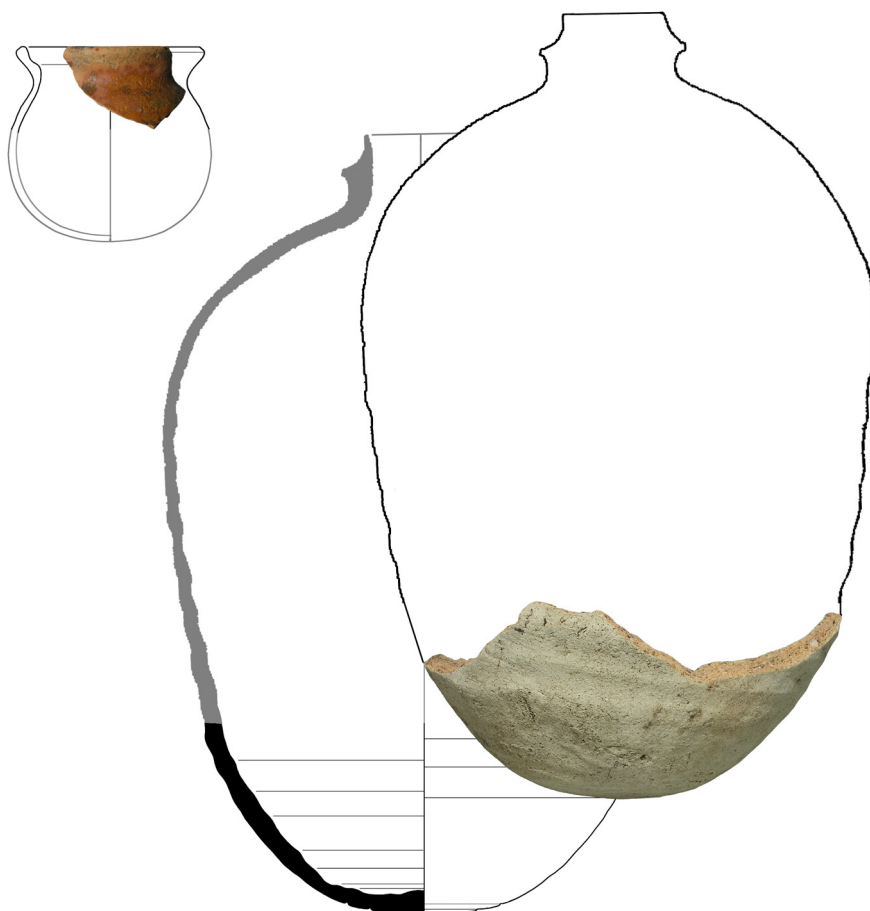
Bijlage 10 Glas

Vondstnr	Volgnr	Functiegroep	Type nr	Soort vw	Aantal	MAE	EVE	Gewicht	Beginndat	Eindndat	Opmerking
2	1			vensterglas	1	1		2 gr	1600	1800	
3	1	fle			1	1		7 gr	1700	1800	bolvormige fles
3	2			vensterglas	1	1		13 gr	1600	1800	
4	1	fle			1	1		104 gr	1775	1850	
4	2				2	1		14 gr	1900	1960	
4	3			vensterglas	1	1		4 gr	1950	2000	
14	1	fle			1	1		41 gr	1800	1900	
15	1			vensterglas	1	1		1 gr	1600	1800	
16	1	fle			1	1	40	8 gr	1700	1800	
16	2			vensterglas	1	1		2 gr	1600	1800	
19	1	fle	128	wijnfles	18	1	100	652 gr	1760	1800	
19	2				2	1		5 gr			
20	1	fle	41	medicijnfles	1	1	100	169 gr	1700	1900	
21	1	fle		wijnfles	17	4	200	1490 gr	1700	1800	
21	2	fle		medicijnfles	1	1	100	10 gr	1850	1950	
21	3	fle		parfumfles	1	1		41 gr	1800	1900	
21	4	fle		fles	1	1		43 gr	1890	1925	
22	1	fle		wijnfles	3	3		49 gr	1700	1800	
22	2	bek		beker	1	1		6 gr	1600	1800	
22	3			vensterruit	1	1		9 gr	1600	1800	
23	1	lam	1	olielamp	3	2		101 gr	1750	1900	
23	2	fle			1	1		264 gr	1750	1800	
23	3	fle			1	1		19 gr			
23	4			vensterglas	4	2		14 gr	1700	1800	
24	1	fle	25	wijnfles	6	2		794 gr	1725	1760	
24	2	fle		wijnfles	3	1	100	175 gr	1750	1800	
24	3	bek	6	beker	1	1		32 gr	1700	1900	
24	4				1	1		1 gr			
24	5			vensterglas	1	1		2 gr	1600	1800	
25	1	fle		wijnfles	6	3		64 gr	1700	1800	
25	2			vensterruit	3	1		8 gr	1600	1800	
58	1			vensterglas	1	1		3 gr	1950	2000	

Bijlage 11 Catalogus: Aardewerk en glas uit de opgraving aan de Oud-Loosdrechtsedijk te Oud-Loosdrecht

N.L. Jaspers en J.F.P. Kottman

Opbouw van de catalogusblokjes

1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter / hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur / glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor / steel
6c	completeid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

(alle afbeeldingen in deze catalogus zijn schaal 1:4)

Cat.	1	Cat.	2
1a	WIJR-10AW30.1	1a	WIJR-10AW2.12
1b	Put 3, Vak 1, Spoor 1000	1b	Put 2, Vak 5, Spoor 1000
2	r-kog-3	2	ib-amf-
3	1200-1350	3	1550-1650
4a	11/-	4a	-/-
4b	kogelpot met uitstaande, afgeronde rand met dekselgeul	4b	
5a	roodbakkerd aardewerk	5a	Iberisch roodbakkerd aardewerk met mica-glimmers
5b	loodglazuur: inwendig en uitwendig spaarzaam	5b	loodglazuur: inwendig met koperoxide (uitwendig -)
5c		5c	
5d		5d	uitwendig beroet; vorm en rand betreft reconstructie
6a		6a	bolle bodem
6b		6b	
6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment, gereconstrueerd profiel
7	kogelpot	7	olijfolie-amfoor
8	regionaal	8	Iberisch Schiereiland
9		9	

L35

M:OL

Cat.	3	Cat.	4	Cat.	5 (schaal 1:2)
1a	WIJR-10AW19.18	1a	WIJR-10AW25.5	1a	WIJR-10AW24.1
1b	Put 2, Vak 3, Spoor 1000	1b	Put 2, Profielvondst, Spoor 1000	1b	Put 2, Vak 8, Spoor 1000
2	f-bor-1	2	f-bor-3	2	ep-kop-5
3	1650-1700	3	1750-1800	3	1700-1800
4a	22/3,5	4a	22/4,5	4a	7,5/4,5
4b	bord met knik spiegel-vlag, op standing	4b	afgerond bord met platte bodem en vrij brede vlag	4b	afgeronde kop met rechte rand op standing
5a	faience (gele scherf)	5a	faience (gele scherf)	5a	Europees porselein
5b	tinglazuur	5b	tinglazuur	5b	veldspaatglazuur
5c	decoratie in kobaltoxide (blauw): sp: Chinese tuin/ vl: vakkenindeling in ovalen met Wanli-symbolen	5c	monochr., blauw: zeegezicht, dikke cirkel op vlag	5c	monochr., blauw: zwiebelmuster merkteken en ingekraste tekens: L35 MOL
5d		5d		5d	
6a	standing	6a	standvlak	6a	standing
6b		6b		6b	
6c	fragment, compleet profiel	6c	vrijwel compleet	6c	vrijwel compleet
7	bord	7	bord	7	kom, melkteil
8	Nederland	8	Nederland	8	lokaal, productie Porseleinfabriek Mol te Loosdrecht
9		9		9	

Cat.	6 (schaal 1:2)
1a	WIJR-10GLS19.1
1b	Put 2, Vak 3, Spoor 1000
2	gl-fle-128
3	1750-1800
4a	14,5/21
4b	bolvormige wijnfles met een lange conische hals en een uitgezakte buik met grootste breedte aan de basis en een conisch opgestoken bodem met pontilmerk
5a	groen glas
5b	
5c	
5d	
6a	conisch opgestoken bodem, pontil merk
6b	
6c	vrijwel compleet
7	wijnfles
8	Nederland
9	

Cat.	7 (schaal 1:2)
1a	WIJR-10GLS20
1b	Put 2, Vak 4, Spoor 1000
2	gl-fle-41
3	1800-1900
4a	5,5/12
4b	zeszijdige parfurfles met cilindrische of lichtconische hals, contactvorm met naden standvlak of standing
5a	kleurloos glas
5b	
5c	
5d	tekst in reliëf: JEAN MARIE FARINA PLACE JULIERS N24. COLOGNE.
6a	standvlak
6b	
6c	compleet
7	parfurfles
8	Keulen
9	

Bijlage 12 Oud-Loosdrecht, Wijdmeren: de skeletelementverdeling bij de zoogdieren

lichaams- deel	skeletelement	mens n	rund n	schaap/ geit		groot zoogdier n	middelgroot zoogdier n	Nederlandse naam
				n	n			
kop	mandibula	-	1	-	-	-	-	onderkaak
romp	costa	1	-	-	-	7	1	rib
	vertebra	-	-	-	-	1	-	wervel
voorpoot	humerus	-	-	-	1	-	-	opperarmbeen
	radius	-	-	-	1	-	-	spaaakbeen
	ulna	-	1	-	-	-	-	ellepijp
	metacarpus	-	1	1	-	-	-	middenhandsbeen
achterpoot	metacarpus 4	-	-	-	1	-	-	middenhandsbeen 4
	pelvis	-	1	-	-	-	-	bekken
	tibia	-	2	-	-	-	-	scheenbeen
	astragalus	-	1	-	-	-	-	sprongbeen
	metatarsus	-	2	-	-	-	-	middenvoetsbeen
voet	phalanx 1	-	1	-	-	-	-	teenkoot 1
	phalanx 2	-	1	-	-	-	-	teenkoot 2
totaal		1	11	1	3	8	1	

Bijlage 13 Oud-Loosdrecht, Wijdmeren: leeftijdsbepaling bij de zoogdieren

postcraniaal (Habermehl 1975)

rund	tijdstip vergroeiing	element	onvergroeid	vergroeid
	in maanden		n	n
	15-18	phalanx 2 prox	-	1
	20-24	phalanx 1 prox	-	1
	24-30	metatarsus dist	-	1

varken	tijdstip vergroeiing	element	onvergroeid	vergroeid
	in maanden		n	n
	12	humerus dist	1	-
	24	metacarpus dist	1	-

dentaal (Hambleton 1999)

Codering gebitselementen volgens Grant 1982; -:afwezig; [: deel ervoor is afgebroken

soort	element	gebitsformule	dP4	P4	M1	M2	M3	leeftijdindicatie
rund	mandibula	[M123	-	-	k	j	g	volwassen

Verklarende woordenlijst

Antropogene sporen Alle immobiele sporen van menselijke oorsprong, variërend van paalgaten of fosfaatvlekken tot muurresten.

AMK Archeologische Monumentenkaart geeft een overzicht van gewaardeerde archeologische terreinen in vier categorieën: 1) Archeologische waarde, 2) Hoge archeologische waarde, 3) Zeer hoge archeologische waarde en 4) Zeer hoge archeologische waarde beschermd. De AMK is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de RCE en de provincies en wordt beheerd door de RCE.

Archeologische indicatoren Indicatief archeologisch materiaal dat bij (boor)onderzoek een aanwijzing kan zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats.

Archis Archeologisch Informatie Systeem. Dit door de RCE beheerde systeem bevat informatie over o.a. onderzoeksmeldingen, vondstmeldingen, waarnemingen, complexen en monumenten.

¹⁴C Koolstof (radioactieve isotoop), gebruikt voor datering.

CIS Het landelijke registratienummer ten behoeve van archeologisch onderzoek, uitgegeven door het Centraal Informatiesysteem.

CMA Centraal Monumenten Archief.

Ex situ niet ter plaatse. Aanduiding die wordt gebruikt om aan te geven of grondsporen en / of artefacten zich niet meer op de oorspronkelijke plaats in de bodem bevinden. Behoud ex situ is het bewaren van de archeologische informatie door definitief onderzoek (opgraven, documenteren en registreren).

IKAW Indicatieve kaart van archeologische waarden, een door de RCE geproduceerde kaart op landelijk niveau met de verwachte relatieve of absolute dichtheid van (bepaalde) archeologische verschijnselen in de bodem.

IVO Inventariserend Veld Onderzoek. Het verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek middels waarnemingen in het veld.

In situ Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponeed, weggegooid of verloren. Behoud in situ is het behouden van archeologische waarden in de bodem.

KNA Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

PVA Plan van Aanpak. Een door de opdrachtnemer op te stellen plan voor de uit te voeren werken waarmee beoogd wordt aan de vereisten zoals geformuleerd in het Programma van Eisen en/of het ontwerp te voldoen. Ook wordt hierin een voorstel gedaan voor de werkwijze waarmee de in het Programma van Eisen en/ of ontwerp geformuleerde resultaatsverwachtingen bereikt kunnen worden.

PVE Programma van Eisen. Het PvE is een door een bevoegde overheid opgesteld of bekrachtigd document dat de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats geeft en de daaruit af te leiden eisen formuleert met betrekking tot het uit te voeren werk.

RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

RTS Robotic Total Station. Hiermee worden vlakken direct digitaal ingemeten.

Selectieadvies Archeologisch inhoudelijk advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats. Dit wordt opgesteld aan de hand van de waarderingscriteria.

Afkortingen in de database

REFERENTIELIJSTEN Versie 1.6

AARD SPOOR

Aard van het spoor

<u>Code</u>	<u>Omschrijving</u>
AKR	(oude) akkerlaag
AWC	aardewerk-concentratie
BA	balk
BES	beschoeiing
BG	boorgat
BKS	bekisting
BOC	botconcentratie
BPA	beschoeiing, palen
BPL	beschoeiing, planken
BPT	beerput/beerkelder
BRL	brandlaag
BU	bustum
BUN	visbun
BV	bouwvoor
CR	crematiegraf
DIG	dierbegraafing
DK	drenkkuil
DLT	doorlaat (door een muur)
DP	depressie
DR	drain
EG	erfgreppel
ES	esdek
FU	fuijk
GA	gracht
GE	geul
GHE	grafheuvel
GR	greppel
GRK	grafkuil
GT	goot
HA	haard
HAK	haardkuil
HG	huisgreppel
HKC	houtskool-concentratie
HI	hoefindruk
HO	hout
HU	hutkom
IN	inhumatiegraf
KEL	kelder
KGO	ovale kringgreppel
KGR	ronde kringgreppel
KGV	vierkante kringgreppel
KL	kuil
KS	karrenspoor
LAK	Laklaag
LAT	latrine
LG	laag
LO	ophogingslaag
LS	stortlaag
MI	muurinsteek
MR	muur
MSK	mestkuil
MST	muursteen
MU	muuruitbraak
NV	natuurlijke verstoring
NVD	dierlijke verstoring
NVP	plantaardige verstoring
OV	oven
PA	houten paal
PAK	paal met paalkuil
PG	paalgat
PGK	paalgat met paalkuil
PK	paalkuil
PL	plank
PLW	plaggenwand
PO	poel
POE	poer
POT	potstal
PS	ploegspoor
PSE	ploegspoor, eergetouw
PSK	ploegspoor, keerploeg
REC	recent
RPA	palenrij
RPG	rij paalgaten
RPK	rij paalkuilen
RPL	rij planken

SG	standgreppel
SI	silo
SL	sloot
SPB	spaarboog
SPG	spitsgracht
SS	spitspoor
ST	steen
STC	steenconcentratie
VL	vlek
VR	vloer
VSC	vuursteenconcentratie
VW	vlechtwerk
WA	waterput
WG	weg
WK	waterkuil
WL	wal
WOO	woonlaag
XXX	onbekend

COUPEVORM

Vorm van de onderkant van het spoor in de coupe.

<u>Code</u>	<u>Omschrijving</u>
ONR	onregelmatig
PNT	punt
RND	rond
VLK	vlak
KOM	komvormig
REV	Revolvertas
VRK	Vierkant
RHK	Rechthoekig
NG	niet gecoupeerd

VLAKVORM

Vorm van het spoor op het horizontale vlak

<u>Code</u>	<u>Omschrijving</u>
LIN	lineair
ONR	onregelmatig
OVL	ovaal
RHK	rechthoekig
RND	rond
SIK	sikkelvormig
VRK	vierkant

KLEUR

Duiding van de kleur.

<u>Code</u>	<u>Referentie</u>
BE	beige
BL	blauw
BR	bruin
GL	geel
GN	groen
GR	grijs
OR	oranje
PA	paars
RO	rood
RZ	roze
WI	wit
ZW	zwart

Daarnaast:

D	donker
L	licht
SCH	schoon
VL	vuil
ZR	zeer

DBRGR = donkerbruingrijs (hoofdkleur is dan grijs)

INSLUITSEL

Aard van een insluitel van een vulling.

<u>Code</u>	<u>Referentie</u>
AS	as
AW	aardewerk vaatwerk
BOT	bot (geen schelp)
BS	baksteen
BW	bouwaardewerk (baksteen, dakpan, tegel)
FE	ijzeroer
FF	fosfaat
GL	glas
HK	houtschool
HL	huttenleem
HT	hout
KI	kiezels
LR	leer
MET	metaal
MN	mangaan
NS	natuursteen
OKR	oker
SCH	schelp
SL	slak
VKL	verbrande klei
VST	vuursteen

TEXTUUR

Textuur van een vulling met NEN-classificatie.

<u>Code</u>	<u>NEN</u>	<u>Referentie</u>
K	K	klei
ZK	Ks1	zware klei
MK	Ks2	matig zware klei
LK	Ks3	lichte klei
Z-K		zandige klei
ZI		zavel
ZZI	Kz1	zware zavel
MZI	Kz2	matig lichte zavel
LZI	Kz3	lichte zavel
L	L	leem
SL	Lz1	siltige leem
Z-L	Lz3	zandige leem
V	V	veen
V1	Vk3	venige klei
V2	Vk1	kleiig veen
V3	VKM	mineraalarm veen
Z-V	Vz1	zandig veen
Z	Z	zand
FZ	Zs1	fijn zand
MZ	Zs1	middelgrof zand
GZ	Zs1	grof zand
ILZ	Zs2	iets lemig zand
LZ	Zs3	lemig zand
IGHZ	g1	iets grindhoudend zand
MGHZ	g2	matig grindhoudend zand
SGHZ	g3	sterk grindhoudend zand
V-Z	Vz3	venig zand
G	G	grind
FG		fijn grind
GG		grof grind
IZHG	Gz1	iets zandhoudend grind
MZHG	Gz2	matig zandhoudend grind
SZHG	Gz3	sterk zandhoudend grind
ST		steen
HT		hout
H0	h1	humushoudend
H1	h2	matig humeus
H2	h3	humusrijk

INHOUD

Aard van het materiaal van een vondst.

<u>Code</u>	<u>Referentie</u>
AW	aardewerk vaatwerk
AWG	Gedraaid aardewerk
AWH	Handgevorms Aardewerk
BAKSTN	Baksteen
DAKPAN	Dakpan
OXB	bot (geen schelp)
OMB	bot menselijk
ODB	bot dierlijk
CREM	Crematieresten
BOUWMAT	bouwaardewerk (keramisch, geen steen)
COP	coproliet
GLS	glas (geen slak)
HK	houtschool
HT	hout (geen houtschool, geen plantaardige resten)
KER	keramische objecten (weefgewichten ed.)
ODL	leer
MXX	metaal (geen slak)
MCU	Koper/brons
MFE	IJzer
MPB	Lood
MIX	gemengd
SXX	natuursteen (geen vuursteen)
PIJP	pijpenkoppen en -stelen
SCH	schelp
SLAK	slakken
TEGEL	tegel
OTE	textiel, touw
HUTTELM	verbrande klei (geen lemen gewichten)
SVU	vuursteen
XXX	overig

MONSTER

Aard van een monster.

<u>Code</u>	<u>Referentie</u>
MA	monster algemeen
MAR	monster artropoden
MBOT	monster bot
MC14	monster voor C-14 datering
MCH	chemisch monster
MCR	crematiemonster
MD	monster voor dendrochronologisch onderzoek
MDIA	diatomeemonster
MDNA	DNA-monster
MFF	fosfaatmonster
MHK	houtschoolmonster
MHT	houtmonster
MP	pollenmonster
MSC	schelpenmonster
MSL	monster slijpplaat
MZ	zadenmonster voor botanisch onderzoek

VERZAMELWIJZE

Manier waarop een vondst of monster is verzameld.

<u>Code</u>	<u>Referentie</u>
AAC	aanleg coupe (handmatig schaven)
AANV	aanleg vlak of profiel (handmatig)
BIGB	bigbag
COUP	couperen (handmatig)
DETC	detectorvondst
LICH	lichten (vondst met omringende grond integraal verwijderd)
MAA	machinale aanleg
MAF	machinale afwerking (of machinaal couperen)
MSCH	machinaal schaven
PUNT	puntvondst (ingemeten)
SCHA	uitschaven (handmatig)
SPIT	uitspitten (handmatig)
TROF	troffelen